

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANA BİLİM DALI

SÂBİT BİN KURRA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman DAŞ

HAZIRLAYAN
Rukiye TURAN

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANA BİLİM DALI

SÂBİT BİN KURRA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğrt. Üyesi Abdurrahman DAŞ

HAZIRLAYAN
Rukiye TURAN

Jürimiz , tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

Bu tezin kabulü F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun /.../.... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Sâbit bin Kurra'nın Hayatı ve Eserleri****Rukiye TURAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı****Elazığ, 2018; Sayfa: VII+72**

Harran şehri jeopolitik konumu itibarıyla tarihte pek çok devletin idaresi altında bulunmuştur. Anadolu ile Mezopotamya arasında bir köprü konumunda olan Harran, stratejik öneminin yanı sıra dil, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu bir şehirdir. Harran şehrini asıl önemli kılan, bilim ve kültür şehri olmasıdır. Harran Okulu tarihte matematik, geometri, astronomi ve tıp alanında önemli bir yere sahiptir. Bu okulda pek çok ilim adamı yetişmiştir. Bu âlimlerden biri de Sâbit bin Kurra olmuştur.

Sâbit bin Kurra, Batıdaki Grek kültürüne ait eserleri tercüme eden, Arapça'yı ve Yunanca'yı iyi derecede bilen, kendi zamanının en aktif mütercimlerinden biridir. Mantık konusunda Müslümanların itimat ettiği ender bir kişi olan Sâbit, tercüme ve teliflerinde önemli yorumlar ve önermeler yapan Harran Okulu'na mensup bir bilim adamıdır. Sabit bin Kurra, Sabiilik dinine mensuptur. Bir süre sarraflık yapan Sâbit, Beni Musa oğullarından Muhammed bin Musa tarafından ikna edilip, Bağdat'a götürülmüştür. Sabiilerin arasında astronomi alanında ilk eser veren kişidir. Bunun yanında Tıp, Matematik, mantık, Tarih, Dil ve Edebiyat, Mekanik ve Fizik, Musiki vb. pek çok alanda eserler yazmıştır.

Anahtar kelimeler: Sâbit bin Kurra, Harran Okulu, Sabiilik, Beytü'l- Hikme, Bağdat

ABSTRACT

Master Thesis

Sabit Bin Qurrah's Life and His Books

Rukiye TURAN

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of Education of Religion Culture and Moral Knowledge

Elazığ, 2018; Page: VII+72

The geopolitical location of the city of Harran is under the administration of many state in history. It forms a bridge between Anatolia and Mezopotamia, Harran strategic importance, as well as language, culture and a city where civilizations meet. What makes city of Harran, the city of Science and culture. The school of Harran has an important place in the field of Medicine, Mathematics, geometry and astronomy in history. Many scientists have been trained at this school.

One of these scientists is Sabit bin Kurra(Thabit ibn Qurra) who translated the Works of Arabic and Greek culture in the west who knows his time as one of the most active translators fluent in Greek comes the mind. Muslims rely on logic, a person, Thabit who made very important comments and suggestions translation in royalties and is a member of the school of Harran, who is a scientist. Thabit ibn Qurra is a member of Sabii Religion. Thabit bin Qurra engaged in lending money for a while, Beni Moses(Beni Musa), son's of Mohamed bin Musa were taken to Baghdad to be convinced by. The person who gave it to work in the field of astronomy among the Sabeans. Besides; medicine, mathematics, logic, history, language and literature, mechanics and Physics, music, etc... Works in many areas of writing

Key words: Thabit bin Qurra, the school of Harran, the Sabeans, Beytül'l-Hikme, Baghdad

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HARRAN TARİHİ VE OKULU	5
1.1. Siyasi Tarihi	5
1.2. Harran'ın Kültür Yapısı	9
1.3. Harran'da Dini Durum	11
1.3.1. Sabiilik.....	12
1.3.1.1. Harran Sabiileri.....	16
1.3.1.2. Mandeen Sabiileri	18
1.3.2. Diğer İnanç Sistemleri.....	19
1.4. Harran Üniversitesi	19
1.4.1. Harran ve Harran Okulunun Gelişimine Katkı Sağlayan Çevredeki Okullar	20
1.4.1.1. İskenderiye Okulu.....	22
1.4.1.2. Antakya Okulu	23
1.4.1.3. Harran Okulu	24
1.5. Harran Okulu'nun Ana Görüşleri.....	26
1.5.2. Fisagorculuk	28
1.5.3. Gnostizm.....	28
1.5.4. Hermetizm	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÂBİT BİN KURRA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE BİLİM DÜNYASINA KATKISI	29
2.1. Hayatı	29
2.1.1. Sabit bin Kurra'nın Beyt'ül-Hikme'deki Faaliyetleri	32
2.2. Sabit bin Kurra'nın Eseri ve İçerikleri	37
2.2.1. Matematiğe Dair Eserleri	37

2.2.2. Astronomiye Dair Eserleri.....	43
2.2.3. Genel Tıbbi Bilgilere Dair Eserleri	44
2.2.4. Felsefe, Mantık ve İnsan Bilimlerine Dair Eserleri.....	46
2.2.5. Mekanik ve Fiziğe Dair Eserleri.....	47
2.2.6. Tarihe Dair Eserleri	47
2.2.7. Coğrafya'ya Dair Eserleri.....	48
2.2.8. Siyaset ve Ahlak'a Dair Eserleri	48
2.2.9. Dinler Tarihine Dair Eserleri.....	48
2.2.10. Dil ve Edebiyat'a Dair Eserleri	49
2.2.11. Gizli İlimlere Dair Eserleri	49
2.2.12. Musikiye Dair Eserleri	49
2.3. Sabit bin Kurra' nın Bilim Dünyasına Katkısı.....	50
2.3.1. Matematik.....	50
2.3.2. Astronomi	53
2.3.3. Genel Tıbbi Dair Bilgiler	54
2.3.4. Felsefe ve İnsan Bilimleri.....	56
2.3.5. Mantık.....	57
2.3.6. Mekanik ve Fizik.....	58
2.3.7. Tarih	58
2.3.8. Arap Dili ve Edebiyatına Katkısı:	59
SONUÇ	61
EKLER	63
Ek 1. Orjinallik Raporu	63
Ek 2. Fotoğraflar	64
KAYNAKÇA.....	68
ÖZGEÇMİŞ	72

ÖN SÖZ

Tarihte bazı şehirler vardır ki, zihinlerden silinmezler. Sanatı, mimarisi, kültürü, tarih, bilim ve ticaret merkezi olması yönüyle tarihteki önemini korurlar. Bu şehirlerden biri de Harran'dır. Harran'ın, tarihte Müslümanlığı, Hıristiyanlığı, Sabilliği ve diğer inanç sistemlerini huzur içinde barındırmış olması, günümüz insanlığına emsal teşkil etmektedir. Ayrıca Harran, döneminin eski ticaret noktalarından birisidir. Âsur ve Kalde dillerinde Harran, “kervan yolu”, “yol” anlamına gelmektedir. Mezopotamya'nın Akdeniz Kavşağında bulunması ve Asur ile Anadolu'yu birleştiren ticaret yolu üzerinde bulunması, ticaret merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır.

Dünyanın köklü üniversitelerinden biri, Harran'da bulunmaktadır. Tarihte felsefe kitaplarında Harran ekolu (Harran okulu) diye zikredilen bu üniversiteden günümüze pek az kalıntısı ulaşmıştır. Moğol istilası ile harap olan Harran Okulu'ndan günümüze Emeviler döneminde cami olarak yapılan ve o dönemde gözlem (rasat) kulesi olarak kullanılan caminin minaresi ile şehrin giriş kapısı kalıntıları yer almaktadır. Ayrıca İlkçağ'dan beri varlığı bilinen Harran Okulu'nda birçok bilim adamı yetişmiştir. Bunların en meşhurları arasında Sâbit bin Kurra, El- Battâni, Sinan bin Sâbit, İbn Teymiyye, Ca'd bin Dirhem ve Hayât el- Harrânî bulunmaktadır. Bunların dışında adını zikretmediğimiz birçok bilim adamı mevcuttur.

Yaşadığı dönemin kıymetli şahsiyetlerinden olan Sâbit bin Kurra, bilim dünyamızda önemli buluşlara imza atmıştır. Matematik, Astronomi, Tıp, Eczacılık, Geometri, Felsefe ve Musiki ile ilgili telif, yorum ve özetleriyle birçok eser miras bırakmıştır. Giriş ve iki ana bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında; Harran'ın tarihi durumu, araştırmamızın konusu, amacı, önemi ve yöntemi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde; Harran'ın siyasi, kültürel ve dini durumu, İkinci bölümde Harran Okulu'nda yetişen âlimlerden Sâbit bin Kurra'nın hayatı, eserleri ve bilim dünyasına katkısını ele alacağız. Bu çalışmanın ilk aşamasından itibaren daima sabrını, bilgisini ve yardımını esirgemeyen Danışman Dr. Öğrt. Üyesi Abdurrahman DAŞ'a, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her zaman arkamda duran hayat arkadaşım Neytullah TURAN beye teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
(a.s.)	: Aleyhüsselâtü vesselam
A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet Vakfı İslam Tarihi
HBAKT.	: Harran Üniversitesinin Bilimsel Temelleri Harranlı Bilimli Adamları Kongresi
Hız.	: Hazreti
İBB.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Km.	: Kilometre
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEB.İ.A.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
M.Ö.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
(s.a.s.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Ş.V.	: Şanlıurfa Valiliği
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDV. İA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
UKHOS.	: 1. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu
ÜNİV.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Bugün Şanlıurfa vilayetine bağlı olan ve il merkezine 44 km mesafede bulunan Harran ilçesi kadîm bir yerleşim yeridir. Son zamanlarda yapılan arkeolojik kazılarda Harran şehrinin M.Ö. 4000 yılından daha eski tarihlere uzandığı, henüz insanlığın yerleşik hayata geçmediği bir dönemde, Harran'ın şehirleşme anlamında örnek teşkil eden bir merkez olduğu tarihi kaynaklarda ifade edilmiştir. Tarihte pek çok medeniyet zamana yenilerek yıkılırken yerini başka bir medeniyetin doğuşuna hazırlamıştır. Harran, tarihi süreç içerisinde Asur, Babil, Med, Pers, Büyük İskender, Selefkos, Arsakit, Roma ve Sasani gibi birçok medeniyetin hâkimiyetine girmiş, 640 yılında Hz. Ömer döneminde İyaz b. Ğanem tarafından Müslümanların eline geçmiş ayrıca İslam Medeniyetindeki varlıklarını uzun süre devam ettirmiştir.

Harran, İslamiyet'ten önceki dönemde Sabii inancının merkezi idi. Sümerliler, Ay kültürünün merkezi olan Harran'da, M.Ö. 2400-2300 yılları arasında Tanrı Sin adına Ehulhul tapınağını yaptırmış; bu tapınak Harran'ın önemini daha da arttırmış ve şehre kutsiyet kazandırmıştır. Bu kutsiyetinden dolayı Harran, o dönemki şehirlerden alınan vergilerden muaf tutulmuştur. Büyük İskender'in bölgeye yapmış olduğu fetihler ile Doğu ile Yunan kültürleri arasında etkileşim meydana gelmiş, bu durum *Helenizm* kültürünü ortaya çıkarmıştır. Antik dönemin en önemli okullarından olan Atina Okulu 529 yılında İmparator Justiniaus tarafından kapatılması üzerine, Yeni Eflatuncu filozofların birçoğu Sasani İmparatorluğu içinde yer alan Cündişapur'a yerleşirken, Doğu-Batı ekseninde bilim, kültür ve felsefe hareketleri araştırmaları sırasında keşfedilen Antik Çağ filozofu Simplicius, Harran'a gelmiş ve Yeni Eflatuncu fikirleri bölgeye yaymıştır.

Harran'ı bilim dünyasında öne çıkaran, kültürler arasında bir köprü olmasıdır. İnsanlık tarihi boyunca kültür aktarımı üç şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi, Grek kültürünün M.Ö. 9. yy ve M.Ö. 3. yy arasında toplanıp bir araya getirilmesi ve ayıklanması; ikincisi Yunan düşüncesinin Grekçe'den Süryanice'ye, Süryanice'den Arapça'ya tercümesi; üçüncüsü ise tercüme faaliyetlerinden sonra Müslümanların geliştirdiği bilimsel çalışmaların M.S. 11. ve M.S. 13. asırda Arapça'dan Batı dillerine çevrilmesidir.

Batı dillerine tercüme edilen eserlerde Harranlı bilginlerin etkisi çoktur. İşte Sabit bin Kurra da bunlardan biridir. Sâbit b. Kurra, Sabiilik dinine mensup olup, 14

yaşına kadar Harran'da sarraflıkla uğraşmıştır. Sâbit b. Kurra, Süryanice, Arapça ve Yunanca'yı iyi derecede bilmektedir. Sabit bin Kurra'nın Beni Musa'nın oğullarından Muhammed ile karşılaşması, hayatında dönüm noktası olmuştur. Sabit, Beni Musa ile tanışmadan ve Bağdat'a gelmeden önce bilimsel beceri için gerekli temel bilgiyi edinmiştir. Zaten Harranlı Paganlar inançları gereği astronomi ve matematik ilmine vakıftır. Sabit bin Kurra'nın babası, bir tıpçı ve Harranlı Sabii önderlerdendir. Sabit, birçok bilimsel alanda eserler vermiştir. Sabit bin Kurra'nın yapmış olduğu çalışmaların etkisi bugün hala varlığını devam ettirmektedir.

I. Araştırmanın Konusu

Harran siyasi, ticari, dini ve kültürel yönüyle sanatı ve mimarisiyle şöhret bulmuş bir şehirdir. Şehir siyasi olarak birçok devletin hâkimiyeti altında bulunmuş, ticaret yolları üzerinde kurulmuştur. Âsurlu tüccarlar, Kayseri Kültepe'den aldıkları ürünleri Harran üzerinden Aşağı Mezopotamya'ya götürüyorlardı. Harran'ın kutsiyet rolü de şehri önemli kılan bir diğer özelliğidir. Ay Tanrısı (Sin Mabedi) Harran'da yapılmıştır. Kuran-ı Kerim hariç diğer kutsal kitaplarda ismi zikredilen az sayıdaki şehirlerden birisidir. Hıristiyanlık, Sabiilik, Müslümanlık ve diğer din mensuplarının birlikte huzur içinde yaşaması yönüyle de Harran, insanlık tarihine örnek olmuştur.

Harran'ın asıl özelliği, bilim ve kültürün merkezi olmasıdır. Harran, Antik Çağ'dan Moğol istilasına kadar, ilmin ana kaynağı olmuştur. Greklerin unutulmaya yüz tutmuş eserleri burada hayat bulmuş, pek çok bilim adamı yetişmiştir. Sâbit bin Kurra, El-Battâni, İbrahim Sinan bin Sabit, İbn-i Teymiyye, Cad bin Dirhem, Yuhanna bin Haylan, Meymun bin Mihran, Hayat-el Harrânî, Sadrettin Mevhub el-Cezeri bunlardan başlıcalarıdır.

Çalışmamızda ünlü bilim adamı Sabit bin Kurra'nın hayatı, eserleri ve onun bilim dünyasına yapmış olduğu katkıları ele almaya çalıştık. Sabit bin Kurra hakkında birçok makale, kitap, doktora ve yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Ancak bundan sonra da daha başka çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda “ Harran Okulu” ve Harran'da yetişen âlimlerden Sâbit bin Kurra'nın felsefe, tıp, matematik, astronomi, tercüme, tarih gibi pek çok yönüyle incelenmesi, bilime katkı ve kaynak sağlayacaktır. Bu bağlamda Harran'ın siyasi, kültürel ve dini hayatı ele alınacaktır. Harran Akademisi'nin tarihi gelişimi, bilim ve araştırmaları ile ortaya koyduğu çalışmaları, eserlerinin neler olduğu çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı

Sabit bin Kurra'nın yaşadığı dönemin siyasi, kültürel ve dini yapısının çalışmalarına tesiri, "Harran Okulu" adıyla şöhret bulmuş bu ilim şehrinde hangi ilim adamlarının yetiştiği ve Harran Okulu'nun diğer eski çağ okullarıyla ilişkilerin neler olduğunu ortaya koymak çalışmamızın önemli safhasını ve amacını gerçekleştirecektir. Yine Harran Okulu ile Beytü'l-Hikme arasındaki ilişki, Sabit bin Kurra'nın hayatı ve eserlerinin detaylı araştırması hususları da bu çalışmamızın amacını oluşturacaktır. Ayrıca Harran'ın dini durumu, Sabit bin Kurra'nın Harran Okulu ile Beytü'l-Hikme'deki faaliyetleri çalışmamızın hedeflerindedir.

Sonuç olarak; Sabit bin Kurra'nın araştırmalarının, günümüzde varlığını modern teknolojik imkânlarla geliştirmiş olan farklı ilim dallarına öncülük ettiği dikkate alınarak, onun yazmış veya tercümesini yaptığı eserleri daha geniş ve tatmin edici bilgilerle tanıtmak konumuzun amacını teşkil etmektedir.

III. Araştırmanın önemi

Sabit bin Kurra'nın bilimsel araştırmaları, ileri sürdüğü yeni tez ve çalışmaları, dönemin en saygın bilim adamları arasında olmasını sağlamıştır. Arapça, Yunanca, Süryanice ve Rumca'yı iyi seviyede konuşup yazabilen Sabit'in Bağdat'taki Beyt'ül-Hikme merkezinde birçok tercüme faaliyetlerinde bulunmasıyla, İslam bilim alanına çok önemli katkısının olduğu aşikârdır. Sabit, tercüme faaliyetleri yaparken aynı zamanda lüzumlu gördüğü konularda kendi bilgi ve yorumlarını eklemiş, açıklayıcı tahlil ve tenkitlerde bulunmuş olması özelliği de ayrıca bilimsel çalışmalara ışık tutmuştur. Nitekim bu konuda ilim tarihçiliği yapan S. Boyer "*History of Mathematics*" adlı eserinde Sabit bin Kurra hakkında; "*Eğer onun çalışmaları olmasaydı, eski Yunandan intikal eden matematik bilgileri uzun asırlar boyunca hiç gelişmeden kapalı kalacaktı*"¹ şeklindeki ifadesiyle düşüncesini ortaya koymaktadır. Sabit bin Kurra'nın eserlerinin İslam ve Avrupa dünyasındaki birçok buluşa öncülük ettiği bilinmektedir. Sabit bin Kurra'nın eserlerinin anlaşılması bu bakımdan ayrıca önem arz etmektedir.

¹ BOYER, Carl, "*Arap Matematiği*", [http://users.metu.edu.tr/beyaz/304/sunumlar/Arap Matematiği pdf](http://users.metu.edu.tr/beyaz/304/sunumlar/Arap_Matematiği.pdf) (Saat: 22. 38, Tarih, 17. 03. 2017.)

IV. Araştırmanın Yöntemi

“Sabit bin Kurra'nın Hayatı ve Eserleri” başlıklı tez çalışmasının birinci aşamasında kaynakların tespiti, tasnifi ve taraması yapılmıştır. Çalışmanın önemli bir kısmı kaynak taraması yöntemi ile incelenmiş ve tezimize alakalı kaynaklara ulaşılmış, erişilen kaynaklardan konumuzun bölümlerini oluşturan başlıklarla ilgili kısımlarından faydalanma yoluna gidilmiştir. Araştırmamızda konunun bütünlüğünü esas alarak, çerçevesi dışına çıkılmamasına itina gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HARRAN TARİHİ VE OKULU

1.1. Siyasi Tarihi

Harran, Şanlıurfa ilinin 45 km güneydoğusunda, kendi ismiyle anılan ovanın ortasında kurulmuştur. Türkiye'nin Urfa vilayeti içinde tarihî bir şehirdir. Harran, İbrahim peygamber ve Laban'ın vatanları olmakla tanınmış olup, bilhassa Sabiiliğin ve Sabilerin başlıca merkezi olmakla meşhurdur.² Harran şehrinin dünya üzerinde kurulmuş ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu düşünülmektedir.³ Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta "*Harran*" olarak geçen yerin burası olduğu söylenir. İslam tarihçileri, kentin kuruluşunu Nuh peygamberin torunlarından Kaynan'a veya İbrahim'in kardeşi "*Aran (Harran)*"a bağlarken 13. yüzyıl tarihçilerinden İbn-i Şeddad, "*Hz. İbrahim'in Filistin'e gitmeden önce bu şehirde oturduğunu bu nedenle Harran'a "Hz. İbrahim'in şehri" de denildiğini, Harran'da İbrahim Peygamber'in evinin, adını taşıyan bir mescidin, O'nun otururken yaslandığı bir taşın var olduğunu yazmaktadır.*"⁴ şeklinde rivâyet etmektedir.

Harran, İpek yolunun Musul-Sincar-Ra's yolu ile el-Ayn Haleb yolunda, Şam ve Irak'ı Urfa'ya ve İç Anadolu'ya bağlayan yolların kesiştiği noktada, Belih ırmağının kollarından Cüllab ve Deysan sularının suladığı verimli ovalara kurulmuştur. Yeryüzünün en eski yerleşim merkezlerinden biri olduğu düşünülen Harran'ın, Asur ve Kalde dillerinde "*yol*", Arapça'da "*sıcaklık*" manasına gelen "*harr*" kelimesinden geldiği kabul edilmektedir.⁵ Bazı rivayetlere göre Harran, Nuh tufanından sonra kurulmuş bir yerleşim yeridir.

Harran, eski dönemlerden beri büyük bir ticaret şehri, ay-güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı putperestliğin hâkim olduğu bir şehirdir. Şehrin suyu, Cüllab suyundan sağlanmaktadır. Harran geniş caddeleri, kireçten inşa edilen surları ile dönemin dikkat çekici mimarisiyle inşa edildiği aktarılmaktadır. Yörenin iklimi karasal iklimdir. Yazları sıcak ve çok kurak, kışları yağmurlu geçmektedir. Yörenin sert ve kuru iklimi ormanlık alanların oluşmasını engellemiştir. Harran'ın Suriye platolarına doğru arazileri verimli

² DARKOT, Besim, "*Harran*", **MEB. İA.**, 5/1. Cilt, İstanbul, 1993, s. 299- 300.

³ ABACI, Müslüm, **Hayat bin Kays El Harrani'nin Hayatı ve Harran**, Şanlıurfa, 2004, s. 27.

⁴ KÜRKCÜOĞLU, A.Cihat, **Yolların Buluştuğu Kent Harran**, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları,1. Bsk. , Nisan 2000, s. 12.

⁵ ŞEŞEN, Ramazan, **Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 3.

olup, “*Bereketli hilal*” diye tasvir edilir. Harran’ın ilgi çeken bir yönü de külah biçimindeki konik kubbeleri evleridir.

Bu konik kubbeler, tuğla ile örülmüştür. Bu inşa şeklinin tercih edilmesinin nedeni bölgenin çöl iklimi olması, yeteri kadar ağaç bulunmaması ve Harran harabelerinde bol miktarda tuğla malzemesinin mevcudiyetidir.

Harran, Ay Güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı Eski Mezopotamya putperestliğinin (Sabiizm) olması yönünden ünlüdür. Bu nedendir ki Harran’da astronomi ilmi çok ilerlemiştir.⁶ Babillerin döneminde “*ilu sa ilani (tanrıların kralı)*” ve “*bel ilani (tanrıların efendisi)*” olarak adlandırılan Ay Tanrısı “*Sin*” Paganistlerin en büyük tanrısı olma özelliğini asırlar boyu devam ettirmiş ve Romalılar döneminde “*Mar ala he*” olarak adlandırılmıştır.⁷

Yeni buluntulara göre M.Ö. 6000'lere kadar çıkan Harran’daki tarihi kaynaklarda ilk defa M.Ö. 2000 başlarına ait Kültepe ve Mâri tabletlerinde bahsedilir. Bu tabletler arasında Harran’daki Sin (Ay Tanrısı) mabedinde bir anlaşmanın imzalandığına dair bir vesika bulunmaktadır. Ve yine M.Ö. 2000 yılının ortalarında Hititlerle Mittaniler arasında yapılan bir anlaşmaya Harran’daki Ay ve Güneş tanrıları şahit tutulmuştur.⁸

Âsurluların son döneminde, Belih ırmağı bölgesinde Âsurlara bağlı Harran şehri oluşturulmuştur. Harran, Uurlarca ticaret için ileri bir karakol olarak kullanılmıştır. Yine bu bölgeden geçen malların çokluğu, kervan baskınlarına ve yağmalamalara neden olduğu tarih kitaplarında kaydedilmiştir. Asur Kralı Şamşi-Adad I (M.Ö. 1813-1781) Harran’dan geçen ticaret yolunu kontrol etmek ve bölgeyi hâkimiyetine almak için bir sefer düzenlediğini aynı kaynak belirtmektedir.⁹ Harran’ın, Asurlu tüccarların uğrak noktası olması, tarihi kentte kültür çeşitliliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Harran, ilerleyen dönemde 2. Babil devletinin sınırlarına dâhil olmuştur. Medlerden sonra gelen Persler döneminde Harran, İran hâkimiyetine girerek, Ârami yazısı ve dilini kullanmıştır. Büyük İskender’in bölgeye yaptığı fetihler üzerine, M.Ö. 4. asrın sonunda Yunanlılar bölgeye gelip yerleşmiştir. *Helenizm* kültürü adı verilen Doğu-Batı kaynaşmasına neden olan bu kültürün bölgeye hâkim olmasında Ârami dilinin etkisi yadsınamaz.

⁶ KARLIKLI, Şaziye, **Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa**, Creative Yayıncılık, Bizim İller II, s. 233.

⁷ KÜRKCÜOĞLU, **age.**, s. 14.

⁸ İŞILTAN, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul, 1960, s. 5.

⁹ İŞILTAN, **age.**, s. 2- 3.

İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasında Harran, başşehri Antakya olan Selekoslar idaresinde kaldı. M.Ö. 137 yılında Osrhoene (Urfa) krallığı kuruldu. Fakat bu krallığın Harran'ı hâkimiyeti altına alıp almadığına dair elimizde yeteri bilgi bulunmamaktadır. Bu arada Hıristiyanlık Roma imparatorluğu içinde yayılmış, yeni bir güç haline gelmiştir. Hristiyanlığı ilk resmi din olarak kabul edenlerin başında, Hz. İsa'nın çağdaşı olan Urfa kralı 5. Abgar (ölüm. 50) gelir.¹⁰ Urfa krallığının Hıristiyanlığı kabulü ile Harran, Hıristiyanlığın önemli bir merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle Harran'a "putperest şehri" anlamında "Hellenopolis" ismini verdiler. Hellenizm kültürü ve Romalılar tarafından sapık ilan edilen Nesturiler(Nestorians) gibi Hıristiyan mezhepleri bu bölgede tutunmuşlardır.¹¹

İslamiyet'in doğuşu ve Müslümanlığın dünyaya yayılmasından önce bu bölgede Bizanslılar, Arap devletinin oluşumuna sessiz kalmışlardır. Çünkü onların amacı Araplar'ı kullanmaktır. El-Cezire bölgesinde bir takım Araplar bu bölgeyi Diyar-ı Mudar, Diyâr-h ı Rabiâ ve Diyar-ı Bekr olmak üzere 3 kısma ayırmıştır. Diyâr-ı Mudar'ın merkezi Harran, diğer şehirleri Urfa, Rakka ve Seruç'tur. Diyar-ı Bekr'in merkezi Meyyafarikin (Silvan), diğer kentleri ise Amid (Diyarbakır), Mardin ve Erzen idi. Diyar-ı Rabiâ'nın merkezi Nusaybin, diğer kentleri ise Sincar, Ra's el-Ayn (Ceylanpınar), Beled, Dara, Habur, Cizre ve Azremte idi.

Harran, İyaz b. Ğanem tarafından Urfa'dan sonra hicri 19/ Miladî 640 yılında fetholunmuştur. Harran halkı. bölgeyi sulhen fethetmeye başlayan İyaz'a cizye teklif ettiler.¹² İyaz şehirdeki putperestlere ait Sin (Ay) mabedini câmiye çevirmiş, onların mabedlerini yeniden inşa etmeleri için başka bir yer vermiştir.¹³ İskenderiye'deki Helenizm mektebinin son kalan hocaları Harran'a ve Antakya'ya gelerek felsefi öğretilerini bu süreçte Harran'a getirmişlerdir. Halife Hişam bin Abdulmelik, El-Cezire bölgesine 2. Mervan'ı tayin etmiştir. 2. Mervan Harran'da gösterişli bir hükümet sarayı, camiler, büyük kanallar inşa etti. Tarihçilere göre 2. Mervan döneminde Harran en parlak dönemini yaşadı.¹⁴

Harran 2. Mervan devrinde, Emevi devletinin baş şehri olmuştur. Abbasiler, İran ve Mezopotamya'nın büyük kısmını ele geçirince, Harran ovasında

¹⁰ İŞILTAN, **age.**, s. 18.

¹¹ ŞEŞEN, **age.**, s. 8.

¹² AZİMLİ, Mehmet, "Bir Emevi Başkenti Harran", **LUKHOS**. Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s.45.

¹³ ŞEŞEN, **age.**, s. 9.

¹⁴ ŞEŞEN, **age.**, s. 11.

karşılaşmışlardır. 2. Mervan savaş sonunda yenildi ve Harran Abbasilerin hâkimiyeti altına geçmiştir. Abbasi hükümdarı Harun Reşid zamanında “*Harran üniversitesi*” dünyada büyük ün kazanmıştır¹⁵. Daha sonrasında Harran sırasıyla Hamdaniler, Numeyriler, Selçuklular, Zengiler, Eyyübiler, Memlûklüler, Osmanlılar’ın hâkimiyeti altına girmiştir.

Hamdaniler ve Numeyriler’in bölgede hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. 1086 yılında Melikşah Halep’e giderken Harran’ı fethetmiş ve Müslim b. Kureyş’in oğlu Muhammed’e teslim etmiştir. Daha sonra bu bölgede Selçuklu komutanları arasında mücadele olmuştur. 1109’da Musul Atabeyi Aksungur, Harran’ı aldı. Bundan sonra Zengiler ve Eyyübiler hüküm sürdü.

Eyyübiler Devleti, İslam dünyasının doğusuyla batısının birleştiği bir noktada kurulmuş, gerek teşkilat ve gerekse kültür bakımından her iki kanadın etkisi altında kalmıştı. 1260 yılı başlarında ise Hülagü, Harran’ı kuşatmıştır. Ancak Memluklu Sultanı Baybars Moğolları yenince Harran, Memlûklüler’e kaldı. Moğol istilasını Harran üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Harran 1271 gibi çok erken bir dönemde, Moğollar tarafından tahrip edilerek köy haline getirilmiştir. Kentin bundan sonraki durumu ile ilgili kaynaklarda pek az bilgi varlığı da buna bağlıdır.

Osmanlılar 1516 yılında Mercidabık zaferiyle, bölgeyi Memlûklülardan aldılar.¹⁶ Harran şehrine hâkim olan devletlerin bu kadar fazla olması jeopolitik konumu, ticaret kervanlarının geçtiği bir bölgede yer alması ve Sabiilik inancının merkezi olmasının payı şüphesiz ki Harran’ın o dönemin önemli yerleşim merkezi olması, ilim faaliyetlerinin hızlanmasına, imar faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağladığı kanaatindeyiz.

Moğollar 1270 yılında, burayı ellerinde tutamayacaklarını anlayınca Harran’ın camilerini, hanlarını, surlarını, kalelerini yakıp yıkarak, adeta yok etmişlerdir. Bundan sonra Osmanlı döneminde dahi Harran eski parlak dönemine gelememiştir.¹⁷

Harran’ı 1184 yılında ziyaret eden seyyah İbn-i Cübeyr, buranın gölgelik ve ağaçlık olduğunu, çeşitli meyve ve sebzelerin yetiştirildiğini yazmaktadır. Uzun süren bir kuraklık sonunda da şehrin harabe haline geldiğini söylemektedir. On yedinci yüzyılın ortalarında Harran’ın harap haline yetişen ünlü seyyah Evliya Çelebi Harran’ı

¹⁵ KÜRKÇÜOĞLU, *age.*, s. 15.

¹⁶ EKİNCİ, Abdullah, “*Harran ve Harran okulunu etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafi ve İlmî Unsurlar*”, UKHOS., HarranÜniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 2, Şanlıurfa, 2006, s. 16.

¹⁷ KARLIKLI, *age.*, s. 233.

“Şehir harap, evler toprak olup kalesinde insanoğlu kalmamıştır. Ancak kâgir camileri, han ve hamamları kalıp diğer harap evler içerisinde çöl Arapları kışlamaktadır.”¹⁸ cümleleriyle anlatmaktadır. Aynı kaynakta o tarihte Harran’da dört medrese (üniversite), bir hastane, bir düşkünler yurdu ve sekiz hamamın bulunduğunu aktarmaktadır. Osmanlı Dönemi’nin 1518 tarihli tapu tahrir defterinde Harran’ın 250-280 nüfuslu bir köy olduğu yazılıdır.

Harran, Cumhuriyet devrinde Urfa’nın Akçakale ilçesine bağlanmış, GAP projesinin bölgeye fayda sağlamasıyla birlikte 1987 yılında çıkarılan bir kanunla Urfa vilayetine bağlı Harran ilçesi olmasına karar verilmiştir.

1.2. Harran’ın Kültür Yapısı

Harran, tarih boyunca Doğu ile Batı arasında kültürlerin birbirleriyle tanışıp kaynaştığı kültürü dönüştürücü bir fonksiyona sahip olmuştur. Harran bu yönüyle tarihte birçok devlete ev sahipliği ve başkentlik yapmış, aldığı dinamiklerle kültürel taşıyıcılık görevini uzun bir süre sürdürmüştür. Şehir bir elips şeklinde kireç harcından yontulan taşlarla çevrilmiştir. Harran’ın tarih boyunca Bizans ve Haçlıların hâkimiyeti altına girmediğini tarih kitapları aktarmaktadır. Bu nedenle Bizans ve Haçlılara ait herhangi bir esere Harran’da rastlanılmamaktadır. Yol güzergâhı üzerinde yer alan Harran’ı etkileyen en önemli unsurun Coğrafi keşiflerin neticesinde yaşanmıştır. Coğrafi keşiflerle beraber yol güzergâhının değişmiş olması, Harran gibi ticari imkânına sahip şehirlerin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Kültürel birikimi ile İslam Medeniyetine ve bilimin gelişimine katkı sağlayan Harran, ne yazık ki Moğollar tarafından tahrip edilmiş, tarihi miras adeta yok edilmiştir.

Kentin ortasında yer alan höyükte ve sur içerisindeki harabelerde Sin mabedi üniversite dâhil en eski mimarî eserlerin temel kalıntıları yer almaktadır.¹⁹ Asur ile Anadolu’yu birleştiren ticaret yolu üzerinde oluşu, Anadolu ile sıkı ilişkilerini yürüten Asurlu tüccarların uğrak yeri olmuştur.²⁰ Böylece bu ticari ilişkiler, Harran’ı kültürlerin beşiği haline getirmiştir. Ticari ilişkilerle beraber diğer toplumlarla kültür alışverişi sağlanmış, ticari faaliyetler vasıtasıyla farklı dilleri tanıma ve kullanma olanağı sağlamıştır. Sabit bin Kurra gibi bilim adamları bu sentez sayesinde Yunan düşüncesi ve

¹⁸ KÜRKÇÜOĞLU, A. Cihat, **Tarih ve Tarım Şehri Harran**, Harran Köylere Hizmet Götürme Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 13.

¹⁹ KÜRKÇÜOĞLU, **age.**, s. 21.

²⁰ YARDIMCI, Nurettin, “*Harran*”, **XXXIV. Uluslararası Assuriyoloji Kongresi, 610/Temmuz/1987**, TTK. , İstanbul, 1998, s. 167..

dilini tanıma imkânını elde edebilmiştir. Harran Okulu da bu kültür birikiminden nasibini almıştır.

Paganizm, kökleri dünyanın kadim doğa dinlerine dayanan bir inanç biçimidir. Pagan kültüründen asla vazgeçmeyen Harrânîler, hem çevre kültürleri etkileyen hem de onlardan etkilenen konumunda olmuşlardır. Dr. Sema Önal Akkaş “*Bir Kültür Merkezi Olarak Harran*” başlıklı bildirisinde Harran kültürünü şöyle ifade eder: “*Kültürlere baktığımızda insanlığın, hakikati arama, yeryüzünü, gökyüzünü, kısacası evreni tanıma ve anlama çabası içinde, yani, gerçekliğe ilişkin doğru bilginin peşinde olduğunu görürüz. İster Sabîî, ister Hıristiyan ister Müslüman vs. olsun insanlık, hep doğru bilgiyi aramış ve bu doğru bilgiye uygun doğru davranışın peşinde olmuştur. Bu durum, bütün kültürlerin ortak noktalarından biridir. Bu doğru bilgi arayışları sonucunda ortaya çıkan ürünler, kültürden kültüre aktarılmış ve üzerlerine, insanlığı geliştirecek yeni doğru bilgiler eklenmiştir. Bu bakımdan, yeryüzüne baktığımızda bazı bölgelerin doğru bilgi arayışında en önde giden ve tarihler boyu ün yapmış merkezler olduğunu görüyoruz. İskenderiye, Harran, Bağdat, Atina vs. gibi her kültür bölgesi veya çevresi içinde bulunduğu coğrafi ortamı, astronomisiyle fiziğiyle, matematiğiyle kısaca ortaya koyduğu bütün bilimsel disiplinler aracılığıyla doğru bilgisini edinmek istemiştir*”²¹ demektedir. Harran tarihteki kültürel etkileşim yönüyle bir takım kültürel aktarımların oluşmasına olanak sağlamıştır.

Zengin bir kültür merkezi olmuş Harran’ın bugün ilgisiz durumda olması üzücüdür. Moğol İstilasası sonucu buraya yerleşen göçebe topluluklar da gerekli ilgiyi göstermemişlerdir. Zira Moğol İstilasından sonra buraya yerleşen topluluklar göçebe ve bedevi kimselerden oluştuğundan böyle bir kültürel seviyede değillerdi.

Harran Okulu’nda yetişmiş olan ilim adamı ve edebiyatçılarına baktığımızda bunların çoğu Hanbeli mezhebine mensup kimseler olduğunu görmekteyiz. Oysa bugün Harran’da ikamet eden Arap aşiretlerinin tümü Şafii mezhebine bağlıdır.²² Harran’a Dürzilerin de gelip yerleştiklerini tarih kaynakları nakletmiştir. Harran tarihi süreç içerisinde çeşitli kavimlerin uğrak yeri olmuştur. Harran, tarihi süreçte sahip olduğu özelliğini korumuş olsaydı muhtemelen bugün dimdik ayakta duran siyasi, kültürel, dini inanışların merkezi konumunda olabilirdi.

²¹ ÖNAL AKKAŞ, Sema, “*Bir Kültür Merkezi olarak Harran*” ,**1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s. 271.

²² KURTOĞLU, Mehmet, **Kültür Şehri Urfa**, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi-4, Ankara, 2009, s. 254.

Harran ihtişamını, Harran Okulu'nda verilen felsefe ve diğer bilim ve sanattan almıştır. Harran Okulu'nu İslam öncesi ve İslam sonrası dönem olarak ele alabiliriz. İslam öncesi dönemde Harran Okulu; Atina, İskenderiye, Antakya ve Urfa ile yakın ilişki halinde olmasına karşın, İslami dönemde Halep, Bağdat, Şam ve Kahire ile yakın temas halinde olmuştur. Öyle ki Harran' a sadece ilim ve felsefe yapmaya gelerek geri dönen bilginlerin olduğunu tarih kaynakları aktarmıştır.²³

1.3. Harran'da Dini Durum

Mezopotamya'nın en eski şehirlerinden biri olan Harran'da yaşayan insanların dini yapısı, farklı kültür ve inanç unsurlarının bir arada varlıklarını devam ettirdiğini anlıyoruz. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi birçok dinde Harran'a ve bununla ilişkilendirilebilecek terimlere rastlanılmaktadır. Örneğin; Kitab-ı Mukaddes Lut'un babası Haran'dan bahseder. Kuran-ı Kerim'de, Harran ismi direk zikredilmese de İslam alimleri, Ankebut 26 ve Enbiya 71. Ayette geçen “ Hz. İbrahim'in hicret ederek ulaştığı bereketli şehir” olarak Harran'a atıfta bulunulduğu düşünülmektedir.”²⁴ şeklinde yorumlanır.

Harran'ın Asur-Bâbil krallıklarının kuzeyindeki merkezi olmaktan çok, bu şehrin Harran'da ikamet eden Sin'in merkezi olması Harran'ı yörede ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Harranlılara ait en eski yazılı kaynak İbn'ün-Nedim'in “*Babanın Kitabı*”dır. Eserin orijinal nüshaları mevcut olmamakla birlikte Süryanice ve Arapça çevirileri bulunan bu kaynak Harranlıların inançları, ibadetleri ve diğer özellikleriyle ilgili ilk elden bilgiler ihtivâ etmektedir.²⁵

İslam hâkimiyetinin olduğu dönemde de Harranlılar pagan kültürünü devam ettirmede direnmişlerdir. Fakat İslam'ın ilerleyen dönemlerinde Harran'da var olan Arap kabilelerinin bir kısmı Müslüman olmuş; bir kısmı da pagan inanç sistemine bağlılıklarını devam ettirmiştir. Halife Me'mun tehdidi karşısında Paganist Harranlıların bir kısmının Müslüman olduğunu diğer kısmı Sabii inancında kalmışlardır.²⁶ Ancak din

²³ KURTOĞLU, age. , s. 256.

²⁴ GÜNDÜZ, Şinasi, “Mandeen /Sabii Geleneğinde Harran”, **1. UKHOS**, Harran Üniv. Yayınları, C.1, 2006, Şanlıurfa, s.55.

²⁵ İLHAN, Esra, **Erken Dönem Eğitim Tarihinde Harran Okulu**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2009, s. 17.

²⁶ GÜNDÜZ, Şinasi, “*Kurandaki Sabiilerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme*”, **Türkiye I.Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (24-25 Eylül 1992)**, Samsun,1992, s. 43- 81.

baskı ve tehdit hususu İslam dininde yasaklanmıştır. Dolayısıyla bu iddiayı doğru görmemekteyiz.

Oysa Şehrin yıkılışına kadar süregelen Harran paganizmi, İslamî dönemde yalnızca Harran'la sınırlı kalmamıştır. Özellikle Sabit bin Kurra'nın Bağdat'a gitmesi ve orada meşhur olması birçok Harranlı Sabii'nin önemli görevlere gelmesine sebep olmuştur.

Harranlı pek çok pagan, Harran'ı terk ederek Bağdat'a Sabit'in yanına yerleşmeye başlamışlardır. Bu Harranlı pagan bilim adamlarının önemli kısmı, ilerleyen dönemlerde din değiştirerek Müslüman olmuşlardır. Bazı kaynaklarda Sabit'in ilerleyen dönemlerde Müslüman olarak yaşamına devam ettiği zikredilse de elimizdeki kesin bir delil bulunmamaktadır. Sabit'in yazmış olduğu eserler dikkate alınca onun Sabiilik dininden ayrılmadığı intibaini vermektedir. Hatta Sabit, halife huzurunda Müslümanlara ve diğer din mensuplarına karşı Harran paganizmini savunmuştur. Geleneklerine bağlı olarak bir hayat süren Harranlılar, Ortaçağ kaynaklarında Harrânîler (Bazı kaynaklarda Harnaniler veya Harbaniler)adıyla anılırlar. Harrânîler, "Keldaniler" ve "Nıbtiler" adıyla da anılmışlardır. Her türlü Paganizmi temelde reddeden İslam dini içinde, yıldız ve gezegenlerin kültürüne dayalı bir inancı benimseyen Paganist Harranlılar'ın bölgesinde meşhur olmaları, o dönemde yaşayan Müslüman ve gayri-Müslimlerin dikkatlerinin Paganlar üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Harran, sahip olduğu dinsel merkez özelliğini yüzyıllarca devam ettirmiştir²⁷.

1.3.1. Sabiilik

Sabii (subba, subbi) ve sabiilik terimleri, Arap komşularınca Güney Mezopotamya'da yaşayan bir topluluk ve onların dini inançları için kullanılmaktadır. Terimin menşei hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Genellikle İslam âlimleri Sabii kelimesinin Arapça asıllı olup sab' (dönme, değişme)veya sabv (meyletme, çocukluğa dönme) kökünden geldiğini ileri sürmüşlerdir. Araplar sab' masdarını din değiştiren kişinin davranışını ifade etmek için de kullanırlardı.²⁸ Mekke'de insanlar Kureyş'in dinini terk ederek, İslam dinine girmelerinden dolayı müşrikler, bu kişilere "Sabii" yani "Dönek" diyorlardı.

²⁷ ÇELİK, Mehmet, **Edessa'dan Urfa'ya**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, s. 334.

²⁸ GÜNDÜZ, Şinasi, "*Sabiilik*", **TDV. İ. A, C. 35**, İstanbul, 1997, s. 341.

Sabiiler, kendileri için kutsal öğretileri koruyanlar anlamında; İngilizcede Nasoraean olarak kullanılan *Nasurayye* adını kullanıyorlardı. Kendi cemaat üyelerine *Mandayye*; cemaat içerisinde ilmi ve otoritesiyle ayrıcalıklı kimseleri ise Nasurayye olarak isimlendirmişlerdir. Bir diğer görüşe göre, Sabiiler kendi dilleri olan Mandence’de Saba’a (yılanmak, vaftiz olmak) kökünden alınmış olup, Arapça’ya uygun bir biçimde türetilmiştir. Araplar, Mandenlerin en çok dikkat çeken yönü olan suya dalmaları sebebiyle bu topluluğa Sabiiler ismini vermişlerdir.

Sabiilere göre Sabiilik, yeryüzündeki ilk dindir ve Hz. Adem ile başlamıştır. Fakat araştırmalar bu dinin M.Ö. 2000’li yıllara dayandığını göstermektedir. Ancak bu dinin kimler tarafından kurulduğu ve yayılışı ile alakalı elimizde net bilgi bulunmamaktadır.²⁹

Sabiiler, tarihte yaşadıkları yerlerde problem teşkil etmişlerdir. Beşeri vasıflardan uzak kalmaları, kudretli yaratıcının olduğu fakat buna ulaşmanın mümkün olmadığı inancı bu problemlerden bazılarıdır. Sabiilerin kullandıkları dile bakılarak onların Filistin–Ürdün bölgesinde yaşamış oldukları söylenebilir.³⁰ Sabiilerin menşelerinin ne olduğu üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bazı araştırmacılar Sabiileri Hz. Nuh’a, Hz. Şit’e ve Hz. İbrahim’e dayandırdıkları gibi, onları Kitabîlerden olan Yahudi ve Hıristiyanlığa mensup sayanlar da vardır.³¹ İlk dönem İslam kaynaklarında Sabiilik, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin bir mezhebi olarak kabul edilmiş ve Ehl-i Kitap kapsamında ele alınmıştır. Batılılar, Sâbiîler’le ilk karşılaşmalarında onları Hıristiyanlığın uzantısı bir mezhebin mensupları olarak değerlendirmiş ve “Vaftizci Yahyâ Hıristiyanları” diye anmıştır.³² Şu bir hakikattir ki Sabiilik çok eski tarihe sahip bir dindir ve Sabiilik İlahi kaynaklı olmakla beraber zaman içinde çeşitli siyasî, felsefî ve dinî tesirlerin etkisinde değişime uğramıştır. Bundan dolayıdır ki tarihçiler Sabiileri ele alırken ilk Sabiiler ve sonraki Sabiiler olarak iki kısımda ele almaktadır. İlk Sabiileri Keldanîler ve Süryaniler oluştururken sonrakiler ise Yunan, Yahudi, İran, Roma ve İslam coğrafyasında var olan diğer bazı ufak topluluklar oluşturmaktadır.

Kuran-Kerim’de Sabiiler, çoğulu (Sâbiûn) şeklinde üç yerde zikredilmiştir.

Bu ayetler;

²⁹ SARIKÇIOĞLU, **Ekrem**, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, 2002, s. 140; TÜMER, Günay-KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1997, s. 128.

³⁰ GÜNDÜZ, Şinasi, **Sabiiler Son Gnostikler**, Ankara, 1999, s. 45.

³¹ CERRAHOĞLU, İsmail, **Kuran-ı Kerim ve Sabiiler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 10, Ankara, 1962, s. 106- 107.

³² GÜNDÜZ, *agm.*, s. 342.

“Şüphesiz iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiülâlerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.”³³

“İman edenler ile Yahudiler, Sâbiüler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir.”³⁴

“Mümin olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiüler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”³⁵

İslam'ın ilk yayıldığı yıllarda müşrik Araplar Müslümanlara ve Rasulullah'a bile Sabii demişlerdi. Çünkü Araplar arasında Sabii kelimesi daha ziyade atalarının dininden dönen anlamında kullanılmakta idi.³⁶ Abdurrahman İbn-i Zeyd'in görüşüne göre, Hz. Muhammed(sas.)'e Sabii denmesinin sebebi, Sabiilerin de Allah'ın birliğine inanmaları” kaynaklanmaktadır.³⁷

Kuran-ı Kerim'de geçen Sâbiûn kelimesiyle kimlerin kastedildiğine dair çeşitli tefsir yorumları bulunmaktadır. Seyyid Kutup, Bakara süresinin 62. âyetini tefsir ederken; “Sabiülâlere gelince onlar, en tercih edilen rivayete göre, bi'setten önce kavimlerinin puta tapmasından hoşlanmayarak, gönüllerine hitap eden ve samimiyetle bağlanabilecekleri bir itikat arayan Araplardır. Bunlar tevhid dinini kabul etmişlerdi ve ilk haniflerin yani İbrahim (a.s)'ın dini üzere ibadet ediyorlardı. Müşrikler, bu kimselere “Atalarının dininden dönenler” anlamında sabiüler adını vermişlerdi. Sonradan müslümanlara sabiû demelerinin sebebi budur Arapçada “sabiû” kelimesi, bir dinden çıkıp başka bir dine giren kimse anlamındadır. Bunun için müşrikler, Rasûlüllah (s.a.s)'i sabiû diye isimlendirmişlerdir. Çünkü o, dinlerini reddedip yeni bir dine bağlanmıştır.”³⁸ yorumunu yapmıştır.

Müsteşriklerin büyük bir kısmı Sabiilerin, Hz. Yahya'ya tabii olan Mandenlerin oldukları görüşündedirler. Carra de Vaux'ın bir araştırmasına göre “ Sabii isminin birbirinden farklı iki fırkaya işaret edildiğini zikrettikten sonra, Kuran'da geçen

³³ **Kuran-ı Kerim Meali**, Bakara Suresi, 62. Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 2011, Ankara.

³⁴ **Kuran-ı Kerim Meali**, Maide Suresi, 69. Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 2011, Ankara.

³⁵ **Kuran-ı Kerim Meali**, Hac Suresi, 17. Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 2011, Ankara.

³⁶ KARATAŞ, Mahmut, **Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni**, Ş. V. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi-19, Ankara, s. 230.

³⁷ KARATAŞ, **age.**, s. 230.

³⁸ YAZIR, M. Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, C. 2, İstanbul, 1936, s. 1750.

Sabiiler, vahyedilmiş bir kitaba malik olan Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında temsil edilmiştir, görünüşe göre bunlar Mandenlerdir.’’ demiştir. Bunu te'yid için sabii kökünün “ s-,b-” olduğunu, bunun da daldırma “vaftiz” manasına geldiklerini iddia etmektedirler.³⁹

Hz. İsa'nın çağdaşı olan Yahya, Yahudi topraklarında dünyaya gelmiştir. Ancak bir peygamber olarak asıl kaynağından saptırılan sonraki Yahudilik inancına karşı çıkmış ve Kudüs toprakları dışında kendi cemaatini kurmuştur. Yahudiler Yahya'nın bu faaliyetleri üzerine telaşlanmışlar ve işkenceler edip sonra başını keserek idam ettikleri rivayet edilmektedir. Bu katliam olayı Sabiilere ait Kutsal Kitapta yazılıdır. Yahudiler, 365 Sabii önderini katlettiler ve zamanın Arsakid kralı himayesindeki Sabiiler önce Kuzey Mezopotamya'ya daha sonra Güney Mezopotamya'ya göç ettiler. Sabiiler, Mecusilik dinini resmi din olarak kabul eden İran'da M.S.3.'yy. da altın bir çağ yaşadılar. M.S.7.yy.'da İran Müslümanların hâkimiyetine girmesi üzerine yöre halkı Zimmi sıfatıyla bölgedeki varlıklarını devam ettirmiştir. Müslümanların fetih esnasında kendilerine iyi davranmasını Sabiiler, “*Sabiiler Müslümanlara kutsal kitaplarını göstermişler, Müslümanlar da onların kitapların gizemli gücünden etkilenerek kimseye dokunmamıştır.*”⁴⁰söylemiştir. Fakat Müslümanların himayesinde bulunmaktan rahatsızlığı olan fanatikleri, Hz. Muhammed (s.a.s) için “*Kan Dökücünün Oğlu Arap*” lakabıyla tasvir etmiş, Kutsal kitabları Ginza'da, Hz. Muhammed'i Bizbat (Şeytan) ile eşdeğer tutmuşlardır.

Sabiilik, Gnostik dualizm esasına dayanan yaratıcı güç inancı, ruh tasavvuru, kutsal gizli bilgi ve kurtarıcı esaslarına dayalı bir inanç sistemine sahiptir.

Sabiilerin kutsal kitabı “Ginza”dır ve iki kısımdan oluşur. Sağ Ginza teolojik, mitolojik ve kozmik konuları içerirken, sol Ginza ruh ve ruhun kurtuluşunu ve eskatolojik (ölüm ötesi bilim) konuları içerir.

Sadece rahiplerin kullandığı esoterik metinler, divanlar, şerhler, tefsirler, astrolojik metinler, büyü ve sihir yazmalardan oluşmaktadır. Güney Mezopotamya'da yapılan kazılarda ele geçirilen sır metinleri de vardır. Bunlar genellikle büyü bozma, kötü ruhlara karşı iyileri çağırma gibi konuları içerir⁴¹

³⁹ CERRAHOĞLU, İsmail, *agm.*, s. 105.

⁴⁰ GÜNDÜZ, *Sabiiler Son Gnostikler*, s. 67.

⁴¹ ÖZEYİN, Ayşe, *Süleyman Ateş'in Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserinde Ehli Kitap ve Yorumu*, Yüksek lisans Tezi, Adana, 2006, s. 19.

Sabiilerin ibadetleri ise dinsel kurallarla sıkı bir disiplin altına alınmıştır. Ruhun özgürlüğü için ibadet farzdır. Sabii ibadetinde en önemli şey su yani vaftizdir. Haftada en az bir kez pazar günleri yıkanılması gerekir. Bu nedenle daha çok su kenarlarında yaşarlar. Aslında bakıldığı zaman Sabiilikte yapılan vaftiz ile İslam'da bulunan abdest arasında benzerlikler bulunmaktadır. Şöyle ki; İslamiyet'te 5 vakit namaz varken, Sabiiler de 5 vakit dua bulunmaktadır. Sabii inancında sarhoşluk veren içecekler yasak sayılmış, kurban edilen hayvanlar koç ve güvercindir. Kendiliğinden ölen hayvanın eti yenilmez. Sabiiler de ibadetlerini güneş ve ay kültürüne göre düzenlerler. İslamiyet'te de namaz vakitleri güneşin doğuşuna batışına göre belirlenir. Bu özellik Yahudilik ve Ehl-i Kitap ile benzer yönleri barındırmaktadır.

İslam idaresi altında iken Sabiilerin toplu olarak yaşadıkları yerler Harran ve Basra civarındaki Beyatlıh mıntıkasıdır⁴². Şimdi hakkında az bilgi sahibi olunan ve Sabiiliğin Ehli Kitap sayılıp sayılmaması konusunda çeşitli görüş ayrılığına sebep olan Harran ve Mandeeler(Beyatlıh) Sabiileri hakkında kısaca bir bilgi verelim:

1.3.1.1. Harran Sabiileri

Harran, putperest olan Süryanilerin merkezi idi. İslami dönemde dahi burası Yunan kültürünün merkezi olarak felsefi ve astronomi çalışmalarının yapıldığı bir yer olarak varlığını devam ettirmiştir. Hatta burada Astronomi, Tıp, Felsefe, Mantık, Matematik, Geometri, Musiki ve Tarih gibi alanlarda meşhur bilim adamları yetişmiştir. Bunlar arasında El-Battâni tarih alanında, Sabit bin Kurra Tıp, Matematik, Astronomi ve birçok ilimi sahada, oğlu Sinan bin Sabit Astronomi, Tercüme ve Felsefe'de, Cafer bin Hazin Matematikte ve Cabir Bin Sabii Kimya alanında meşhur eserler ortaya koymuştur.

Sabit bin Kurra da babası Harran Sabilerinin önderlerinden biri olduğundan, gençliğinde Sabiilik dinini çok iyi öğrenmiş, fakat bazı konularda bazı din arkadaşları ile ters düşmüştür. Bundan ötürü kendi dindaşları Sabit'i Harran'dan kovmuşlardır. Sabit bin Kurra'nın hayatı anlatılırken ayrıca bu konuya değinilecektir.

İslam yazarlarının bahsettiği konu da bu bölümdür. Bu Sabiilerin ismi Halife Me'mun dönemine tevafuk eder. Harran Sabiileri hakkında İbn-u Nedim şu bilgileri aktarmaktadır: *“Halife Me'mun bir savaş seferinde Diyarbakır bölgesinde karşılaştığı kılık ve kıyafetleri değişik bir grup insana;*

⁴² CERRAHOĞU, *agm.* , s. 107.

-“Siz zimmet ehlinde misiniz? ” diye sorar. Onlar da;

-“Biz Harraniyiz ” derler. Me'mun tekrar;

-“Siz Yahudi veya Hıristiyanlardan mısınız?” diye sorar.

-“Hayır” cevabı alır.

-“Sizin kitabınız ya da nebiniz var mıdır?” sorusuna cevap veremeyen insanlara şöyle der:

- “Siz puta tapan zındıklarsınız. Sizi öldürmek helaldir”.

Onlar bunun üzerine cizye verdiklerini söylerler. Me'mun ise;

-“Cizye Kitap Ehli'nden alınır, ben seferden dönünceye kadar yolunuzu seçin” der.

Bu olay üzerine Harraniler korkar ve bir grubu dinini değiştirir. Ancak içlerinden bir âlim ortaya çıkar ve şöyle der;

-“Korkmayın, eğer Me'mun tekrar size gelir durumunuzu sorarsa, ona deyiniz ki, biz Sabiileriz, bu çok eski bir dindir ve Kur'an'da geçmektedir”.⁴³ Bundan sonra Sabiilerin pek azı eski dininde kalır.

Harran Sabiileri Halife Me'mun zamanında Sabit bin Kurra'nın Bağdat'a gidişyle beraber birtakım ayrıcalıklar elde etmiş, bir kısmı Hıristiyanlık dinini seçmiş, bir kısmı Müslümanlığı seçmiş, önemli bir kısmı da kendi inançlarına bağlı kalarak kılık değiştirmiş, saçlarını kesmişlerdir. Harranlılar kendini Sabii olarak göstererek diğer kitabi dinlerin hukukundan yararlanmış oldular. Bu şekilde “Sabii” takiyyesi altında “Pagan” inançlarını gizlemiş oldular. Harran halkı Pagan olarak isimlendirdikleri inançlarını zamanla unutarak zamanla Sabii olarak kendilerini tanıttılar. Yani bunlar inanç ve ibadette Sabii değil, sadece söylemde Sabii idiler. Gerçekte Sabiiler yıldızlara ibadet etmezdi.

Harranlılar'ın ibadetleri hakkında bize ulaşan bilgiler şöyle özetlenebilir: Bunlar güneş doğarken, güneşin dünyaya dik geldiği vakit, güneş batarken olmak üzere her gün 3 vakit namaz kılarlar. Duaları Süryanice'dir. Çoğunlukla kestikleri kurban horozdur. Kurbanlarını yemeden yakarlar. Sünnet olmazlar. Bu özelliklere de bakarak onların putperest özellikler taşıdıkları söylenebilir. Ehl-i Kitaptan sayılması yanlış olur.

Abbasiler devrinde kendilerini Sabii diye isimlendiren bu Harranlılar İlim, Fen, Tıp ve Felsefede oldukça ileri gittiler. Bunların Sabii ismi ile meşhur olmaları Sabii isminin pekişmesine sebep olmuştur. Bunlar arasında kendilerine Sabii ismini veren

⁴³ ÖZEYİN, age. , s. 8.

büyük âlimler yetişti. Bu yüzden asıl Sabiilerden çok Paganist olan Harranlılar Sabii olarak tanındı ve şöhret buldular.⁴⁴

Halife Me'mun bu sefer sonrası dönemeyip vefat edince, Halife Me'mun'un ölümünden sonra Harranlıların çoğu Hristiyanlık dinine dönmüş ve bunların büyük kısmı saçlarını uzattılar ve o zamandan bu yana Sabii olarak anıldılar. Demek ki Harran Sabiileri Halife Me'mun'dan önemli görevler elde etmek ve bekalarını temin için Sabiiyiz demişlerdi. Fakat 11.asrın sonlarında bunlar putperest olarak telakki edilince Ehl-i Kitab'a verilen haklar bunlara verilmediği için dağılmışlardır.

1.3.1.2. Mandeen Sabiileri

Mandeen Sabiileri Güney Irak'ta giyim-kuşamları ve yaşamlarıyla itikadı bakımından Harran Sabilerinden ayrılmış kimselerdir. Sabiiliğin adetlerini icra ettiklerinden asıl Sabiiler oldukları söylenebilir. Bunlar, Hristiyanlığa uyup "Vaftizci Yahya"nın yolundan gitmişlerdir. Avrupalı Müsteşriklerin büyük bir kısmı Mandeenleri, Hristiyanlığın bir tarikatı olarak görmektedirler. İslam yazarları ise bunları Mandeenler olarak bahsetmemiş, Beyatih Sabiileri olarak anmışlardır. Bunlar Beyatih nahiyesinde yaşam sürdükleri için bu isimle anılmışlardır. Hanefi mezhebi kurucusu Ebu Hanife bu konuda, "*Ebu Hanife'nin kestiklerini yemeye ve kadınları ile evlenmeye müsaade edilen Sabiiler işte bunlardır. Harran ve Beyatih'teki Sabiilerin aynı menşeden olmadıkları, onlar arasında bir isim benzerliğinden başka bir ilişki bulunmadığı ve onlarla itikat bakımından da ayrılıklar bulunduğunu kaynaklarımızda zikredilmektedir.*"⁴⁵

Mandeenliler bugün hala Güney Irak'ta varlıklarını devam ettirmektedirler. Mandeen ibadet ve inançlarını kısaca söyle özetleyebiliriz: Âlemin bir olan Allah tarafından yaratıldığını, Semanın yedi tabakadan meydana geldiğini ve tüm kâinatın su ve ateşten yaratıldığına inanırlar. Ölümde iyilerin güzellik, kötülerin ise azap çekeceğine inanırlar. Kıyam, rukû ve secdesi olmayan üç vakit (sabah-öğlen-akşam) namazları vardır. Eşler arasında denklik şart olup, boşanmaya da cevaz verilmiştir. Vaftiz merasimi önemli olup, suya daldırılan yiyecek helal, çocuk temiz, günah ise bağışlanmış sayılır.

⁴⁴ KARATAŞ, age., s. 231.

⁴⁵ EŞGİN, Mehmet, **Kuran-ı Kerim Açısından İslam Dışı Dinler**, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1990, s. 5.

Son olarak Kuran da bahsedilen Sabiilerin Harran Sabiileri ile ilişkilendirmek yanlış olur. Adetlerine ve yaşayış şekilleri incelendiğinde Mandeen Sabiileri olduğu söylenebilir. Sabiilik günümüzde mensubu az da olsa yaşayan bir dindir.⁴⁶ Günümüzde toplam nüfusları 20–30 bini aşmamakta olup, bu rakam sadece dinine bağlı olan dindar Sabiileri değil, Sabiî cemaati ile organik ilişkisi bulunan bütün fertleri de ihtiva etmektedir. Dine olan ilgisizlik ve dinden dönmeler bu sayıyı oldukça düşürmektedir. Bu sebeple gelecek yıllarda Sabiiliğin yaşayan bir din olmayı sürdürmesi pek mümkün görülmemektedir.⁴⁷ Günümüzde başta İsveç, Danimarka, ABD, Avusturya ve Kanada olmak üzere, birçok Avrupa ülkesinde yaşayan irili ufaklı Sabii cemaatleri bulunmaktadır.

1.3.2. Diğer İnanç Sistemleri

Harran'da Sabiiliğin yanı sıra Hristiyanlık ve İslamiyet dinleri de varlığını devam ettirmektedir. Harran şehrinin kilise babalarınca *Hellenopolis* olarak adlandırılmasından ötürü bazı farklı dine mensup kimseler bu pagan özelliklerini değişik yöntemlerle değiştirme çabasına girseler de, başarılı oldukları söylenemez. Örneğin M. S. 3. yy'dan itibaren hızla Hristiyanlığın bölgede yayılması ile Harran'da Hristiyanlık hızlıca yayılmaya başlamıştır. Fakat Harranlılar buna şiddetle direnmişlerdir. Paganizm kültüründen kolay kolay vazgeçememişler. Nitekim Bar Hebraeus'un *The Chonoghrophy* adlı eserinde ünlü Harranlı bilim adamı Sabit bin Kurra(ölüm 900)farklı din mensuplarına karşı Harran'ı ve Harran paganizmini öven konuşmasında “*Bu şehir asla Hristiyanlıkla kirlenmemiştir.*”⁴⁸ diyerek, Hristiyan misyonerlerin faaliyetlerinin olumsuzlukla sonuçlandığını ifade etmektedir.

1.4. Harran Üniversitesi

Harran M. Ö. 2500 yıllarında eski Mezopotamya medeniyetini yaşamış bölgelerden birisidir.⁴⁹ Tarih boyunca Harran, bazen konumundan dolayı savaşın bazen de bağrında büyüttüğü bilim yuvası olan Harran Okulu'dan dolayı kültür ve medeniyetin can damarı olmuştur. Dünyada kurulan ilk üniversitenin Harran Okulu olduğuna dair çalışmalar vardır. Matematik, Tıp, Astronomi, Felsefe bilgini Sabit bin

⁴⁶ KAYA, Remzi, “*Ehl-î Kitap*”, **TDV. İA., C. 10**, İstanbul, 1994, s. 517.

⁴⁷ TÜMER- KÜÇÜK, **age.**, s. 128.

⁴⁸ ÇELİK, **age.**, s. 335.

⁴⁹ EKİNCİ, Abdullah, **Ortaçağ' da Urfa**, Gazi Kitabevi, 2006, s. 227.

Kurra'dan, dünyanın aya olan mesafesini ilk hesaplayan ünlü bilgin El- Battâni'ye, Atomu ve Cebir'in mucidi Cabir bin Hayyâm'dan, ünlü İslam bilgini İbn-i Teymiyye ve daha ismi zikredilmeyen binlerce bilim insanının bağrında yetiştiği bir ilim ve irfan yuvasıdır. Harran, aynı zamanda üç büyük felsefe ekolu olan "Harran Ekolü" nün de merkezi idi. Urfa tarihini incelediğimizde " Harran Felsefe Ekolü" ve " Urfa(Edessa) Ekolü" olarak ortaya çıkan iki düşünce mektebini görmekteyiz.⁵⁰ Bu ekollerin oluşmasında Harran'daki tercümanların batı felsefesini yeniden yorumlayarak İslam medeniyetinin oluşmasına katkı sağlamıştır. İslam ve dünya kültür mirası içinde böylesine önemli bir yere sahip olan Harran Okulu'nun misyonunu anlamak için Harran'ın siyasi, kültürel ve dini durumunun diğer çevre okullarla ilişkisi ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Aksi takdirde Harran Okulu'nun misyonunu tam olarak kavrandığını söylemek zordur.

1.4.1. Harran ve Harran Okulunun Gelişimine Katkı Sağlayan Çevredeki Okullar

Harran'ın dini, kültürel ve ilim merkezine katkı sağlayan unsurlardan biri de çevre bölgelerden Din, Felsefe, Astronomi, Tıp gibi konularda, diğer okullarla etkileşim içinde olmasıdır. Medeniyetlerin tarihi incelendiğinde hem birbirlerini etkilemiş hem de birbirlerinden etkilemişlerdir. Bu etkileşimin en önemli noktası, dışarıdan alınan bu bilgileri "*yeniden yorumlamak*" ve kendi bünyesine katmaktır.

Antik dünyanın önemli merkezlerinden biri olan Atina Okulu, MS.II ve III. yüzyıllarda dünyanın en meşhur şehirlerinden iken, MS. 529 yılında Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra, Justiniaus tarafından kapatılmıştır. Atina Okulu'nun kapatılması üzerine bu okulun bir kısım filozofları, Bizans İmparatorluğu sınırlarından kaçarak İran'a kaçmışlar. Atina Okulu'nun filozofları, resmi izne tabii olmamakla beraber yeni bir felsefi hareketin oluşumuna öncülük yapmışlardır. Dönemin İran Hükümdarı Hüsrev, Roma'dan kaçan bu bilim insanlarına kucak açarak onların güvenliklerini sağlamıştır. Böylece Pagan felsefecilerin fikirleri, Atinalı bilim adamları tarafından yer değiştirmiş ve bulunduğu kültürün etkileşimiyle de yoğrularak Helenizm kültürü ortaya çıkmıştır. Atina'dan kaçan bilim adamlarının sekiz kişi olduğu ve

⁵⁰ RIZVANOĞLU, Mehmet Sait, **Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa**, Ş. V. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi-26, Şanlıurfa, s. 177.

bunların İnan'ın Cündiŝâpûr'a yerleştiklerini kaynaklar belirtir.⁵¹ Bu filozoflar daima Cündişapur'da kalmayıp Perslilerle Romalılar arasında imzalanan barıŝ anlaşmasının maddesi gereğince Sasani İmparatorluğundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunlardan Simplicius'un Atina'ya dönmeyip Harran'a yerleŝtiğı ifade edilir.⁵²

Simplicius'un Harran'da kaldığına delil olarak, Atina'dan kaçan filozoflar Cündişapur'a yerleşirken, Simplicius Harran'a yerleşmiştir. Ancak anlaşma gereğince filozoflar geri yurtlarına dönerken, Simplicius da bu grupla beraber geri dönmüŝtür.

Ilsetraut Hadot, Simplicius üzerine araştırmalar yapan bir araŝtırmacıdır. Hadot, Simplicius'un Harran'da ikamet ettiğinden ŝüphe duymamıŝ, buna delil olarak da Harran' da Sabii olarak bilinen iki farklı grubun yaŝamasını, bu gruplardan birinin Grek asıllı olup diğeri grubun Harranlılar'dan oluŝtuğuna dayandırır. Hadot'a göre, "*zındık olarak görülen Sabiiilerin içinde Pers İmparatorluğundan kaçtıktan sonra İskenderiye'ye veya Atina'ya gitmeyerek Hocası Damaskius'la birlikte Harran'a yerleşen Simplicius da vardır.*"⁵³ demektedir. Hadot bu konuda daha da ileri giderek Farabi'nin de Harran'a gelip burada Felsefe öğrendiğini, fakat Bağdat'ın daha iyi imkânlar sunması nedeniyle Bağdat'a gittiğini ifade eder. Bu durum da Simplicius, Harran Okulu'nun kurucusu olduğı düşünöldüğü gibi Farabi'nin de hocası olduğı bu iddiaları kısmen de olsa mümkün görölebilir:

1. Harranlılar dini inançlarına bağıllıkları konusunda inatçı olmuş, İslamiyet'in gelişine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu durum onların kolay kolay kendi inançlarını terk edip, başka dini kabul ettikleri anlamına gelmez.
2. Simplicius eserlerini Yunanca yazarken, Harranlı bilginlerin onun eserlerini Arapça ya da Süryanice'ye çevirdiğine dair bilgi bulunmamaktadır.
3. Simplicius'un yaşadığı dönemde, Yunanca konuşan bir topluluğun Harran'da olup olmadığı bilinmemektedir. Heretik fikre sahip olan topluluk da Harranlı Sabiiilerdir. Harran'daki Yunanlılar tarihsel süreçte ya asimile olmuşlar ya da başka şehirlere göç etmişlerdir. En yakın ihtimal Hristiyanlık dinine dâhil olmuş olmalarıdır.
4. Batılılar Simplicius adında bir filozofun varlığını MS. 4. asırdan itibaren ilk kez duymuşlardır. Çok etkili olsaydı ismi daha önceden duyulurdu.

⁵¹ BAKKAL, Ali, **Harran Okulu**, şanlıurfa Valiliğı il Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. , s. 53.

⁵² BAKKAL, **age.** , s. 53.

⁵³ DÖNMEZ, Süleyman, "*Simplicius ve Onun İslam Üzerine Etkileri Etrafındaki Tartışmalar*", **UKHOS.** şelale Matbaası C. 1, Konya, 2006, s. 145.

5. Simplicius'ın ölümü 560; Sabit bin Kurra'nın ölümü 901 tarihinde olduğuna göre aralarında 341 yıl vardır. İnsanlar üzerinde etkileşimin varlığını kabul etmemiz için, onun etkisini sağlayacak bir şeylerin olması gerekir.

Dolayısıyla denilebilir ki Atina Okulunun kapanmasına bağlı olarak filozofların dünyanın başka kıtalarındaki kavimlerin yanına gitmişler, orada kültürel etkileşimin gerçekleşmesini sağlamışlardır. Bu kültürel etkileşimin gerçekleşmesi için iki okuldan söz etmek yerinde olacaktır:

1.4.1.1. İskenderiye Okulu

Makedonya Kralı Fillippos öldürülüp yerine Büyük İskender'in geçmesi ile İmparatorluk Akdeniz'in batı kıyılarından Doğu'da Hindistan'a taşınmış, Yunan kültürünün etki çok geniş alana yayılmıştır. Büyük İskender Mısır'da kurulan liman şehri İskenderiye'ye bir müze ve kütüphane kurmuş, İskenderiye zamanla Arşimed ve Öklid gibi bilim adamlarının ilgisini çekerek yedi yüzyıl boyunca gelişecek olan Helenistik kültürün merkezi olmuştur. Bu dönemde Harran'a, Yeni Plâtoncu filozoflar gelerek, burayı felsefi tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirmişlerdir. Harranlılar ise, konuştukları Süryanicenin yanında Yunancaya da rağbet etmişler ve bu durum, Harranlıların Yunan düşüncesiyle karşılaşmalarını, böylece Helenistik bir yapının ortaya çıkmasını, en önemlisi de Harran'da dini ve felsefi konuların tartışıldığı bir okulun kurulmasını sağlamıştır.⁵⁴ Bu okulda Anadolu–Yunan uygarlıklarının tartışma konusu olarak ele alındığı düşünülmektedir.

İskenderiye felsefe okulunu Yeni Eflatunculuktan başka bir okul saymak istemeyen bazı felsefe tarihçileri, Miladi VI. yy.'dan VIII. yüzyıla, ondan öncede III. yy.'dan VI. yüzyıla kadar o dönemde felsefi düşünce akımındaki değişikliğe, ayrı yöne yönelişe ve başkalaşıma işaret ettiği iddia edilmiştir.⁵⁵ İlkçağ'da Helenizm uygarlığı İskenderiye'de büyük bir bilim ve felsefe okulu inşa etmiştir.

İskenderiye felsefe Okulu'nun temsilcisi Stephanos, Yunan Felsefe hareketini, İslamiyet'in bu bölgede yayılışına kadar devam ettirmiştir. İslamiyet'in doğuşuyla birlikte Anadolu-Yunan felsefesinin yanında İslam felsefesi de yayılmaya başlamıştır. İslam düşüncesini kabul etmeye başlayan bilim adamlarının büyük kısmı, Yunan felsefesi ile yetişmiş âlimler oluşturuyordu. Yunan felsefesinin merkezi sayılan

⁵⁴ İLHAN, *age.*, s. 58.

⁵⁵ EL-BEHİY Muhammed, *İslam Düşüncesinin İlahi Yönü*, Fecr Yayınları, 1. basım, Ankara, 1992, s. 170- 171.

İskenderiye, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Amr bin As komutasındaki İslam orduları fethetmiştir. Henüz yeni ortaya çıkmış İslam düşüncesi, tercüme yoluyla İlkçağ Yunan uygarlığından faydalanma imkânı bulmuştur.

İskenderiye Okulu'nun Müslümanların eline geçmesi ve akabinde bu okulun dağılmasıyla Hz. Ömer, bu okulda yetişmiş hocaları Antakya ve Harran'daki okullara yerleştirmiştir. Hz. Ömer bu hocalara bilimsel çalışmalarını devam ettirecek bir ortam hazırlamıştır. Farabi bu konuda: *“İslamiyet'in ortaya çıkışından sonra eğitim İskenderiye'den Antakya'ya geçti. Ve burada tek bir öğretmen kalıncaya kadar, uzun bir süre kaldı. Bu son öğretmenden iki kişi eğitim-öğretim gördü; bunların her ikisi de daha sonra yanlarına kitaplarını da alarak, buradan ayrıldılar. Onlardan birisi Harranlı, diğeri Mervli idi. Bu Merv kenti Horasan'ın başkenti idi. Mervli olan adamdan iki kişi eğitim öğretim gördü. Bunlar İbrahim el-Mervezi ile Yuhanna bin Haylan'dır. Harranlı'dan ise, İsrail al-Aksaf ve Kuveyri ders aldı. Bunlar daha sonra Bağdat'a gittiler. İsrail din ile Kuveyri de eğitim ile ilgilendi. Yuhanna bin Haylan ise dinle meşgul oldu. İbrahim El-Mervezi ise Bağdat'a indi ve orada kaldı. Metta bin Yuhan, El-Mervezi'den ders aldı ve Yuhanna'dan da ben (Farabi kendinden söz ediyor)ders aldım, eğitim gördüm okudum.”*⁵⁶ söylemiştir. Farabi bu sözlerine göre Yunan felsefe sistemi İslam'ın doğuşundan kendi yaşadığı döneme kadar gelmiştir. Yunan düşüncesi Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Antakya'ya, Abbasi halifesi Harun Reşid zamanında ise Harran'a geçmiştir.

1.4.1.2. Antakya Okulu

Malchion tarafından MS. 270 yılında Antakya'da bir okul kuruldu. Buranın ilmi, tarihi ve etimolojik açıklamalara dayanarak, İskenderiye ilahiyat okulunun sembolik açıklamalarına karşı çıkan ve adeta onunla rekabete giren bir okul olduğu bilinmektedir.

Antakya Okulu, içinde tedrisat yapılan yer değil daha ziyade, kitaplarla fikirlerini neşreden, dini inançlarını yayan ve bunları felsefi delillerle savunan bir Hıristiyan bilginler topluluğudur.⁵⁷ Diğer taraftan Antakya Okulu'nun felsefi çalışmaları da küçümsenemez. Özellikle Aristoteles(M.Ö. 322)'in eseri, Probus tarafından Süryanice'ye çevirilmesi burada yapıldığı ifade edilmektedir. Demek oluyor ki bu okul, aynı zamanda felsefi amaçları da bulunan bir merkezdir.

⁵⁶ EL-BEHİY, **age.**, s. 172.

⁵⁷ ATALAY, Orhan, *“Evrensel Kültür Mirasının İnşa, İntikal Ve İkbâsında Harran Okulu'nun Rolü”*, UKHOS., Şelale Matbaası, C,1, 2006, s. 226.

İslam felsefesi ve düşüncesine kaynaklık eden ve Müslümanların ilk karşılaştıkları en önemli yabancı kaynak “*Helenistik Felsefe*” dir. Aristoteles’ten sonra, Klasik Yunan düşüncesiyle Makedonyalı İskender’in(M.Ö. 356-323) kurduğu okulda imparatorluğun sınırları içerisindeki çeşitli yerel inanç ve düşüncelerin ortak bilim dili yunanca ile yapılmış ve M.Ö. 146 yılında Roma İmparatorluğunun hâkimiyetine geçinceye kadarki süreçte teşekkül eden felsefeye Helenistik Felsefe denilmektedir. Atina’dan sonra Helenistik felsefenin temsil edildiği okullardan birisi de Antakya Felsefe Okulu olmuştur.⁵⁸

Antakya’daki öğretim metodu ile İskenderiye Okulu’nun öğretim metodu birbirine benzemektedir. Çünkü İskenderiye okulunun temel amacı Felsefe ile Hıristiyanlık arasında bir bağ oluşturmaktır. Harran, Sabiiliğin merkezi olmasına rağmen, Harran Okulu’nun Hıristiyan Süryanileri ile aynı bağı oluşturması durumuna benzemektedir.

Ömer bin Abdülaziz zamanında (717-720), İskenderiye Okulu’nun muallim ve talebeleri kendi istekleriyle Antakya’ya gelmişlerdir. Burada yaklaşık 130-140 yıl kadar faaliyette bulunmuşlardır. Mütevekkil (847-861) zamanında ise Antakya Okulu’na mensup kimseler eserleriyle beraber Harran’a taşınmış ve yaklaşık 40 yıl kadar Harran’da ikamet etmişlerdir. Daha sonraki dönemde ise burada uzun süre barınamayıp kitaplarıyla beraber Halife Mutezid (892-901) döneminde Bağdat’a taşınmışlardır.

1.4.1.3. Harran Okulu

Harran; siyasi, ticari, ilmi, coğrafi bir rol üstlenmekle beraber; aynı süreçte Yunan, Roma, Hıristiyanlık ve İslamiyet’e şahitlik etmiş bir merkezdir. İskender zamanında Makedonyalı birçok kimsenin buraya taşınmıştır. Hıristiyanlık döneminde ise buraya Süryaniler yerleşmiştir. Emeviler döneminde Mervan tarafından Harran, bir dönem idari merkez olarak kullanılmıştır. Müslümanların 639 yılında fethi ve daha sonra Ömer b.Abdülaziz’in burayı ilmi araştırmaların yapıldığı bir merkez ilan etmesi ve biri Harranlı diğeri de Mervli iki öğrencinin İskenderiye Okulu’nun bir devamı olan Antakya Okulu’nu Harran’a taşımasıyla daha da güçlenmiştir.

⁵⁸ ARICAN, Musa Kazım, “*Antakya Felsefe Okulu*”, **Araştırma ve İnceleme Dergisi**, S.3, Ankara, 2013, s. 104.

Ömer b.Abdülaziz hilafete geçtiğinde, ilmi bütün ülkeye yaymayı amaçlamış ve bu amaca yönelik olarak Antakya ve Harran'ı ilmi araştırmaların yapıldığı bir merkez haline getirmiştir.⁵⁹

7. yüzyıl sonu ile 8. yüzyılın ilk yarısında Harran'da tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Grekçe eserler Arapçaya tercüme edilmiştir. Çoğu Anadolu'da bulunan el yazmalar önce Antakya'ya, ardından Harran'a taşınmıştır. Genellikle Süryani aydınlarının yaptığı çeviriler Harran'da yeni açılan medreselerin kütüphanelerinde toplandı. Harran, Yunancadan, Süryanice'den, Arapça'dan yapılan çevirilerin odağı haline geldi. Emevi Halifelerinden II. Mervan'ın başkenti Harran'a taşınması(744-750) sonucu bilimsel çalışmalar ağırlık kazandı⁶⁰.

Emeviler döneminde bir nevi amatörce başlayan tercüme hareketleri akli ilimlere oldukça önem atfeden Abbasiler dönemiyle birlikte daha hızlı, etkin, sistematik, kuramsal ve bilimsel bir proje olarak sürdürülmüştür. Abbasilerin ikinci halifesi Mansur Roma imparatoruna elçiler göndererek ondan Öklides'in kitaplarını istemiş ve bu Harun-Reşit döneminde gerçekleşmiş oldu. O bu işin intizamlı olarak devam etmesi için içinde büyük bir kütüphanesi olan ve devlet tarafından desteklenen bir müessese kurulması emrini vermiştir. Bu müessesenin adı "*Beytül Hikme*" olarak bilinmektedir. Ancak bu müessesenin geliştirilmesi halife Memun'a nasip olmuştur.⁶¹Bu okulda Matematik, Din, Astronomi, Felsefe, Tıp, Mantık alanında çalışmalar yapılmıştır.

Harran'ın, Paganizm, Helenizm ve Hıristiyanlık gibi farklı kültürlerin bulunduğu bir yer olması nedeniyle, tarihten gelen kültürel zenginliğe sahip olmuştur. Bu zengin miras, Harran Okulu'nun bilim merkezi olarak ön plana çıkmasını ve birçok bilim adamının yetişmesini sağlamıştır. Burada yetişen bilim adamları, Yunan felsefe ve mantığını islam dünyasına aktarmada büyük bir fonksiyon icra ederek, İslam Felsefe ve Mantık tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.⁶²

Harran Okulu'nun yöneticileri, genelde Sabii kökenli kişilerden seçilmiştir. Bu ise bu okulun düşünce sistemini etkilemişlerdir. İslam düşünce hayatında Sabiiliğin etkisi sadece Harran Felsefe Okulu ile olmamış bazı seçkin sabiler aracılığı ve Harran

⁵⁹ İLHAN, **age.** , s. 58.

⁶⁰ KARLIKLI, **age.** , s. 123.

⁶¹ İLHAN, , **age.** , s. 59.

⁶² HASIRCI, Nazım, "*Mantığın Bilim Dünyasına Geçişinde Harran Okulu'nun Önemi*", **UKHOS.** , Şelale Matbaası, C. 1, Konya, 2006, s. 151.

Okulu'nun Bağdat'a geçişinden öncesinde olmuştur.⁶³ Sabii liderlerinin en önde gelen isimlerinden olan Sabit bin Kurra bu geçişi sağlayan isimlerin başında gelmektedir.

Harran Okulu'nda dört dine mensup gruplar vardır. Bunlar; 1-Müslümanlar 2-Sabiiler 3-Süryaniler 4-Hristiyanlardır. Bu gruplar genellikle bilimsel çalışma yapan mütercimlerden oluşmaktadır. Tercüme faaliyetlerinde birçok bilim adamı bulunmakla beraber, bu bilim adamlarının başında Sabit bin Kurra önde isimlerden birisidir. Sabit bin Kurra yalnız tercüme faaliyetlerinde faal olarak yer almamış, aynı zamanda tercüme yapabilecek talebeler yetiştirmiştir. Oğlu Sinan bin Sabit buna örnek verilebilir.

Sâbit b. Kurra'nın da Bağdat'a gelmesi ile Harranlı Sabiiler'in Bağdat'a göçü başlamış ve bu Sabiiler yaklaşık iki asır Abbasi halifeliğinin sarayında en nüfuzlu konumlarda ilmi çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁶⁴ Onun sayesinde İslam dünyası Yunan Matematiği, Tıp ve Astronomisi tanıma fırsatı bulmuştur. Harran Okulu kendine münhasır özelliklerini korumakla birlikte İskenderiye Okulu'nun Mezopotamya'daki bir versiyonu sayılabilir. Nitekim Harran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte Harran Okulu bir başka senteze kavuşarak, Fisagorculuğun ve Yeni Eflatunculuğun İslam'a geçişinin önemli bir köprüsü oldu.⁶⁵

Anlaşılması en zor eserler Sabii bilginler sayesinde tercüme, şerh ve tefsirlerle anlaşılır hale gelmiş, Harran Okulu bilginleri sadece nakletmekle kalmayıp özgün eserler ortaya çıkarmıştır. Sabit bin Kurra gibi pek çok bilgin, Doğuda ve Batıda eserleriyle dikkatleri üzerine çekmiş, hem Müslüman devletler de hem de Avrupa ülkelerinde eserleri tercüme edilmiştir. Müslümanlık inancına ters inanç sistemlerine sahip olmalarına rağmen, uzun süre bu toplumun içinde çalışma ortamı bulmuşlardır. İlim ve düşünce dünyasına büyük katkılar sağlamışlardır.

Sonuç olarak Harran Okulu, Harranlı âlimlerin gayretiyle insanlığın geliştirdiği bilimsel ve kültürel mirası, kesintiye uğramadan yüzyıllar içinde gerek etkileşimden ilimleri kendi özünde kaynaştırarak, gerek de özgün eserler ortaya çıkararak tarihten günümüze kadar taşımışlardır.

1.5. Harran Okulu'nun Ana Görüşleri

Eski bir Mezopotamya kenti olan Harran'da ilim ve felsefe faaliyetleri yoğun olarak gerçekleşirdi. Ârami alfabesi, Harran'ın yanı başındaki Urfa'da icat edilmiş,

⁶³ EL-BEHİY, *age.*, s. 174.

⁶⁴ İLHAN, *age.*, s. 59.

⁶⁵ BAYRAKTAR, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara, 1999, s. 35.

Medler, Persler, Sasaniler ve Uygurlar bu alfabeyi kullanmışlardır.⁶⁶ Samii putperestliği ve Sabii İnançlar bölgenin yerel inançları olmakla beraber, M. Ö 3. İskender'in Harran'ı fethetmesiyle birçok Yunanlı bilginin buraya gelmesi Sabii-Helenistik bir sentezin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu yeni inanç sistemi İskenderiye Okulu'nun da tesiriyle Fisagorculuk ve Yeni Eflatunculuk ile yeni bir oluşum meydana getirmiştir.

Harran, Urfa ve Nusaybin, Helenistik Okulları içinde barındıran El-Cezire bölgesinin önemli merkezleridir. Bu Okullar, Antakya ve Cundaşipur'la ilişki içindedir. Antakya Okulu'nun dağılması ile beraber burada yetişen hocalar Helenistik okullara dağılmışlardır. Bu dağılma hareketinde Simplicius Harran Okulu'na gelerek yeni bir oluşum meydana getirmiştir

Harran, 640 yılında Halife Ömer b.Abdülaziz zamanında fethedilmesiyle birlikte İskenderiye ekolu Antakya'ya sonraki dönemlerde de Harran'a geçtiği tarihi kaynaklarda zikredilmiştir. Harran'ın Müslümanların eline geçmesiyle Harran Okulu yeni bir düzene kavuşmuştur. Harran Okulu'nda birden fazla felsefi hareket mevcuttur. Harran Okulu, felsefi düşünceleri yönüyle İskenderiye Okulu'nun devamı niteliğindedir. Bu durumda Yeni Eflatunculuk kökenli bir Harran Okulundan söz edilebilir. Temel olarak Harran Okulu dört felsefi düşünce üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar;

1. Yeni Eflatunculuk
2. Fisagorculuk
3. Gnostizm
4. Hermetizm

Bu düşünce sistemlerini kısaca şöyle ele alabiliriz:

1.5.1. Yeni Eflatunculuk

Ammonius Sakkas'ın öğrencisi olan Platinos tarafından Eflatun'un fikirleri üzerinde doğmuştur. Platinos 244 yılında Mısır'dan Doğu Roma'ya giderek orada 25 yıl felsefe okuttu. Platinos'un vefatıyla talebesi Porphyrios üstadının miras bıraktığı yazmaları kitaplaştırdı. Doğu Roma İmparatoru Justiniaus 529 yılında Atina Okulu'nun politeizme destek olan Yeni Eflatuncu tutumundan dolayı kapatıldığında, buradaki

⁶⁶ İNAN, Ahmed, "*Harran Okulu'nun Ana Görüşlerinin Tefsir Mutevvenatındaki İzdüşümleri Üzerine Bir Tedarik*", **UKHOS**, Şanlıurfa, 2006, s. 263.

hocalar İskenderiye ve Mezopotamya'daki diğer Helenistik Okullara dağılarak orada Hristiyanlaşmış Yunan Felsefesi'nin temellerini attılar.⁶⁷ Böylece Hristiyan Eflatunculuğu kavramı ortaya çıkmıştır. Atina Okulu'nun dağılmasıyla Harran'a gelen Hristiyan bilginler Yeni Eflatunculuğu Hristiyanlığa dayanak olarak almışlardır. Müslümanların Harran'ı fethetmesiyle beraber Yeni Eflatunculuk İslam düşüncesine yeni bir dayanak sağlamış oldu.

1.5.2. Fisagorculuk

Bu akım, Aristo öncesi doğa filozoflarından olan Fisagor'a(M.Ö 580-500) dayanır. Fisagorcular sayıları bütün varlığın ilkesi olarak kabul etmişlerdir. Her şeyin karşılığı olarak bir sayı bulmuşlardır. Harranlılar eski zamanlardan beri Sabii inancına mensup oldukları için, inançları gereği astronomi ve matematik ile yakından alakadar olmuşlardır. Sabit bin Kurra'nın bu alanlardaki kabiliyeti Fisagorculuk fikrinin Harran Okulu üzerindeki tesirinin göstergesidir.

1.5.3. Gnostizm

Harran, Urfa ve Nusaybin başta olmak üzere El-Cezire bölgesindeki Helenistik merkezler aynı zamanda Gnostizmin de merkezi konumundadır. İslam kaynaklarında *Deysaniyye* adı verilen Gnostikler, kendilerini Yüksek Hikmete(Gnos) sahip kimseler olarak görmüşlerdir. En büyük Gayeleri "Bilinmeyen Bilme" ye ulaşmaktır. Bu bilgiye herkes ulaşamaz. Anlık bir aydınlanma ile birden bire edinirler.

1.5.4. Hermetizm

Harranlılar hikmetlerini Hermetizm'e dayandırırılar. Bu sebeple Harranlılar'a Hermetikler de denilmekteydi.⁶⁸ Ünlü Sabii Bilgin Sabit bin Kurra, Hermes'in "Kitabu'n-Nevamisi'ini Süryanice'den Arapça'ya tercüme etmiştir. Kanaatimizce Harran'daki Hermetizm kökleri Gnostizm'in Harran'da yaygınlaşmasına dayanak sağlamıştır. Gnostizm ve Hermetizm'in birbiri ile ilişkisi bu kanaatimizi güçlendirmektedir.

⁶⁷ İNAN, **agm.**, s. 264.

⁶⁸ İNAN, **agm.**, s. 265.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÂBİT BİN KURRA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE BİLİM DÜNYASINA KATKISI

2.1. Hayatı

Adı Ebu'l Hasan Sabit bin Kurra bin Mervan (Harun, Zehrun)b.Sabit bin Keraya (Zekeriya) bin İbrahim b. Keraya b. Marinus bin Salayunus (Salamuyos, Salamans) b. Malaciryas es Sabi'el-Harrânî olarak bilinmektedir.

Klasik İslam kaynaklarının hemen hepsinde Harranlı olduğuna vurgu yapılan Sabit bin Kurra, Hicri 221/Miladî 834 yılında Harran yakınlarında Kefertûsa (Altınbaşak) köyünde doğmuştur.(Bazı kaynaklarda 826 yılında doğduğu bildirilmiştir.⁶⁹ Ancak soy kütüğü içerisinde yer alan “ *Marinus, Malagrius...*” gibi isimlere bakarsak Eski Grek kültürünün şehir hayatı üzerindeki etkisini açıkça görmekle beraber; bu durumu, Sabit'in Grek göçmenleri neslinden olma gibi bir yanılgıya bizi asla götürmemelidir.)⁷⁰ Babası Harranlı olup, Sabii inanışındakilerin önderidir. Ailesinden kendisine önemli miktarda miras kalmıştır.⁷¹ Sabit bin Kurra, Sabii dinine mensup ömrünün çocukluk ve gençlik kısmını Harran'da geçirmiştir. Harran'da iken çocukluk ve gençlik yıllarında Sarraflık mesleği ile uğraşmıştır. Bazı kaynaklar onun gençliğinde kuyumcu olduğunu kabul etmezler.⁷² Hangi durumda olursa olsun onun itibarlı ve kendi toplumunda hatırı sayılır bir aileden olduğunu söyleyebiliriz. Bazı araştırmacılar Sabit'in hayatının sonuna doğru Müslüman olduğunu ileri sürmektedir.⁷³ Ancak yazmış olduğu eserlere ve halifeden Sabiiiler adına aldığı ayrıcalıklara bakarsak Sabit bin Kurra'nın Sabii olarak yaşayıp Sabii olarak öldüğü muhtemeldir.

Sabit bin Kurra, bilgiye ulaşmak gayretinde olan bir şahsiyettir. Süryanice ve Arapça'ya oldukça hâkim olmasının yanı sıra Yunanca'yı da tercüme edecek derecede iyi bilmektedir. Babasının Sabii inanışındaki önderliği, Sabit bin Kurra'ya özgüvenle

⁶⁹ Sabit b. Kurra'nın doğum tarihi ihtilafıdır. Araştırmacılar, kaynaklardaki farklılıklar nedeniyle, farklı tarihler vermektedirler.

⁷⁰ RUSKA, J. , “*Sabit bin Kurra*”, **MEB. İA.** , C. X, s. 14.

⁷¹ TOKSÖZ, Hatice, “ *Sabit bin Kurra El- Harrani'nin Felekler Nazariyesi*”, **1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s. 271.

⁷² DİLEK, Mehmet- ÖZCAN, Halil, “ *Meşhur İslam Bilgini Sabit bin Kurra*”,**1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s.377.

⁷³ BAYRAKTAR, Mehmet, **İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, TDV. Yayınları, Ankara, 1989, 2.bsk., s. 208.

çalışabileceği bir ortam sağlamıştır. Sabit bin Kurra'nın Grekçe, Süryanice ve Arapça'ya olan yatkınlığı onun felsefe ilmi ile yakından ilgilenmesine sebep olmuştur. Arapça'ya yaptığı tercümelere parlaktır.⁷⁴ Özgür düşünce yapısı, onu dindaşlarıyla ihtilafa düşmesine sebep olduğunu tarih kitapları kaydetmiştir. Babasının liderlik yönü, toplum içindeki saygınlığının artmasına dolayısıyla Sabit bin Kurra'nın Sabiilik inancını iyi seviyede öğrenmesine yol açmıştır.

Sabit, farklı görüşlerinden dolayı Sabii kâhinlerinden oluşan dini mahkemede yargılanmış ancak mahkûm olmaktan kurtulmuştur. Sabit, artık Harran'da barınamayacağını görünce Dârâ yakınlarında Kefertusa kasabasına giderek orada ikamet etmeye başlar. Çünkü kendi dindaşları Sabit'i Harran'dan kovmuşlardır. *Beni Musa*⁷⁵ dan Cafer Muhammed, halife adına çeşitli ülkeleri gezer; bulduğu önemli eserleri satın alarak Bağdat Kütüphanesine getirmekle görevlendirilmiştir. Bu arada karşılaştığı bilim adamlarını ikna ederek, alıp Bağdat'ta halifeye takdim ediyordu. Ebu Cafer bu amaçla gittiği Bizans'tan dönerken, Kefertûsa kasabasında Sabit bin Kurra ile karşılaşır.⁷⁶ Sabit bin Kurra'nın ilmine ve ilimdeki lûgat bilgisine hayran olur. Muhammed, Arapça ve Süryanice'ye hâkim olan Sabit bin Kurra'ya tercüme faaliyetlerinde bulunması amacıyla Bağdat'a götürmeye ikna ederek onu, Halife El-Mutezid'e takdim edilir. Halife Mutezid (H.279-289), Sabit'i sarayın astronomi ve tabipleri arasına alır. Daha sonra da onu *Reisü'l -Etibba (Baştabib)* olarak tayin eder.

Beni Musa'nın matematik, tıp, astronomi ile ilgili eserlere olan ilgisi, Sabit'i bizzat yanında yetiştirmesine vesile olmuştur. Sabit artık arzuladığı ortamı bulabilmiştir. Bağdat'taki bilim ve düşünce özgürlüğü, o dönemde diğer yerlerde mukayese edilmeyecek kadar ileri seviyededir. Halife'nin bütün imkânları Sabit'e sunması, Sabit'in tamamen bilim çalışmaları yapmasına olanak sağlamıştır. Sabit matematiğin dehası Hasan'ın talebesi olmuştur. Sabit bin Kurra'nın çocukluk evresinde Matematik ve Astronomi konusunda bilgisinin olup olmadığı konusunda elimizde net kaynak bulunmamaktadır. Ancak Sabiilik inancı gereği astronomi ilmine temelde vakıftır. Ayrıca Süryanice ve Grekçe eserleri tercüme edebilecek seviyede dil bilmektedir. Sabit bin Kurra'nın Beni Musa ile tanışmadan önce Harran'da Sabii bir önderin oğlu olması

⁷⁴ ZEYDAN, Corci, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Mütercimi; Zeki Megamiz, C. 3, Üçdal Neşriyat, Ankara, 1973, s. 312-313.

⁷⁵ Beni Musa; Abbasiler döneminde siyasi rolleri kadar devletin bilim politikasına yön veren Ebu Cafer Muhammed, Ebu'l-Kasım Ahmed ve Hasan bin Musa adlı 3 kardeşe verilen lakaptır. Bkz. ÇELİK, **age.**, s. 310.

⁷⁶ ÇELİK, **age.**, s. 310.

ve belirli bir seviyede bilgi birikiminin bulunması, Sabit'i Bağdat'a geldikten sonra, ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir.

Konuyla ilgili rivayetler topluca değerlendirildiğinde Sabit'in Muvaffak- Billah'ın halifeliği zamanında Bağdat' a getirildiği ve halifeden önce saraydan halifenin oğlu el- Mutezid ile tanıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre Halife Muvaffak- Billah oğluna kızıp kendisini hapse attığında, Sabit de onun hizmet ve refakatine tayin edilmişti. Mutazid (892- 902) hilafet makamına gelince, Sabit'i halife sarayına mensup müneccimler zümresine dâhil etmiş ve kendisine özel muhasip seçmişti. Kaynaklar Sabit'in Mutazid döneminde saraya girdiği hususunda ittifakla aynı bilgiyi vermektedir. Daha sonra Sabit'in görev alanının genişletildiği ve kendisine tıpla ilgili görevin de tevdi edildiği anlaşılmaktadır.⁷⁷

Beni Musa'nın teşviki ile Sabit, Yunanca'dan birçok ilmi çalışmayı tercüme etmiş, daha önce yapılan tercümelemlerin çoğunu yeniden gözden geçirmiş ve özgün birçok eser ortaya çıkarmıştır. Sabit'in Yunancadan tercüme ettiği kitaplar felsefe, mantık, matematik, astronomi, tıp, musiki gibi çeşitli konuları içermektedir. Kitaplardan bir kısmını Süryanice yazmıştır. Kâtip Çelebi, onun tercüme faaliyetlerindeki yerinin çok önemli olduğuna işaret ettikten sonra, “ *Sabit bin Kurra'nın çevirileri olmasaydı, kimsenin felsefeye (hikmete) dair kitaplarından faydalanamayacağı söylenirdi.* ”⁷⁸ der.

Sabit bin Kurra'nın ilmi faaliyetlerinden başka onun kişiliği de halifenin iltifatına mazhar olmayı sağlamıştır. Halife Mutezid, zamanının bir kısmını Sabit bin Kurra ile sohbet ederek, çeşitli onun fikirlerini alırdı. Halife Mutezid özel gezintilerinde Sabit bin Kurra'yı yanında gezdirirdi. Bir gün saray bahçesinde Halife Mutezid ile sohbet ederek gezerken Sabit'in kolu Halife Mutezid'in koluna dokunur. Bunun üzerine korkarak kolunu çeken ve özür dileyen Sabit'e halife şöyle cevap verir : “.... *Bilginler yücedir, yüceltmeye ihtiyacı yoktur....*”⁷⁹ Bu yaklaşma, Sabit'in halifeden ayrıcalıklar kazanmasında etkin rol oynamıştır. Sabit aracılığıyla, Sabiiler Bağdat'ta sarayda ve bürokraside önemli konumlara gelmeye başlamışlardır. Kısa süre sonra Halife tarafından müneccimler grubuna dâhil edilen Sâbit, yönetime kendisini kabul ettirdikten sonra yakınları olan Sabiîlerin de Bağdat'ta sosyal ve siyasî bir statü

⁷⁷ BAKKAL, age. , s. 84.

⁷⁸ TELLİOĞLU, Ömer, “*Sabit bin Kurra*”, [http:// www.suryaniler. com/forum.asp?fislem =cevaplar&kategoriid=4&ustid=2845](http://www.suryaniler.com/forum.asp?fislem=cevaplar&kategoriid=4&ustid=2845). Saat: 22. 38, Tarih, 17. 03. 2017.)

⁷⁹ SARIKAVAK, Kazım, “Sabit bin Kurra'nın İslam Bilim Ve Felsefesinin Oluşumundaki Yeri ve Önemi”, **1. UKHOS.**, Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s.383.

kazanmaları için çalışmış ve bu amacına ulaşmıştır. O, artık Bağdat'taki Sabîilerin reisi konumuna yükselmiştir. Sabit bulunduğu konumun verdiği güçle, Irak'ta sabîileri yüksek mevkilere getirmiş, sosyal ve siyasal statülerini üst seviyelere çıkarmıştır.⁸⁰ Sabit'in yandaş ve akrabaları; devlet dairelerinde özel kâtip, Saray doktorluğu, Müneccimlik gibi stratejik mevkilere gelmişlerdir. Sabit Harran'da iken dindaşlarının itikat ve ibadetleri hakkında yazdığı Süryani dilindeki eserleri, Barhebraeus tarafından kısmen bilinmesine rağmen sonraki yıllarda bu kitapları kaybolmuştur. Oysaki Sabit'in bu kitapları son devir Helenizm'in dini tarihi için son derece kıymetli kaynaklar idi.⁸¹

Sabit bin Kurra pek çok öğrencinin yetişmesine de katkı sağlamıştır. Bunlardan en meşhurları şunlardır:

**İsa. Bin Üseyid en- Nasrânî*: Sabit'in kontrolünde Süryaniceden Arapçaya çeviriler yapmıştır. Hocası Sabit onun çevirilerini oldukça takdir etmekte ve övmekteydi. Ayrıca İsa, hocasına sorduğu soruların cevaplarını da kitap haline getiriyordu.

**Sinan bin Sabit*: Sabit bin Kurra'nın oğludur. Babasına iyi bir halef olmuştur. Babasından birçok ilim tahsil etmiştir.

* *Yehuda bin Yusuf*: İbn Ebi's-Sena diye de tanınan bu zat, Sabit'ten tıp ve felsefe dersleri tahsil etmiştir.⁸²

Sabit bin Kurra'nın öğrencileri sadece ailesi ile sınırlı kalmamıştır. Bağdat'a gelen birçok bilim adamı ve mütercimi de yetiştirmiştir.

. Sabit bin Kurra, Hicri 288 Senesi Safer ayının 26. günü (18 Şubat 901) yılında 67 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. Sabit bin Kurra'nın önemi onun bu zamana kadar gelmiş eserlerinin tam olarak tespitiyle daha iyi anlaşılacaktır.

2.1.1. Sabit bin Kurra'nın Beyt'ül-Hikme'deki Faaliyetleri

İnsanlık tarihinde derin etkiler bırakan büyük medeniyetler, kurulup gelişmesinde, farklı kültür ve medeniyetlerle olan etkileşimi ve karşılıklı tesirlerin birikiminden meydana gelmektedirler. Karşılaşılan her kültür, evrensel mahiyette düşüncelerin oluşuna zemin hazırlamıştır. İslam medeniyeti, fetihlerle beraber Mısır, İran, Suriye, Irak, Orta Asya gibi eski uygarlık merkezlerinde farklı din, kültür ve

⁸⁰ ÇETİNKAYA, Bayram Ali, ‘İslam Felsefecilerinin İlk İnşacıları Urfalı ve Harranlı Mütercimler’, UKHOS, s. 120.

⁸¹ RUSKA, *agm.*, s. 13- 14.

⁸² BAKKAL, *age.*, s. 85.

düşüncelerle karşılaşmıştır. Aynı zamanda Hıristiyanlık, Yahudilik gibi farklı dinlerde var olan Felsefi ve Teoloji problemi, Müslümanların da, bu sorunlar karşısında tartışmak zorunda bırakmıştır. İslam toplumunu içinde bulunduğu bu karşı koyuş, daha çok Basra, Kûfe gibi şehirlerde yaşayan Mutezile kelmacıları tarafından yapılmıştır.

Fikrî çatışmalar eski yerleşik şehirlerde hızla devam ederken, 750 yılında Emevilerin yıkılması yerine Abbasilerin kurulmasıyla beraber toplumsal, ticari ve düşünce dünyasında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. En dikkat çeken değişim ise Yunanca, Farsça, Süryanice, İbranice vs. antik dillerden tercüme faaliyetlerinin başlamasıdır. Aslında Emeviler zamanında başlamış olan bu tercüme faaliyetleri, kararlı bir siyasi idarenin kurumsallaşması henüz olmadığından ilerleyememiştir. Beyt'ül-Hikme gibi bir kurumun varlığı, bilinçli bir politika sergileyen Abbasi yönetimince desteklenmiştir.

Beyt'ül-Hikme'nin kuruluşunda ilk Abbasî halifelerinin; Mansur, Harun, Reşid ve Me'mun'un gayret ve desteği çoktur. Halife Mansur, İslam sınırları içinde unutulmaya yüz tutmuş eserlerin muhafaza edilip, toplanmasını ve bunların Arapça'ya tercümesini emretmesi; ulemayı sarayında barındırarak bilimsel çalışmalara ortam hazırlaması, Tıp, Mantık, Astronomi vb. bilimlerdeki çalışmalara teşvik edilmesi, Beyt'ül-Hikme'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Ayrıca Halife Mansur Bizans İmparatorluklarına elçiler göndererek özellikle matematik ve tıpla ilgili Grekçe eserleri getirtmiştir.

Tercüme ile alakalı en dikkat çekici çalışma Harun Reşid zamanında (786- 809) yaşanmıştır. Onun zamanında Anadolu'ya yapılan seferler esnasında özellikle Kontantiniyye, Ammuriye ve diğer Bizans şehirlerinden Yunan Bilginlerine ait çok sayıda Tıp, Matematik, Felsefe kitapları Bağdat'a getirilerek tercüme edilmiştir.⁸³

Tercüme edilen eserlerin çoğu tıp ile alakalı kitaplar olmasına rağmen astronomi ile alakalı uzay bilgileri içeren “*Zıcu'l- Harunî*” telif edilmiştir. Dolayısıyla, astronomi ile ilgili eserlerin tercümesinde de epeyce yol alındığı anlaşılmaktadır⁸⁴.

Beyt'ül-Hikme'nin asıl gerçek kurucusunun Halife Me'mun olduğu söylenebilir. Zira bu dönemde Halife, Bizans seferleri sırasında Kostantin, Efes, Bergama ve Kıbrıs gibi önemli şehirlerdeki felsefe ile ilgili kitapları getirtmesi, yine o dönemde, devletin

⁸³ DEMİRCİ, Mustafa, “*Beyt'ül-Hikme: Antik Kültür Mirasının İslam Dünyasına Aktarılması*”, **İslam Kurumlar Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 461- 462.

⁸⁴ ERDEM, Gazi, *İslam Kültür Tarihi'nin İlk İlimler Akademisi: Beyt'ül- Hikme*, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 16, S. 42, Ocak-Haziran 2013, s. 61.

resmi mezhebinin Mutezile olarak kabul edilmesi ve bu mezhebin argüanlarını desteklemek amacıyla Yunan filozoflarına ait eserlerin tercüme edilmesi, Beytü'l-Hikme ile Me'mun'u özdeşleştirmiş olmalıdır.⁸⁵ Beyt'ül-Hikme'nin ihtiyaçları bizzat devlet tarafından karşılanmış, ünlü mütercim Huneyn bin İshak'a tercüme ettiği eserler ağırlığınca altın verilerek ödüllendirilmiştir. Huneyn bin İshak, hatta kâğıtları kalın, yazdıklarını iri yazarak ağırlığını arttırmaya çalıştığını kaleme aldığı kitabında itiraf etmiştir. İlim ve kültürel çalışmaları desteklemeleri, ilim adamları nezdinde hem Beytü'l-Hikme'nin, hem de Bağdat'ın cazibesini artırmıştır. Örneğin, Benû Musa olarak adlandırılan Muhammed, Ahmed ve Hasan isimli üç kardeş, oluşturdukları heyetlere ülke dışından önemli eserleri bulup getirttikleri gibi, tercüme heyetlerine de bu kitapları derhal tercüme ettirmişlerdir.⁸⁶

Beytü'l-Hikme'de tercüme işlerinde meşhur olan ilk Harranlı, el-Haccac bin Yusuf bin Matar'dır. Halife Memun'un Yunanlıların el yazma kitaplarını getirtmek üzere gönderdiği âlimler arasındaydı. Öklides'in "el-Anasır" kitabını ve sonradan Huneyn bin İshak ve Sabit bin Kurra tarafından düzeltilen Batlamyus'un "el-Masetî" adlı eserini Süryaniceden tercüme eden ilk kişi idi.⁸⁷

Sabit bin Kurra'nın Bağdat'a gelişi de Beni Musa'nın oğullarından Muhammed bin Musa tarafından gerçekleşmiştir. Doğduğu kente döndüğünde, Sabiiliğe ve öteki Helenistik putperest inançlara ait fikirler karşısında, dindaşları onun felsefi görüşlerini tepkiyle karşılamışlardır.

Sabit bin Kurra, Halifenin aynı zamanda fikirlerini danıştığı, samimi sohbet ettiği bir şahsiyettir. Halife Mutazıd tarafından dünyanın çapını ölçmek üzere görevlendirilir. Dünya'nın çevresini ölçen Sabit, sonucu 24.000 mil olarak bulmuştur. (Bugünkü ölçümlerin sonucu 24.092 mildir.)

Sabit'in asıl şöhretini arttıran olay, kalp krizi geçiren ve öldüğü sanılan bir kasabın kendine has yöntemlerle tekrardan hayata döndürmesidir. Bu olaydan sonra Halife kendisinin özel doktoru olan Sabit'i, "*Reisü'l-Etibba ve l-felâsife*" olarak adlandırır. Ayrıca, O, İslâm'ı kabul etmesi hususunda kendisine yapılan teklifleri kabul etmemiş ve Harran'ın geleneksel yıldız-gezegen kültüne inanan bir pagan olarak öldüğü söylenmiştir. Halifenin sarayındaki statüsü o kadar yüksektir ki, Sâbit, bizzat

⁸⁵ DEMİRCİ, *agm.*, s. 462.

⁸⁶ ERDEM, *agm.*, s. 66.

⁸⁷ POLAT, Mahmut, "Beytü'l-Hikmenin İlmi Mevzi ve Harranlı Bilim Alimlerinin Beytü'l-Hikme'nin Gelişmesindeki Rolü, **1. UKHOS.**, Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006, s.199.

hükümdarın da bulunduğu teolojik tartışmalarda, İslâm ve diğer tek tanrıcı (monoteist) dinlere karşı Harran çok tanrıcılığını (politeizmini) ve paganizmini savunmuştur.⁸⁸

Beytü'l-Hikme'nin en önemli dört müterciminden biri olan Sâbit b. Kurra'nın, yaptığı çevirilere bakıldığında, oldukça fazla olduğu görülmektedir. Burada Kâtip Çelebi'nin “ *Sâbit b. Kurra' nın şayet Arapça'ya tercümeleri olmasaydı, Yunancayı bilmediği için hiç kimsenin felsefe kitaplarından faydanılması mümkün olmazdı ve bütün kitaplar Yunanca aslıyla kalır, onlardan istifade edilmezdi*” sözlerini hatırlatmak yerinde olacaktır.⁸⁹

Sâbit, çevirilerin bir kısmını başka mütercimlerle ortak yapmıştır. Örneğin, iyi ilişkisi olduğu Huneyn bin İshak ile beraber yaptığı çevirilerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu çevirilerin bazılarının listesini verebiliriz:

1. *Autolykos'un el-Kürrat el-Mutaharrike* (Huneyn b. İshâk'la birlikte)
2. *el-Tulû ve'l-Ğurûb.*
3. Haccâc b. Matar'ın çevirdiği *el-Hârûnî ve el-Me'mûnî* adlı eseri Sâbit gözden geçirerek düzeltmelerde bulunmuştur.
4. Öklid'in eserlerinden *Kitâb el-Mutayât* Huneyn ve Sâbit, *Kitâb el-Menâzir* Huneyn ve oğlu İshâk, *Kitab el-Musâdarât* Sâbit, *Kitâb el-Kisma* Sâbit ve Muhammed el-Bağdadî tarafından çevrilmiştir.
5. Arşimed'in eserlerinden *Kitâb el-Küre ve'l-Ustavâne* İshâk b. Huneyn ve Sâbit, *Tarbî el-Daire* Sâbit, *Kitâb el-Ma'hûzât* Sâbit, *Kitâb fi'l-Davâir el- Mutemâssa* Sâbit tarafından çevrilmiştir.
6. Bergamalı Apollonius'un *Kitâb el-Mahrûât*'ı, Hilâl b. Ebî Hilâl b. Ebî Hilâl el-Hımsî ve Sâbit tarafından çevrilmiştir.
7. Hypsikles'in eserlerinden Öklid' in *Usûl el-Hendese*'sine tahriri Haccâc, İshâk –Sâbit tarafından, *Kitâb el-Matâl*'i el-Kindî, İshâk-Sâbit ve Kusta b. Luka tarafından çevrilmiştir.
8. Theodosios'un eserlerinden *Kitâb el- Ukar* Sâbit tarafından çevrilmiştir.
9. Manelaos'un eserlerinden *Kitâb Usûl el-Hendese* Sâbit tarafından çevrilmiştir.
10. Nikomahos'un eserlerinden *Kitâb el-Mudhal ilâ İlm el-Aded* Sâbit b. Kurra tarafından tercüme edilmiştir.

⁸⁸ TELLİOĞLU, *agm.*

⁸⁹ ÇETİNKAYA, *agm.* , s. 121.

11. Riyâziyât sahasındaki eserlerin tercümesinde en önemli hizmeti Sâbit b. Kurra el-Harranî yapmıştır. Bunlardan Sâbit' in yazdığı *Kitâb el-Mafrûzât* geometri sahasında ana kitaplardan biri olmuştur. Bunun yanı sıra geometri alanında Kitâbu'l-Mafrûzât adlı eseri de bulunan Sâbit b. Kurra, geometri yöntemiyle cebir problemlerini çözümlerini sonuçlandırmıştır.

12. Autolykos'un "*el-Kürrat el-Mutaharrike*" si Huneyn b. İshak ve Sâbit b. Kurra tarafından, el-Tulu ve'l-ğurub'u yine Sâbit tarafından çevrilmiştir.

13. Batlamyus'un "*Almageste*" adlı eseri ilk olarak Arapça'ya Yahya b. Halid b. Bermek tarafından çevrilmiş ve tefsiri yapılmıştır. Bu kitabın tefsiriyle Ebû Hassan adlı birisi de ilgilenmiş ve bunu Beytü'l-Hikme'ye teslim etmiştir. Çevirisi tamamlanmadığı için Sâbit tarafından düzeltilerek tam çevirisi yapılmıştır. Bu eseri İshak b. Huneyn de tercüme etmiş, Sâbit bu çeviri de ıslah etmiştir. Batlamyus'un, öğrencilerinden Suri için telif ettiği "*Kitâbu'l-Erbaa*" İbrahim b. es-Salt tarafından çevrilmiş, bu tercüme daha sonra Huneyn b. İshak tarafından ıslah edilmiştir. Kitabın ilk makalesini Otokios yorumlamış, bunun önemli bölümlerini Sâbit toplayarak Arapça'ya çevirmiştir.⁹⁰

Sabit bin Kurra ayrıca Beytü'l-Hikme'de güneşin hareketini gözlemleyerek, şahit olduklarını bir kitapta toplamıştır. Halife de, bu çalışmalarını beğendiği için Sabit'i, sarayında bulunan astronomlar arasına aldı. Diğer bir rivayete göre Halife Muvaffak Billâh, oğlu Mutezid'i hapse atmış ve Sabit'i de bunun hizmetine vermişti. Mutezid halife olunca Sabit'i saraya mensup astronomlar arasına katmış ve onu özel dostu edinmişti. Sâbit b. Kurra ise kendisine kalan bir servet sayesinde Bağdat'daki ikameti esnasında felsefi bilimlerle uğraşma imkânı buldu⁹¹.

Çok yönlü bir bilgin olan Sabit'in bilgisi sadece astronomi ile sınırlı değildir. Matematik, felsefe ve tıp alanında da önemli çalışmalar yaptığını görüyoruz. Meselâ: Harezmi'nin kurduğu Cebir'i geometriye uygulayan ve ilk defa mühendislik hesaplarında kullanan kişi olarak Sabit, matematik tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Onun bu başarısı Decartes'in büyük analitik geometriyi keşfetmesini sağlayacak zemini oluşturmuştur.⁹²

⁹⁰ ÇETİNKAYA, *agm.* , s. 121- 122.

⁹¹ BOYER, *age.*

⁹² ŞULUL, Cevher, "*Felsefenin İslam Dünyasına Geçişinde Harran Mektebi ve Önemi*" , UKHOS. , Şanlıurfa, 2006, s. 133.

Sabit bin Kurra'nın Bağdat'ı tercih etmesi, hiç şüphesiz ki Bağdat'ın Harran'dan daha iyi imkânlar sunuyor olması, Halife Mutezid'in Sabit bin Kurra'yı önemli mevkilere getirmesi, Bağdat'ın kültürlerin birleştiği ve harmanlandığı bir merkez oluşudur. Sabit bin Kurra, Bağdat'ta ki bu alt yapı sebebiyle düşünce felsefesini en yüksek seviyede ortaya koyabilmiştir.

2.2. Sabit bin Kurra'nın Eseri ve İçerikleri

Sabit bin Kurra'nın eserlerinin tamamı günümüze ulaşamamıştır. Ancak Tıp, Matematik, Astronomi, Mekanik ve Fizik, Felsefe-Mantık, Siyaset-Ahlak, Coğrafya, Dinler Tarihi, Dil ve Edebiyat Musiki ve Gizli İlimler gibi alanlarda 180 dolaylarında eserleri mevcuttur. Bunlardan yüzden fazla eseri ne yazık ki kayıp olmuştur. Çalışmamızda eserlerinin hangi konuları içerdiğine dair ulaşabildiğimiz bilgilere değinilecektir. Sabit bin Kurra'nın eserleri İslam bilginleri ve Avrupalı âlimlerin birçoğuna doğrudan ya da dolaylı etkisi olmuştur. Dolaylı olarak bazı eserleri önerme ve şerhler yaparken, bazı eserleri doğrudan tercüme etmiştir.

2.2.1. Matematiğe Dair Eserleri

**RİSÂLE Fİ'L-MEFRÛZAD*: Geometri ve Cebir hakkında problemlerin çözümünü ihtiva etmektedir. Bu eserin özelliği, inşaatla ilgili 20 problem ve $(a+X) X=b$ kudeatrik denkleminin çözümüyle bağlantılı bir geometrik problem de dâhil etmek üzere, Geometri ve geometrik Cebir hakkında 36 öneriyi ihtiva etmesidir⁹³. Hacı Beşirağa Kütüphanesi (nr. 440) ve Ayasofya Kütüphanesi'nde (nr. 4832 ve nr. 2760) muhtelif yazma nüshaları mevcuttur.⁹⁴ Geometri alanında Sabit'in başucu kitaplarından olup bu eseriyle, Cebir' i geometri teknikleriyle çözmeye çalışmıştır.

**KİTAB Fİ TE'LİF EN-NİSAB*: Oranlarla ilgili teoremlerini de ispatlayarak bunlarla ilgili problemleri çözmüştür. "Karma Oran" yani geometrik değerlerinin oranlarına ayrılmış eseridir.

**RİSALE Fİ ŞEKL EL-KETTÂ*: Batlamyus'un küresel astronomi problemlerini çözmek için kullandığı Menelaus'un tam küresel dörtgen teoreminin yeni ispatını sunar. Sabit bin Kurra bu eserinde bu teorinin değişik şekillerini elde etmek için karma oranlar kullandı. Sabit bin Kurra'nın bu çalışmalarını daha sonraları Nasurittin Tusi (ö. 1273)

⁹³ ŞEŞEN, *age.*, s. 61.

⁹⁴ BAKKAL, *age.*, s. 91.

Keşf el-Kına an Esrâr'il-Kattâ adlı eserinde daha da geliştirdi. Böylece Düzlemsel ve Küresel Tirgonometri ayrı bir bilim haline getirildi.⁹⁵

**KİTAB FÎ MİSABAT KAT'EL-MAHRUT ELLEZÎ YÜSEMMÂ EL-MÜKA- FÎ:* Parabolik düzlem alanını hesaplamıştır. Önce aşağıda verilen sayı serilerinin toplamları üzerine çok sayıda teorem ispatladı.

$$n(2k-1)=n^2 \quad n^2 \text{ye göre,}$$

$$n(2k-1)^2=n/3=2/3.2n \quad n(2k-1)e$$

$$k=1 \quad k=1 \quad k=1$$

Sabit, daha sonra elde ettiği bu sonuçları $a_k = (2k-1)a$, $b_k = 2k-b$ parçalarına aktararak, ne kadar küçük olursa olsun bütün a/b oranları için her zaman $\lim_{n \rightarrow \infty} n \cdot \frac{1}{n} = 1$ olan bir n doğal sayısı, eşitsizliği için hesaplanabilirliğini göstermiş oldu. Örneğin,

$$2n, b = \frac{n}{\sum(2k-1) < a/b}$$

eşitsizliği için hesaplanabilir. Sabit b. Kurra, bu sonucu parçalara da uygulayarak, parabolün eksenini tek sayılarla orantılı parçalara böldü. Daha sonra bölen noktalar doğrultusunda kirişler aldı ve parabol parçalarının içine, köşeleri de bu kirişlerin uçları olacak şekilde çokgenler yerleştirdi. Bu çokgenlerin alanı, alt ve üst limitleriyle belirlendi ve buna dayanarak, parabol parçasının alanının, yükseklik ve taban çarpımının $2/3$ ' üne eşit olduğunu gösterdi.

A. P. Youschkevitch, Sabit b. Kurra'nın hesaplarının Arşimet'in parabolün dörtgenleşmesinde verilen $\int_0^b \sqrt{b^2 - v^2} dv$ alanına değil, $\int_0^b \sqrt{v} dv$ da integraline eşit olduğunu gösterdi. Hesaplama temelde alt ve üst integral toplamlarının uygulaması üzerine kurulmuş olup, ispat tümevarım yöntemiyle yapılmıştır; Burada ilk defa bir integrasyon segmanı eşit olmayan parçalara bölünmüştür.⁹⁶

**MAKALE FÎ MİSAHÂT EL-MUKASSAMET EL-MUKÂFİYE:* Bir parabol parçasının etrafında dönerek elde edilen tepeli parabolik kubbeler ve taban etrafında oluşan kubbe ve küreleri ispat etmiştir.

**KİTAB FÎ MİSAHÂT EL- EŞKÂL EL- MUSATTABA VE' L- MÜCESSEME:* Cisimlerin hacimlerini yüzey ve uzay şekillerinin alanlarının hesaplanması üzerine yazmış olduğu eserdir.

⁹⁵ ÇELİK, Mehmet – YAŞAR, Şükran, “Ortaçağ Bilim Dünyasında Bir Portre Sabii Bilgin Sabit Bin Kurra”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 18, S. 1, Elazığ, 2008, s. 283.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, *age.*, s. 314.

**KİTAB Fİ'L-TE'ETTİ Lİ İSTİHRAC AMEL EL-MESÂİL EL- HENDESİYYE:*

Geometri problemlerinin oluşturma, ölçüm ve ispat evrelerini inceler.

**RİSALE Fİ'L-HÜCCET İL-MENSÛBE İLÂ SOKRAT Fİ'L-MURABBÂ VE KUTRİHÎ:* Pisagor'un ikizkenar dik üçgenle ilgili teoremlerini inceler. Ve bu teoremin genel hali için 3 yeni ispat daha ortaya koyar:

1. Teoreminde hipotenüs üzerine kurulan kare, verilen üçgene eşit ve karenin iki komşu kenarı üzerine kurulan iki üçgen çıkarılmakta ve karenin diğer kenarlarına eklenmektedir. Böylece elde edilen şekil diğer üçgen dik üçgenin dik kenarları üzerinde kurulmuş karelerden oluşur.

2. İspatta dik üçgenin dik kenarları üzerine kurulan karelerin, hipotenüs üzerine kurulan kareden ayrılarak parçalara bölünmesi söz konusudur.

3. Teorem; Öklid'in ElementlerVI,31'nin geliştirilmesidir. Burada Pisagor Teoremi'nin geliştirilmesi de vardır. Buna göre eğer ABC üçgeninde B tepesinden iki doğru, ABE ve BCD benzer üçgenlerini kesecek şekilde çizilirse; $AB^2 + BC^2 = AC(AE + CD)$ dir.⁹⁷

**KİTAB Fİ AMELİ ŞEKLİ MÜCESSEM Zİ ERBA'AŞERE KAİDE TUBİTU BİHİ KÜRE MALU'ME:* Bu eserinde verilen bir kürenin içine 14 yüzlü, birçok yüzlü cisim yerleştirir.

Ardından Öklid' in besinci postulasını ispatlamak için iki deneme yapar.³⁴

İlk deneme, iki doğru bir üçüncüsü ile, kesenin bir tarafından birbirlerine yaklaşarak, diğer tarafında ise uzaklaşarak devam ettikleri şeklindeki pek açık olmayan varsayımına dayanmaktadır. İspat, en önemlisi üçüncüsü olmak üzere beş önermeden oluşur. Sâbit b. Kurra, beşinci önermede, Öklid'in beşinci postulasının ispatına yarayan paralel doğrunun varlığını ispatlamasıdır.

İkinci deneme, kinematik düşüncelere dayanır. Eserin girişinde, kullanımın gerekliliğini öne sürerek, hareketi geometride son derece az kullanan Öklid'in yaklaşımını tenkit eder. Daha sonra, bir cismin basit hareketinde (paralel kayma) bütün noktalarının birer doğru çizeceğini kabul eder. İspat yedi önermeden oluşur: Birincide, hareketin kullanılması zorunluluğundan Dolayı, birbirinden eşit uzaklıktaki doğruların varlığına kanaat getirir. Dördüncüde Öklid'in Besinci postulasının ispatında kullanılan yedinci önermedeki dikdörtgenin varlığını ispatlar. Sabit'in bu tür denemeleri, Öklid

⁹⁷ ŞEŞEN, *age.*, s. 64.

dışı Geometrik metotların yaşatılmasına öncülük etmiştir.⁹⁸ Köprülü Kütüphanesi 948/ 3 no'lu mecmuada yazma eseri bulunmaktadır.

**KİTAB FÎ KUTÛ'L-USTÛVANE VE BASÎTİBÂ*: Dairesel eğik silindirin düzlem kesitini inceler. Bu silindirin iki kesen düzlem arasında kalan yanal alanlarını hesaplar. Sabit 13. Önermesinde bir elipsin çember dik açı ile sıkıştırılması sonucu elde ettiğini gösterir, daha sonra yarıçapları a ve b olan elipsin alanının, yarıçap \sqrt{ab} çemberin alanına eşit olduğunu ispatlar.⁹⁹

**MES'ELE FÎ-AMEL EL MÛTEVASSİTEYN VE KİSMET ZAVÎYE MA'LUME BÎ-SELÂS AKSM MÛTESÂVİYE*: Bu eserinde kübik denklemlere tekabül eden iki ortalamanın oluşturulması ve verilen açının üçe bölünmesi problemini ele alır.

**KİTAB FÎ İBTÂ EL- HAREKE FELEK EL-HARİC EL- MERKEZ*: Bu eserinde görünen hareketin minimum ve maksimum hız noktalarını ve görünen hareketin gerçek hızının, hareketin ortalama hızına eşit olduğu noktalarını ele alır. Batlamyus'un dış merkezlik hipotezine göre güneşin bariz olmayan hareketlerini inceler. Bu noktalarda güneşin eşit olmayan görünüş ve hareketlerinde anlık hızlar vardır.¹⁰⁰

**KİTAB FÎ ÂLÂT ES- SA'AT ELLETÎ TÛSEMMÂ RUHÂMÂT*: Bu eserinde güneş saatini ele alır. Matematik tarihi açısından da önemli bir eserdir. Güneşin yüksekliğini h, eğimi Ó'ya göre azimut(güneş açısı) A, şehrin enlemi Δ ve saat açısı t'nin tanımları $\sin h = \cos(\Delta - \theta) - (\sin \theta \cos \delta \cos \Delta)^{-1}$ ve $\sin A = \sin \theta \cos \delta / \cos h$ 'ye dönüşür. Bunlar da tepeleri güneş, zühre ve evre kutbu olan küresel üçgenin genel hali için küresel kosinüs ve sinüs teoremine eşittir. Metotlar, Sabit tarafından genel Trigonometri Teoremi gibi gerçek küresel astronomi problemleri çözülerek formüleştirildi.¹⁰¹ Bu kitabın Köprülü Kütüphanesi 948/1 no'lu mecmuada, yazma bir nüshası bulunmaktadır.

**KİTAB FÎ'L- KARASTUN*: Gerçek sonsuzluğu Aristo'nun aksine bu eserinde kabul eder. Sabit Bergamalı Apollonius, Hypsikles, Theodosius, Manelaos, Nikomahos, Arşimed, Öklid gibi meşhur matematikçilerin eserlerini de tercüme etmiştir. Bunun yanında ismini zikretmediğimiz daha birçok eseri mevcuttur.¹⁰²

* *KİTÂB Fİ'D- DEVÂİRİ'L-MÛTEVEMMÂ*: Arşimed'in eserinin tercümesini ihtiva etmektedir.

⁹⁸ ŞEŞEN, *age.*, s. 64.

⁹⁹ ÇELİK- YAŞAR, *agm.*, 286.

¹⁰⁰ ÇELİK- YAŞAR, *agm.*, 287.

¹⁰¹ ÇELİK- YAŞAR, *agm.*, s.287.

¹⁰² ÇELİK, *age.*, s. 312- 318.

**TERCEME- İ KİTÂBİ OTOLOKS Fİ' L- KÜRETİ'L MÜTEHARRİKE*: Ayasofya 2671. numaralı mecmuada yer almaktadır. Bu eseri, Sabit Huneyn Bin İshak'la beraber çevirmiştir.

* *KİTAB Fİ'L- AMELİ Bİ'L- KÜRE*: Küre adındaki aletin nasıl kullanılacağı hakkında bilgi verir.

**MUHTASAR Fİ'İLMİ L-HENDESE*: Geometri hakkında kısaca bilgi verir.

**RİSÂLE Fİ EŞKALİ'L-KÜREVİYYE*: Süleymaniye Kütüphanesinde 1793 no'lu mecmuada yazma bir nüshası mevcuttur.

**KİTAB Fİ ŞEKLİ'L- KUTU' VE'N- NİSBETİ'L-MÜELLEFE*: Köprülü kütüphanesinde 941/4 no'lu mecmuada yazma bir eser mevcuttur.

**KİTAB Fİ A'DÂDİ'L-MÜTEHABBE*: Dost Sayılar üzerine yazmış olduğu makalesidir.

**MAKALE Fİ TASHİHİ MESÂİLİ'L CEBRİ Bİ'L-BERAHİNİ'L-HENDESİYYE*: Cebir problemlerini geometrik yöntemlerle ispatını ihtiva eden bir makalesidir.

**RESÂLÜ SABİT BİN KURRA*: Arşimet'in matematikle ilgili iki risalesinin Yunanca'dan Arapça'ya çevirmesidir. Bu kitabın bir nüshası 513 numara ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi' de kayıtlıdır.

**MAKÂLE Fİ BÜRHANİ'L- MUSÂDERETİ'L-MEŞHÛRA MİN UKLİDİS*: Bu kitap Kitab el-Müsaderât adıyla da meşhur olmuş bir eserdir. Öklid'in eserini tercüme etmiştir.

**EL- MEDHAL İLÂ KİTAB- İ ÖKLİDES*: Öklid'in eserinin giriş kısmını ihtiva eder.

* *KİTAB Fİ EŞKAL'İL-HUTÛT ELLET' İ YEMURRU ' ALEYHÂ ZİLLÜ' L- MİKYA'S*: Eserle alakalı malumata ulaşılamamıştır.

**MES'ELE Fİ 'AMELİ'L-MÜTEVASSİTEYNİ VE KİSMETİ ZÂVİYETİN MA' LUMATİN Bİ-SELÂSETİ AKSAMİN MÜTESAVYETİN*: İki ortalamanın yapılışı ve bu açının 3'e ayrılmasını ele aldığı makalesidir.

**KİTAB Fİ ENNE SEBİLE'L-ESGAL ELLETİ TUALLİKU ' LA' AMİDÛN VÂHİDUN MUNFASİLETUN*: Eserle alakalı malumata ulaşılamamıştır.

**MAKALE Fİ MASÂHATİ KUTU' I'L- HUTÛT*: Paralelleri ele alır.

**RİSÂLE Fİ KEYFE YENBEĞİ EN YÜSLİKE İLÂ NEYLİ'L-MATLUB MİNE'L- MÂ ANİ'L HENDESİYYE*: Trigonometri ve Geometri sahasında istenilen hedefe ulaşmak için yapılması gerekenleri ele alan eserdir.

**KİTAP Fİ MÜSELLESİ'L- KÂİMİ'Z-ZEVÂYA*: Üçgenleri ihtiva eder.

**KİTÂB FÎ A'MAL VE MESÂİL İZÂ'A VAKA'A HATTUN MÜSTEKÎMUN 'ALÂ HATTAYNÎ*: İki çizgi üzerine bir doğru çizildiğinde ortaya çıkan geometrik şekilleri ihtiva eder. Bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi 4832 no'lu mecmuada yer almaktadır.

**MAKÂLE FÎ ENNE'L- HATTAYNÎ İZÂ UHRİCÂ 'ALA ZÂVİYETEYİNİ AKALLE MİN KAİMETEYİNİ İLTEKAYÂ*: İki dik açıdan daha küçük açılardan çaprazlama çizilerek iki doğrunun kesişeceği esasını ele aldığı makalesidir.

**KİTAP FÎ EŞKÂL-İ ÖKLİDES*: Öklid'in Geometri ile alakalı şekillerini ele almıştır.

**EL- MAKALETUN HAMİSE MİN KİTAB-I İLİNİYUS FÎ'L MAHRÛRÂT*: Konikleri ihtiva eder. Bu makalesi Almanca bir önsözle Prof. Lonrdge Tiks tarafından 1889 tarihinde 26-82 sayfa olarak basılmıştır.

**İSLAHUHU Lİ'L- MAKALETİ'L- ŪLA MİN KİTAB-I İLİNİYUS FÎ KUTÛ'İ'NNİSEBİ'L-MAHDÛDE*: Eserle alakalı malumata ulaşılammıştır.

**CEVÂMİ'U KİTAB-I NİKOMAKHOS*: Yeni Eflatuncu Nikhimakhos'un onkoloji ve sayı ile alakalı görüşlerinin ele alındığı eserinin çevirisidir.

**MAKÂLE FÎ SIFÂT'İL-EŞKÂL ELLETÎ TAHSÛSÛ BÎ-MEMERRÎ TARAFI ZİLLİ'L-MİKÛYÂS FÎ SATHİ'L-UFUKÎ FÎ KULLİ YEVMİN VE FÎ KÛLLİ BELED*: Güneş takvimi ile alakalı çalışmasıdır.

**KİTAP FÎ MUTAYÂT*: Huneyn bin İshak'la beraber Öklid'e ait olan bu eseri beraber tercüme etmiştir.

**KİTÂB EK- KÛRA VE'L-ÜSTÛVÂNE*: Huneyn bin İshak'la beraber Arşimed'in bu eserini çevirmiştir.

**TARBÎ ED- DÂİRE*: Arşimed'in eserini tercüme etmiştir.

**KİTÂB EL-MAHRÛRÂT*: Apollonius (Bergamalı)'un kitabını tercümesidir.

*Hypsikles'in eserlerinden “*ÖLKİD'İN USÛLU-L HENDESESİ'NE TAHRİR'Î*” Haccac bin Yusuf, İshak bin Huneyn ve Sabit bin Kurra beraber çevirmişlerdir.

* “ *KİTAP EL-METAL* ” adlı eserin sahibi Hypsikles'in çalışmasını İshak bin Huneyn ve Sabit bin Kurra beraber çevirmiştir.

*Theodosios'un “ *KİTAP EL- UKAR*” ı Sabit bin Kurra tarafından çevrilmiştir.

*Manelaos'un “*KİTÂBU USÛLİ' L HENDESE* ” adlı Geometri eserini tercüme etmiştir.

*Nikomahos'un “ *KİTÂB EL-MEDHAL İLÂ ‘İLMİ’L-‘ADED* ” adlı matematikle alakalı eserini tercüme etmiştir.

2.2.2. Astronomiye Dair Eserleri

* *KİTÂB Fİ’L-HEY’ETİ*: Astronomi ile ilgili yazdığı çalışmasıdır. Şuanda Ayasofya kütüphanesinde iki nüshası (nr. 2671 ve nr. 2760) mevcuttur.

**KİTÂB Fİ’L-ENVÂ’İ*: Yıldızları ele alan eseridir.

* *KİTÂB FÎ ‘İLLETİ KÜSÜFİ’Ş- ŞEMSI VE’L KAMER*: Ay ve güneş tutulmasını ele aldığı eseridir. Ömrü bu eseri bitirmeye yetmemiştir.

**KİTÂB FÎ TERKİBİ’L-EFLÂK VE HİLKATİHÂ VE ‘ADEDİ HAREKÂTİ’L-CİHÂTİ LEHÂ VE’L-KE VAKİBU FÎHÂ VE MEBLAĞI SEYRİHÂ VE’L-CİHATİ’LLETİ TETE HARREKU İLEYHÂ*: Feleklerin yaradılışını ele aldığı eseridir.

**RİSÂLE FÎ İSTİLAHAT-I EHLİ’L-HEY’ETİ*: Astronomi terminolojilerini ihtiva eder. Bu Kitap Ayasofya Kütüphanesi 4832 no’lu mecmuada iki yapraklık bir nüshası bulunmaktadır.

**KİTÂB FÎ SENET EL-ŞEMS*: Güneş yılı takvimi üzerine ele aldığı eseridir.

**KİTÂB FÎ HAREKETİ’L-FELEK*: Feleklerin hareketini ihtiva eder.

**RİSÂLE İLÂ İSHAK B.HUNEYN*: Sekiz göksel bir kürenin kendi çevresinde dönüşünü ihtiva eder.

**MUHTASAR FÎ ‘İLMİ’N- NÜCÛM*: Astroloji alanını ihtiva eder.

**KİTÂB Fİ MÂ AĞFELEHÛ SÂVÛN FÎ HİSÂBİ KÜSÜFİ’Ş- ŞEMSI VE’L-KAMER*: İskenderiyeli Sâvûn’un ay ve güneşle ilgili görüşlerini eleştirir.

**MAKÂLE FÎ HUSÛFİ’Ş- ŞEMSI VE’L-KAMER*: Güneş ve ay tutulmasını ele aldığı makalesidir.

**KİTÂB FÎ MİHNETİ HİSÂBİ’N-NÜCUM*: Astronomi çalışmalarının güç olması yönüyle ele aldığı çalışmasıdır.

**KİTÂB FÎ TABÂİ’L-KEVÂKİB VE TE’SİRÂTİHÂ*: Yıldızların karakterlerini ve yeryüzündeki varlıklara tesirlerini ihtivâ eder.

**KİTÂB FÎ ‘İLMİ MÂ Fİ’T-TAKVİMİ Bİ’L-MÛMTEHAN*: Tecrübelerle dayalı olarak yapılan takvimlerle ilgili çalışmasıdır.

**KİTÂB FÎ MÂ YAZHARU Fİ’L-KAMERİ MİN ÂSARİ’L-KÜSÛFİ VE ALAMETİHÎ*: Ay tutulması esnasında oluşan aydaki işaretler hakkında ele alınan eseridir.

**KİTÂBÜN KEBÎR FÎ TESHÎLİ'L-MECİSTÎ*: Batlamyus'un " Kitabü'l-Mecistî " isimli eseri üzerine yazılmış şerh ve tercümeden ibarettir.

**KİTAB EL-MEDHAL EL-MECİSTÎ*: Batlamyus'un "Kitabü'l-Mecistî " isimli eserinin anlaşılması için " el-Mecisti'ye Giriş " adında ele aldığı eseridir.

**KİTAB FÎ EŞKALİ'L-MECİSTÎ*: Batlamyus'un " Kitabü'l-Mecistî " isimli eserindeki astronomik şekilleri açıklamak amacıyla kaleme aldığı eseridir.

**KİTAB FÎ İZAHİ'L-VECH ELLEZÎ ZEKARA BATLAMYUS*: Batlamyus'un Ayın izlediği menzilleri ele aldığı eseridir.

**CEVÂMÎ'U MAKÂLETİ'L- ŪLÂ MİNE'L-ERBA'I Lİ-BATLAMYUS*: Batlamyus'un dört makalesinden birincisinin şerh ve çevirisidir.

**CEVÂB LEHŪ 'AN SEBEBİ'L-HİLAF BEYNE ZÎCİ BATLAMYUS VE BEYNE'L-MŪMTEHAN*: Yıldızların hareketlerini açıklayan Batlamyus'un cetveli ile Mümtehan adı verilen cetveller arasındaki çelişkilerinin sorulması üzerine ele alınmıştır.

**KİTAB'ŪL ERBA'A*: Batlamyus'un öğrencilerinden Suri için telif ettiği bu eser, İbrahim bin es-Salt tarafından tercüme edilmiş, bu tercüme sonraki zamanda Huneyn bin İshak tarafından düzenlenmiştir. Sabit, bu eserin önemli bölümlerini Arapça'ya çevirmiştir.

**ASTRONOMICAL WORKS*: Sabit bin Kurra'nın astronomi ile ilgili eserleri üzerine yapılmış olan bir çalışma olup, 1960 yılında California Üniversitesi'nde İngilizce olarak basılmıştır.

Bunun yanında Batlamyus'un makaleleri, eserleri, Autolykos'un astronomi ile alakalı eserlerini tercüme, şerh ve yorumlarını da ele almıştır.¹⁰³

2.2.3. Genel Tıbbi Bilgilere Dair Eserleri

Sâbit b. Kurra'nın başta genel tıp olmak üzere Dâhiliye, Dermatoloji, Detoloji, Kardiyoloji, Üroloji, Gastroetnoloji, Deontoloji, Farmatoloji, Psikoloji, Kadın Doğum, Göz, Veterinerlik ve daha birçok alanda eserleri mevcuttur. Çalışmamızda meşhur eserlerinden ulaşabildiğimiz kaynakları ele almaya çalışacağız.

**KİTAB EL-KŪNNÂŞ*: Süryanice'de bir ilim dalında malumatların tamamını ele alan kitaba "Künnâş" ismi verilmiştir. Bu eser, Sabit'in bütün tıpla ilgili bilgilerini içine aldığından dolayı "Künnâş" olarak isimlendirilmiştir. '*Kitab ez-Zahire fi 'ilmi't-*

¹⁰³ BAKKAL, age. , s. 94- 96.

tıbb’ en meşhurdur. Bazı kaynaklarda el-Künnâş ile ez-Zahire ayrı eserler olarak gösterilmektedir. Bu eser 1928 tarihinde Kahire’de basılmış olup, bir nüshası İstanbul Üniversitesi İslam Araştırmaları Kütüphanesinde 1395 numarasıyla kayıtlıdır.

**KİTÂB ER- RAVZA Fİ’T- TIB*: Eseriyle alakalı bilgiye ulaşılamamıştır.

**MESAILÜ’T- TİBBİYYE*: Çeşitli tıbbi meseleleri ele almıştır.

**CEVÂBÜHÜ Lİ RİSALETİ AHMED BİN TAYYİB İLEYHİ*: Kindi’nin talebelerinden Muhammed Tayyib’in sorduğu sorulara cevap olarak hazırladığı eseridir

KİTABÜ TEFSİRİ’L-ERBA’A*: Vücuttaki 4 ahlât-ı erbaayı ele alır. (ahlât-erbaa : " Bir şey ile karışan dört sıvı, dört hilt, dört halt" demek olup bedendeki sağlık dengesini düzenleyen " **kan, balgam, safra ve sevda" dan oluşur.)

**KİTAB-FİL İLMİ VEL AYN*: Göz ilmi üzerine yazdığı eseridir.

**KİTAB Fİ’L –CEDERİ VE’L HASBA*: Çiçek ve kızamık üzerine yazdığı eseridir.

**KİTABÜ ESNAFİ’L-EMRÂZ*: Hastalık türlerini ele aldığı eseridir.

**CEVAMİ’U KİTAB EL- A’ZA ‘İL-ELİME*: Hasta ağrıları üzerine yazmış olduğu eseridir.

**KİTÂBÜ VECA’L-MAFÂSİL VE’N- NİKRİS*: Romatizma, gut hastalığını ele almıştır.

**RİSALE Fİ’L BEYAZ ELLEZİ YAZHARU Fİ’L BEDEN*: İlaçları hakkında bilgi almıştır.

**KİTAB EN-NAZB*: Kalp atışları ile alakalı çalışmasıdır.

**KİTAB Fİ’L-VAKAFAT ELLETİ BEYNE HAREKETEYİ’Ş-ŞİRYANİ’L-MÜTEZADETEYİNİ*: Atardamar ve toplardamar hareketi sırasında kalbin dinlenmeye geçmesi ile alakalı eseridir.

**KİTAB Fİ TEDBİRİ’L-EMRÂZİ’L-HADDE*: Kronik hastalıklara karşı alınması gereken tedbirlerin neler olduğunu ele alır.

**KİTAB Fİ TEDBİRİ’S- SIHHA*: Koruyucu hekimliği ele alır.

**KİTÂB Fİ MÜSÂELETİ’T-TABİB Lİ MARİZ*: Doktor ile hasta arasında karşılıklı konuşmaları, hukuku ele alır.

**KİTÂB EL-BAYTARA*: Hayvanlarla alakalı eseridir.

**KİTAB Fİ’L-HASÂ EL-MÜTEVELLİDÜ Fİ’L-KİLİYYİ VE’L MESANE*: Böbrek ve mesanede oluşan taşların tedavisini ele alır.

**MAKÂLE Fİ SIFATI KEVNİ'L-CENİN*: Bebeğin anne karnındaki oluşumu ve geçirdiği safhalar ele alınmıştır.

**RİSÂLE Fİ İHTİYARI VAKTİN Lİ SUKUTİ'N-NUTFETİ*: Nutfenin anne rahmine tutunması için, beklediği vakti seçme konusunu ele alır.

**KİTAB'Ü- HASSA Fİ TEŞRİFİ SINÂ'ATİ'T-TIBBİ VE TERTİBİ EHLİHÂ TE'ZİZİ'L-MENGÛSİNE MİNHÛM Bİ'N-NÛFÛSİ VE'L-AHBÂR; ETNE SINÂ'ALE'T-TİBBÎ ECELLÛ'S- SINÂ'ÂT.* : Tıp Sanatı ve bu sanatın incelikleri ile ilgili ele alınan bu eser, Vezir Ebu'l-Kasım Abdullah Bin Süleyman adına te'lif edilmiştir.

**KİTAB Fİ'L-ETLÂL*: Merhemleri ele alır.

**KİTÂB Fİ VASFİ'L-KURS*: İlaçların nasıl yapılacağını ele alır.

**KİTAB Fİ ECNÂSİ MA TÛZENU BİHİ'L –EDVİYYE*: Süryanice lisanı ile yazılmıştır, ilaçların cins ve miktarlarını ele almıştır.¹⁰⁴

Bunların yanında tercüme, reddiye ve yorumları da mevcuttur.¹⁰⁵

2.2.4. Felsefe, Mantık ve İnsan Bilimlerine Dair Eserleri

**MASA'İL SU'İLE ANHÂ SABİT BİN KURRA EL-HARRÂNİ*: Talebesi Ebu Musa b.Useyd'in sorduğu sorulara Sabit'in verdiği cevapları içerir.

**MAKÂLÂ Fİ TALHÎSİ MA ETÂ Bİ-HÎ ARİSTOTALİS Fİ KİTÂBİHÎ Fİ MÂ BA'D EL-TABİA*: Eflatun ve Aristo'nun ilk gerçek hareketsizliği konusunu ele alır.

**CEVÂBANİ'AN KİTÂBEY MUHAMMED BİN MÛSÂ B.ŞAKİR İLEYH Fİ EMRİ'Z –ZAMÂN*: Zaman kavramı ile alakalı Muhammed bin Musa'nın iki makalesine cevap olarak hazırlanmıştır.

**İHTİRÂSU'L –KATİGORYÂS*: Eser hakkında bilgiye ulaşılmamıştır.

**CEVÂM'U KİTABİ BÂRÎ MİNİYÂS*: Aristo'nun mantıkla ilgili eserlerinin tefsiri ve Arapça'ya tercümesinden meydana gelmiş eseridir.

**KİTAB EL-MU'EDHAL İLE'L MANTİK*: “Mantık İlmine Giriş” adlı eseridir.

**KİTÂB Fİ'T-TASAVVUF Fİ EŞKÂLİ'L-KİYÂS*: Bazı kıyas şekillerinde değişiklik yapılmasıyla alakalı yazmış olduğu eseridir.

**İHTİSÂRU'L-MANTİK*: Mantık ilminin özet olarak anlatıldığı eseridir.

¹⁰⁴ Bkz. BAKKAL, age. , s.86 - 90; KÖKER, Ahmed Hulusi, “ Sabit b. Kurra' nın Hayatı ve Tıbbi Eserleri”, **Harran üniversitesinin Bilimsel Temelleri Harranlı Bilim Adamları Kongresi**, s. 37-39.

¹⁰⁵ Bkz. BAKKAL, age. , s. 94- 96.

**CEVÂMI'U KİTABI ANALUTİKA EL-ÛLÂ*: Mantıkta ‘Birinci Analitikler’le ilgili bir eseridir.

**KİTÂB FÎ EĞÂLİTÎ'S-SOFESTÂİYYE*: Kendilerini Sofestai adını veren şüpheli filozofların hatalarını ortaya koyan eseridir.

**MAKÂLE FÎ NAZARİ EMRİ'N-NEFS*: Ruh konusunu ihtivâ eder.

**NEVÂDİRÜ MAHFÛZA MİN TÛBİKÂ*: Eser hakkında bilgiye ulaşılmamıştır.

*Aristo'nun *Physica*'sı üzerine bir şerh.

*Kindi'ye *Reddiye*. Eser Süryanice'dir.

**KİTABÛ'L-HERMES*: Sabiiliğin temel kitabıdır. Sinan bin Sabit Arapça'ya çevirmiştir. Eserlerin Arapça'ya tercümesi Hermesçi düşüncenin yayılmasına hizmet etmiştir.

Sabit bin Kurra, mantık konuları üzerinde yorumlar ve özetler, tıpkı *Önermeler* kitabında olduğu gibi ilk yapan kişi olmasıdır.¹⁰⁶

2.2.5. Mekanik ve Fiziğe Dair Eserleri

**KİTÂB FÎ SIFAT EL-VEZN VE İHTİLAFİHİ*: Ağırlığın ve Dengesizliğin üzerine ele aldığı eseridir.

**KİTÂB FÎ KARASTUN*: Kirişlerin dengesizliği üzerine bir eseridir.

**KAVL FÎ'L- SEBEB ELLEZİ CUILET LAHU MİYAH EL-BAHR MÂLİHA*: Deniz suyunun tuzlu olması nedeni üzerine yazdığı eseridir.

**RİSÂLE FÎ TEVELLÛDİ'N- NÂR BEYNE'L-HACETEYN*: Eserinde iki taş arasında ateş çıkarma tekniğini anlatır.

**EŞKÂLÜN LEHÛ FÎ'L-HİYEL*: Mekanik ve Sibernik'le ilgili eseridir.¹⁰⁷

2.2.6. Tarihe Dair Eserleri

**Târîhu Sabit bin Kurra*: H. 190 tarihinden başlayarak kendi zamanına kadar meydana gelmiş olayları ele alan eseridir. Sabit bin Kurra'nın vefatından sonra tarihçiler ekler ve zeyiller kaleme almışlardır. En son zeyli ise *İbn-ü'l Cevzi'nin el-Muntazam* isimli tarih kitabıdır.

¹⁰⁶ ŞEŞEN, *age.*, s. 69; BAKKAL, *age.*, s. 96- 98.

¹⁰⁷ ŞEŞEN, *age.*, s. 94.

2.2.7. Coğrafya'ya Dair Eserleri

**KİTÂBÜ COĞRAFYA Fİ'L-MÂMÛR VE SIFÂTİ'L-ÂRZ*: Coğrafya ile alakalı Batlamyus' un eserlerini, Arapça'ya tercüme etmiştir.

**KİTAB Fİ KİSMETİ'L ARZ*: Yeryüzünün coğrafi bölgelere ayrılışını ele alır.

**KİTÂB Fİ SEBEB-İ KEVNİ'L-CİBÂL*: Dağların oluşum sebeplerini açıklar.

**KİTÂB Fİ CEVÂMİ'İ'L-MESKÛNE*: İnsanların yaşadığı bölgeler hakkında bilgi verir.

2.2.8. Siyaset ve Ahlak'a Dair Eserleri

**KİTÂB Fİ AHLAK*: Ahlakla alakalı konuları ele alır.

**MUHTASARUN Fİ'L-USÛL MİN 'İLMİ'L-AHLÂK*: Ahlak ve Ahlak ilminin kurallarını ihtiva eder.

**KİTÂB Fİ'T-TARİK İLÂ İKTİSÂBİ'L-FAZİLETİ*: Ahlak ve Faziletin nasıl kazanılacağını açıklar.

**KELAM Fİ'S-SİYASETİ*: “ Siyaset hakkında konuşma” adlı eseridir.

**RİSÂLE Fİ HALLİ RUMÛZ- İ KİTÂBİ' S - SİYÂSE Lİ – EFLÂTUN*: (Eflatun'un Cumhuriyetindeki remizlerin izahı): Eflatun'un Siyasetle alakalı eserlerinin açıklanmamış bölümlerini izah etmeye çalışır

2.2.9. Dinler Tarihine Dair Eserleri

**RİSÂLE Fİ MEZHEBİ'S-SÂBİÛN VE DİYÂNÂTİHİM*: Sabii dini hakkında bilgileri içerir.

**RİSÂLE Fİ İTİKÂDİ'S-SÂBİÛN*: Sabiilerin inanç sistemlerini açıklayan eseridir.

**RİSÂLE Fİ'R-RÛSÛM VE'L-FÜRÛZ VE'S-SÛNEN*: Sabiiliğin dini merasimleri ile ibadetleri, dinen yapılması tavsiye edilen güzel işleri ve dini örf ve adetleri açıklar.

**RİSÂLE FİT-TÂHİRE VE'N-NECÂSE*: Sabii dininde nelerin necis sayıldığı, abdest ve boy abdesti gibi konuları ele alır.

**RİSÂLE Fİ MÂ YASLAHU MİNE'L HAYAVÂN Lİ'D -DAHÂYÂ VE MÂ LÂ YASLAHU*: Sabilikte kesilmesi caiz olan caiz olmayan hayvanları anlatır.

**RİSÂLE Fİ EVKÂTİ'L-İBÂDÂT*: Sabilikte ibadetin zamanlarını ihtiva eder. Şöyle ki bu vakitler 3 tür. Sabah-öğlen ve akşamdır. Sabiiler güneşe büyük saygı duyduklarından güneşin doğuşu, güneşin zevale yaklaştığı vakitte ve güneş batarken

ibadet ederler. Bu nedenle İslam dininde bu vakitlerde ibadet etmek mekruh kabul edilmiştir.

**RİSÂLE FÎ TERTÎBÎ'L-KIRÂATÎ FÎ'S-SALATÎ*: Sabilerde namaza benzer dini ibadet yapılırken hangi duanın nerede okunacağını bildiren risalesidir. Sabilerde kible güney yöndür.

**SALAVÂTÜ'L-İBTİHÂL İLELLÂHİ AZZE VE CELLE*: Sabiilikte Allah'a yaklaştıran duaların nasıl olacağı hakkında bilgileri ihtivâ eder.

**RİSÂLE FÎ TEKFİNİ'L-MEVTÂ VE DEFNİHİM*: Sabii dininde ölülerin nasıl kefenlenip defnedileceğini anlatır.

2.2.10. Dil ve Edebiyat'a Dair Eserleri

**EL-MEDHAL İLÂ 'İLMİ'L-EDEB*: Dilimize "Edebi İlimlere Giriş" olarak çevirebileceğimiz bu eser, 1958 yılında Beyrut'ta basılmış olup, eserin bir nüshası da İstanbul Üniversitesi İslam Araştırmaları Kütüphanesinde nr. 3204'te kayıt altındadır.

**KİTÂB FÎ'L- ARÛZ*: Arap Edebiyatında şiir vezinleri konu edilmiştir.

**KİTÂB FÎ HECÂİ'S-SÛRYÂNİ VE AVÂNİHÎ*: Süryanî dili ve alfabesiyle ilgili konuları ihtiva eder.

2.2.11. Gizli İlimlere Dair Eserleri

**ŞERHU KENZİ'L-ESRÂR VE ZEHÂİRÜ'L-EBRÂR*: Sabiilerin peygamber olarak kabul ettikleri Hermes'ül-Herâmîs'in vefk ve havas ilmi ile ilgili şerh ve tercümesidir.

**RİSÂLE FÎ 'ADEVİ'L-VEFK*: Eser hakkında bilgiye ulaşılmamıştır.

**KİTABÜ'N-NEVÂMİS*: Hermes'in kitabı olup, Sabit bin Kurra bu eseri Süryanice'den Arapça'ya tercüme etmiştir.

2.2.12. Musikiye Dair Eserleri

**KİTÂB FÎ'L-MUSİKÂ*: Musikinin kurallarından bahseden eseridir.

**KİTÂB FÎ ALÂTİZ-ZEMR*: Musiki aletlerinin tanıtıldığı eseridir.

**ŞERHU SEMÂİ'T-TABİ'Î*: Tabii musiki ile alakalı olup ömrünün son dönemlerinde Bağdat'ta yazılmıştır.

*RİSÂLE İLÂ ALİ BİN YAHYÂ EL-MÛNECCİM FÎ MÂ EMERA Bİ-İSBÂİHÎ MİN EBVÂB-I 'İLMİ'L-MÛSİKÂ: Astronomi bilgini Ebu'l Hasan Ali bin Yahyâ el-Bağdadî'nin musikiye ait bir eser yazmasını istemesi üzerine yazılmıştır.

*RİSÂLE İLÂ BA'Zİ İHVÂNİHÎ FÎ CEVÂBI MÂ SEELEHÛ 'ANHU MİN UMURİ'L-MÛSİKÂ: Çevresindekilerinin kendisine sorduğu musiki ile alakalı sorulara cevaben bu eseri yazmıştır. ¹⁰⁸

2.3. Sabit bin Kurra' nın Bilim Dünyasına Katkısı

Sabit bin Kurra'nın keskin zekâsı ve muhakeme kabiliyeti, Arapça, Süryanice ve Yunanca'ya üst düzeyde hâkimiyeti, geniş bir kütüphaneye sahip olmasını sağlamıştır. 160'ın üzerinde eseri tespit edilen bu büyük bilgin, bir yandan telif ettiği eserlerle, bir yandan da eski Helenistik kültürün ürünlerini tercüme yoluyla İslam kültürüne kazandırmakla, nesiller ve medeniyetler arasında adeta tek başına bir nakledici köprü işlevini gördüğünü Avrupalı araştırmacılar söylemiştir. ¹⁰⁹

2.3.1. Matematik

Sabit bin Kurra, Çağının en büyük matematikçisidir. Bu nedenle Batılı Arap bilginlerinin bir kısmı, ona “ *Arapların Öklid'i* ” derler. ¹¹⁰ Bağdat'a Darü'l-Hikme'ye gelince ilk yaptığı iş, Yunancadan “Lemmata, Temas Eden Çemberler Üzerine, Üçgenler Üzerine ve Apollonius konikleri, Nikomachos'un Aritmetiğe Girişi” olmak üzere matematikle ilgili pek çok eseri Arapça'ya çevirmek olmuştur. Sabit, Öklid'in eserlerini Arapçaya çevirmiş, sayıların kullanım alanlarını genişletmiş, Nikomachos'un Aritmetiğe Giriş adlı eserini tercüme ederek, İslam matematiğine Pisagorcucu sayı ve aritmetik anlayışını getirmiştir. Sabit'in Grekçe eserleri tercümesi, bugünkü bilim dünyasını Arşimed'in çalışmalarından haberdar etmiştir. Sabit Euklides(Öklid)'in Elemanları ve Batlamyus'un el-Mecisti üzerine şerh ve yorumlar yazmıştır.

Sâbit b. Kurra'nın İslam matematiğine katkılarını üç kısım da özetlemek mümkündür.

Birinci merhale, Yunan matematiğinin önemli eserlerini Arapça'ya çevirmesi veya kendinden önce bu sahada yapılan tercüme tashih ve ıslah etmesi olarak ifade edilebilir. Sabit özellikle Arşimedes'in matematik sahasındaki bütün çalışmalarını

¹⁰⁸ BAKKAL, age. , s. 98- 100.

¹⁰⁹ HUNKE, Sigrid, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*, İstanbul, 1975, s. 94.

¹¹⁰ HUNKE, age. , s. 126.

tercüme etti. Bugün Arşhimeses'in birçok eserinin Yunanca asılları kaybolduğundan bu eserlerden Sabit'in Arapça tercümeleri vasıtası ile haberdarız. Ayrıca Apollonius'un

"Koni Kesitleri" ve Nicomachus'un "Aritmetiğe Giriş" adlı önemli eserlerini Arapça'ya aktardı. Bunların yanında Euclides, Ptolemy ve Theodosios'un eserlerinden tercüme yapıtı veya yapılan tercümeleleri düzelitti.

İkinci kısım, birinci kısma bağılı olarak Sabit'in tercüme ve tashihleri vasıtası ile Arapça bir matematik dilinin oluşması konusundaki çalışma ve katkıları düşünülebilir. Sabit matematik eserleri Yunanca asıllarından veya Süryanice'den tercüme ederken, güçlü Arapça bilgisi sayesinde Yunanca ve Süryanice olan matematik kavramlara uygun ve yerinde Arapça karşılıklar bulmayı başardı. Sabit'in tespit ettiğı kavramların bir kısmı daha sonra gelen İslam matematikçileri tarafından değiştirilirken, bir kısmı da kullanılmaya devam etti. Bu kavramların büyük bir kısmı bugün hala Arap dilinde muhafaza edilmekte ve kullanılmaktadır. Mesela ilk defa Sabit tarafından Arapça karşılıkları tespit edilen " el-aded el-tam" , "el-aded el-zaid ala't-tam", "el-aded el-nakis ala't-tam" ve "el-adad'ül-mutehabbe" kavramları büyük oranda korunmuş, sadece "ala't-tam" kelimesi daha sonraki asırlarda değişmiştir.

Üçüncü kısımda ise Sabit, matematiğın, aritmetik (sayılar teorisi), cebir, geometri, koni kesitleri ve trigonometri gibi hemen hemen bütün alanlarında orijinal telif eserler verdi.¹¹¹

Sabit sayıları şu şekilde tarif eder: Sayı gerçekten ya ana sayılardan her birine veya sayısal üniteleri meydana getiren birime denir. Sayılar ilk olarak tek sayılar, çift sayılar diye ikiye ayrılır. Çift sayı, arada hiçbir birim kalmaksızın iki çeşit parçaya bölünebilen sayılardır. Tek sayı arada bir birim kalmadığı için, iki eşit parçaya bölünemeyen sayıdır. Bu iki çeşit tarif halkın tarifidir.¹¹²

Sabit bin Kurra kardeş sayılar formülünü ilk keşfeden büyük bir matematikçidir. Ona göre eğer bir sayının oranlarının toplam faktörleri, öbür sayının yarısını veriyorsa, bu iki sayı kardeş sayıdır.

Kurra' ya göre, örneğın, 220, 284 ile kardeş sayıdır.

$220=1+ 2+ 4+ 71+ 142$; $142, 284'$ ün yarısıdır.

¹¹¹ BOYER, *agm.*

¹¹² BAKKAL, *age.* , s. 101.

Aynı şekilde $284 = 1 + 2 + 5 + 10 + 11 + 20 + 22 + 44 + 55 + 110$; 110, 220' nin yarısıdır.¹¹³

Sabit'in bulmuş olduğu bu kuralları Sabit'ten sonra gelen pek çok bilim adamı astrolojiye uygulamışlardır. Bu hesap yoluyla çözümlene akımının temsilcisi Sabit bin Kurra ve torunu İbrahim bin Sinan, yassı güneş saatlerinde noktasal olarak inşa edilmiş olan saat çizgilerinde yamuk çizgiselliği keşfettiler.¹¹⁴ Sabit, "*Makale fi Masahat el-Mukassamet el-Mukafiye*" adlı eserinde bir parabol parçasının eksenini etrafında döndürülerek elde edilen, düzgün çıkıntılı ve ezilmiş tepeli parabolik kubbeler ve tabanı etrafında döndürerek elde edilen kubbe ve küreleri ortaya atmıştır.¹¹⁵

Sabit geometri problemlerinin çözüm metodu üzerine "*Kitab fi'l te'etti li İstihraç Amel el-Mesail el-Hendesiyye*" isimli kitabında geometri problemlerini 3 merhalede incelemiştir. Bunlar şunlardır:

1-Oluşturma 2-Ölçüm 3-İspat. Öklid ise problemleri yalnız oluşum problemleri ve İspat teoremi olarak ele almıştır. Sabit bin Kurra yüzey şekillerinin ölçülmesi üzerine "*Kitab fi Mesahati'l-eşkali'l-Müsetteha ve'l-Mücesseme*" adlı bir kitap yazmış olup bu kitap uzay geometrisinde cisim hacimlerinin ve uzay şekillerinin alanının hesaplanmasını ihtiva eder.¹¹⁶

Sabit Bin Kurra özellikle geometri konularındaki çalışmaları ile ünü günümüze kadar ulaşmış değerli matematikçilerden biridir. Menalaus, Apolonyos, Pisagor, Archimed, Euclides ve Theodosus'un eserlerini Arapça olarak açıklayarak, o dönem geometriye, yepyeni bilgiler kazandırmıştır. Bu hususta Sidrid Hunke "*Türk Öklid'i (Sabit bin Kurra), Batı'ya Öğretmenlik Yapan, Batının Kendisine ayrı bir şeref mevkii ayırdığı kişidir*"¹¹⁷ demiştir.

Doğu Bilimci Georges Rivoire, Sabit Bin Kurra'nın geometri sahasındaki katkısını "*Cebir'in geometriye uygulanmasını, Müslümanlara borçluyuz. Bu da 900 yılında vefat etmiş olan Sabit Bin Kurra'nın eseridir.*"¹¹⁸ diyerek aktarmıştır. Doğa bilimci Georges Rivoire, Sabit bin Kurra'yı Müslüman olarak kabul etmiştir.

¹¹³ BAYRAKTAR, *age.*, s. 32.

¹¹⁴ SEZGİN Fuat, *İslam'da Bilim ve Teknik*, C. 1, İBB Kültür A. Ş. Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2008, s. 15.

¹¹⁵ ÇELİK, *age.*, s. 314.

¹¹⁶ BAKKAL, *age.*, s. 104.

¹¹⁷ HUNKE, *age.*, s. 94.

¹¹⁸ BOYER, *agm.*

2.3.2. Astronomi

Astronomi, Sabit bin Kurra'nın çok ilgili olduğu bir alandır. Zira sahip olduğu Sabiilik inancı astronomi ilmi ile ilişki içindedir. Sabiilik inancının ay, güneş ve yıldızlar sistemiyle olan ilişkisi Sabit bin Kurra'yı astroloji ilminde araştırmalar yapmaya sevk etmiştir.

Sabit bin Kurra Astronomi alanında pek çok eser tercüme etmiş, kendisi de özgün eserler ortaya çıkarmıştır. Astronomi sahasında onun tercüme ettiği en önemli eser '*Batlamyus'un El-Mecisti*' adlı eseri olmuştur. Bu eserin Latince'ye tercüme edilen Arapçası günümüze ulaşmamıştır. Sabit bu eseri baştan sona tercüme etmekten ziyade; daha önce yapılan tercümelemler üzerinde çalışmış ve gerekli düzeltmeleri yapmıştır. Hatta bu eser üzerine Teshil'ül-Mecestî adıyla şerh ve tercümeden ibaret bir eser telif etmiştir, fakat bu eserin tamamlanması mümkün olmamıştır. Sabit'in Astronomi ile ilgili bir diğer eseri de "*Risâle-fi zikri'l eflak've halkınâ ve Adede Harekatina ve Miktâri Mesîrihâ*" dır. Bu eserde feleklerin konumu, yaradılışı, hareketlerin adedi ve mesafelerin miktarını anlatır.¹¹⁹ Sabit güneşin görünür hareketi konusunda eserler yazmıştır. Bu çalışma güneşin yılın farklı zamanlarında hızlı ve yavaş hareketine işaret etmektedir. "*Risale ilâ İshak bin Huneyn*" de Sabit "Sekiz göksel kürenin" (sabit yıldızlara ait) yardımıyla, kinematik hypofezlerini açıklayan kendi eksenini etrafındaki dönüş olayını açıklar.¹²⁰

Sabit bin Kurra tercümelemlerle Aristoteles ve Batlamyus'un astrolojiye dair fikirlerini İslam dünyasına tanıtarak astronominin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Batlamyus'un Sekiz Küresinden meydana gelen sistemine dokuzuncusunu da ekleyerek, Batlamyus'un sisteminde düzeltmeye teşebbüs eden ilk astrologdur. Sabit dokuz kürenin yardımıyla ekinoksların (gece-gündüz eşitliği) kıvılcımları hakkındaki fikri, İslam tarihinde ilk olarak Sabit' in adıyla birlikte anılmıştır. Onun astronomi konusunda yapmış olduğu tercümelemler, İslam dünyasına kaynaklık etmiş, ondan sonraki çalışmalara örnek olmuştur. Sabit bin Kurra Aristoteles ve Batlamyus'un bazı fikirlerinden de etkilenmiştir. Yerini hareket etmeksizin evrenin merkezinde olduğunu ve diğer gökyüzü kürelerinin onun etrafında dairesel hareket ettiğini savunur. Halife Me'mun, Sabit bin Kurra'yı, dünyanın yarıçapını ölçmekle vazifelendirmiştir. Sabit, dünyanın çevresini 360 meridyene bölerek ekvatorun uzunluğunu ve yarıçapını bulmuştur.

¹¹⁹ BAKKAL, **age.** , s. 108.

¹²⁰ ŞEŞEN, **age.** , s. 68.

Sabit bin Kurra'nın güneş ve Ay üzerinde yaptığı tetkiklerine bakıldığında, bunlar sırf mantıki ve nazari çalışmalar olmayıp, gözlem ve deneye dayanan, tecrübî yollarla elde edilen bilgiler olduğu görülmektedir. Sabit, güneşin dünyaya olan yakınlığını 365 gün, 6 saat ve 10 sn'ye olarak bulup, bugüne en yakın hesaplama yapan astrologdur.

Sabit'in yapmış olduğu bu çalışmalar ilerleyen dönemde pek çok batılı bilim adamının ilgisini çekmiştir. Avrupalı bilginlerin en ünlülerinden biri olan Albertus Magnus dünya sistemini yeniden tartışmış ve ploteme sistemine yönelik kritiğinde önemli ölçü de Arap astronomları özellikle de Sabit bin Kurra'yı takip etmiştir.¹²¹ Medar ve yıldız yılı adı verilen farklı uzunluklara ait Sabit'in neticeleri, doğru hesaplamalarıyla tamamlamıştır.¹²²

Sabit bin Kurra, bir dönem Bağdat'ta Beytü'l-Hikme'de bilginlerden kurulu heyete başkanlık yapmış, Bağdat'ta kutup yıldızından hareketle iki engel arasındaki mesafeyi hesaplamıştır.

2.3.3. Genel Tıbbi Dair Bilgiler

Sabit bin Kurra, Ortaçağ'ın en meşhur tabiplerindendir. Tıpla ilgili çalışmalarını daha önce üzerinde pek çalışma yapılmamış olan Gallen üzerinden yürütür. Tıpla ilgili eserlerin birçoğunu tercüme etmiş, kendisi de orijinal eserler yazmıştır. Onun yazmış olduğu eserlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kendisinin tıp sahasında Huneyn bin İshak'tan sonra geldiğini tarih kitapları aktarmıştır. Genel tıbbi iyi bilmesi, göz hastalığı, çiçek, kızamık ve böbrek hastalığı konusunda döneminin önde giden âlimlerinden biri olmuştur. Tıp alanında en meşhur eseri "*Kitabü 'z-zahire fi ilmi 't-tib*" olmuştur. Tıp alanında tespit edilen 23 te'lif kitabı ve 10'dan fazla tercüme eseri vardır.¹²³ Abbasiler döneminde özellikle matematik ve Astronomi alanında büyük üne kavuşmuş Harran ailesinin atası olan Sabit, yaşadığı dönemde kendisiyle tıp, astronomi ve felsefe alanında boy ölçülemeyecek nadir insanlardandır.¹²⁴

İbn Ebi Useybia, Sabit'in kendi ağzından aktardığı şu olay, onun ne denli dikkatli ve başarılı bir tabip olduğunu ispatlamak için yeterli olacaktır: Ebu Useybia, "*Bir gün halifelik sarayına giderken, yolda acılı bir ağlama sesi işittim. Dediler ki, bu*

¹²¹ SEZGİN, age. , s. 13.

¹²² HUNKE, age. , s. 116.

¹²³ Bu eserlerin isimleri için bkz. KÖKER, Ahmet Hulusi, "*Sabit bin Kurra'nın Hayatı ve Tıbbi Eserleri*", HBAKT. , Kayseri, 1995, s. 38- 39.

¹²⁴ ŞİRAZİ, Said, "*Sabit bin Kurra*", İdem Dergisi, Sayı: 5, İstanbul, 2003, s. 5.

kasap dükkânının sahibi aniden öldü, ona ağlıyorlar. Bunun üzerine beni hemen oraya götürmelerini istedim. Ağlayan kadınları susturup, cenazenin yanından çıkardım. Oradaki gençlerden birini çağırarak, cenazenin sırtına vurmasını istedim. O cenazenin sırtına vururken diğer bir gençten bir fincan getirmesini istedim. Cebimdeki hazır bulundurduğum ilacı fincandaki su ile karıştırdıktan sonra, cenazenin ağzını açarak içirdim. Bunun üzerine cenaze aksırarak gözlerini açtı. Bu olay müthiş yankı uyandırdı. Bunun üzerine halife beni çağırarak bunu nasıl başardığımı sordu. Ben de, bu kasabın önünden geçerken, onun hayvanların ciğerlerini yarararak, tuzlayıp yediğini görürdüm. Bu tavrının bir gün onu kalp sektesine uğratacağını düşünerek, kasabı dışardan gözetime aldım. Bunun için de bir ilaç hazırladım ve onu hep yanımda bulunduruyordum. Bir gün kasabın aniden öldüğünü duyunca hemen yanına gittim. Nabzı atmıyordu. Sırtına vurarak önce nabzın çalışmasını sağladım, sonra da hazırladığım ilacı içirerek onu canlandırdım.”¹²⁵ söylemiştir. İbn-i Useybia'nın anlattığı bu olay Müslüman idarecilerin, inancı ne olursa olsun, devrinde yaşayan bilim adamlarına büyük önem verdiğini göstermesi açısından değerlendirilmesi gerekir.

Sabit bin Kurra insanların sağlıklı bir yaşam ve mutlu bir hayat sürmesinin sırrını “*Bedenin rahatlığı yemeğin azlığında, nefsin rahatı günahların azlığında, kalbin rahatı günahların azlığında, dilin rahatı sözlerin azlığıdır*”¹²⁶ sözleriyle anlatmıştır.

Sabit bin Kurra'nın “*Kitâb ez-Zahire fî ilmi't-tıbb*” adlı eseri oğlu Sinan için telif etmiştir. Bu eser 1928 yılında Kahire’de basılmış olup, bu baskının bir nüshası İstanbul Üniversitesi İslam Araştırmaları Kütüphanesinde(nr. 1395) kayıtlıdır. Ayrıca eserin Topkapı 3. Ahmet Kütüphanesi (nr. 2098) , Bursa Haraççioğlu Kütüphanesi (nr. 1117) ve İstanbul Şehid Ali Paşa Kütüphanesi’nde (nr. 2028) yazma nüshaları mevcuttur.

Kahire’de basılan nüsha 207 sayfa olup, eserde Dâhili Tıp Bilimleri (İç Hastalıkları, Nöroloji, Dermatoloji, Gastroentoloji, Kardiyoloji, Koruyucu Hekimlik, Deontoloji, Farmakoloji) 156 sayfa; Cerrâhi Tıp Bilimleri (Üroloji, Ortopedi, Kadın-Doğum, Göz, Kulak- Burun- Boğaz) 51 sayfa olarak yer almaktadır.¹²⁷

Sabit’in burun kanamalarında su çekme ve burunu yumuşatıcı sürülerek tampon kullanma metodu bugün bile hala uygulanmaktadır. İbn el- Kiftî, *Tarih el – Hukema*’da

¹²⁵ TELLİOĞLU, *agm.*

¹²⁶ SARIKAVAK, *agm.* s. 383.

¹²⁷ BAKKAL, *age.* , s. 86.

Sabit'in ölüme bırakılmış bir kasabın tedavi edilmesini yazar. Ayrıca Sabit'in kuşların anatomisi üzerine, veterinerlik (Kitab el- Baytara) üzerine eserler de yazmıştır. Aristo'ya atfedilen *Kitab-el Nebat* üzerine yorumlar yaptı.¹²⁸

2.3.4. Felsefe ve İnsan Bilimleri

Dünya tarihinde birçok medeniyet başka bir medeniyetin kalıntıları ile gelişimini sürdürmüştür. İnsanlık tarihi boyunca fikir ve düşünce transferlerinin ilk inşacılarından birisi de Urfalı ve Harranlı mütercimlerden oluşmuştur. Harran, tarih boyunca Asur, Bizans, Babil, İran ve İslam gibi birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Bilim, felsefe ve kültür merkezi olan Harran Okulu, öncelikle dil amaçlı olarak tercüme faaliyetleriyle var olmuştur. Urfa'nın İslam'la şerefledikten sonraki dönemde dahi tercüme faaliyetleri devam etmiştir. Düşünce tarihinde Harran'ı "Doğunun Atina" sı yapan hususu buranın mevcut çeviri özelliğini korumasıdır.

Müslümanların yabancı kültürlerle etkileşimi iki kanalla olmuştur. Bunlardan biri tercüme, diğeri ise mekteplerdir. Birçok felsefi çalışmaların yapıldığı Harran, *Büyük İskender*'in doğu seferiyle Bizanslıların eline geçmiştir. Yeni Platoncu filozoflar gelerek, burayı felsefi tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirdiler. Harranlılar ise, konuştukları Süryanice'den başka Grekçe'ye de rağbet ettiler.¹²⁹ Bu durum dini ve felsefi konuların tartışıldığı bir okulun oluşumuna olanak sağlamıştır. M.S.6. yılında Atina Okulu'nun kapanması ile birlikte, doğuya gelen Yunan bilim adamlarının bir kısmı Harran'a yerleşmiş,¹³⁰ böylece Harran Okulu, İran ve Süryani Okulları dışında önemli bir merkez haline gelmiştir.

Harran Okulu'nda yer alan felsefi eserlerin birçoğu Yunanca ve Süryanice dilinde yazılmıştır. Sabit bin Kurra, bu iki dile hâkim olmasından ötürü Pisagor, Platon, Proklus ve diğer Yunan filozoflarının eserlerini tercüme etmiştir. Sonraki yıllarda Rakka'ya gitmek durumunda kalan Sabit, burada Hıristiyan, Yahudi ve Sabiiler için felsefe ve tıp alanında çalışmalar yürütecek bir akademi açtı. Bu akademide Battanili Muhammed b. Cabir b. Sinan, İbrahim b. Zehrun, oğulları İbrahim ve Sinan Bar-Sabit Qurra gibi bilginler yetişti. Yahudi Bar-Ebi Sena ile Hıristiyan, Useybi Bar-İsa gibi

¹²⁸ ŞEŞEN, *age.*, s. 69.

¹²⁹ KUMEYR, Y. , *İslam Felsefesinin Kaynakları*, çev. Fahreddin Olguner, İstanbul, 1992, s. 130. ; GÜNDÜZ, Şinasi, " *Harraniler*" *DİA.*, İstanbul, 1997, C. 16, s. 241.

¹³⁰ HASIRCI, *agm.*, s.151.

bilginler Sabit'in elinde yetişmişlerdir.¹³¹ Abbasiler döneminde Sabit, matematik ve astronomi sahasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Sabit tercüme ve teliflerde *Kategoriler*, *Önermeler*, *Birinci Analitikler*, *İkinci Analitikler*, *Sofistik Deliller*, *Retorik* ve *Poetik*'ten oluşan *Organon*'un yalnızca ilk kitabını değil bütünü ele almıştır.¹³²

Ayrıca Eflatun'un *Cumhuriyet*'indeki sembolizm üzerine de çalışmaları mevcuttur.

2.3.5. Mantık

Büyük İskender'in doğu seferiyle Bizanslıların eline geçen Harran'a, Plâtoncu filozoflar gelerek, burayı Felsefi tartışmaların yapıldığı bir merkez haline getirmiştir. Harranlılar Süryanicenin yanında Yunancaya da rağbet etmesi Helenistik bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Harran akademisinin felsefi kimliği, daha önce 529'da Justinianos'un Atina Okulu'nu kapatmasıyla başlamıştır. Bu okulda felsefe okutulmakta, Yeni Plâtonculuk ve Aristoteles'in mantık çalışmalarına ayrı bir yer verilmektedir.¹³³ Sabit bin Kurra mantık sahasında temel teşkil edecek mantık eserlerini tercüme etmiş, mantık konularında çeşitli yorum ve özetler yapmıştır.

Sabit bin Kurra sadece mantık eserleri yazmamış, aynı zamanda İslam dünyasında mantık sahasına talebeler yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden bazıları İsa bin Ūseyyid'in- Nasrâni, Sinan bin Sabit, Yehuda bin Yusuf'tur. Sabit talebelerine mantık, tıp ve felsefeyi öğretir, onlara tercüme faaliyetlerindeki temel prensiplerini açıklamıştır.

Sabit, Süryaniler'in yaptığı gibi 'Organon'un bir bölümünü değil tamamını almış, çeşitli tercüme ve telifler yapmıştır. Böylece O, Müslümanların mantığı eksik bir şekilde değil bir bütün olarak öğrenmelerine zemin hazırlamıştır.¹³⁴ Mantığın Müslüman şartlarına uygun hale getirilmesinde ve mantık terimlerinin Arapça'ya uyarlanmasında yani Arap mantığının oluşumunda Sabit'in etkisi büyüktür. Sabit'in mantık eserlerini telifi, Müslüman bilim adamlarının orijinal mantık telif'i yapmalarına vesile olmuştur. Nitekim onun çağdaşı ve ilk İslam filozofu olarak kabul edilen Kindî

(805-873)'nin Müslüman filozoflarının ilk mantık eserleri telif edenidir.¹³⁵

¹³¹ DORU, Nesim, 'İslam Felsefesinin Kaynaklarından Biri Olan Harran Akademisi ve Süryani Felsefesi'', **UKHOS.**, 28- 30 Nisan 2006, Şanlıurfa, s.85- 86.

¹³² BAKKAL, **age.**, s. 140.

¹³³ HASIRCI, **agm.**, s. 154.

¹³⁴ HASIRCI, **agm.**, s. 154.

¹³⁵ HASIRCI, **agm.**, s. 155.

Sabit Kindî'ye karşı çeşitli reddiyeler yazarak, Kindî'nin felsefî ve mantıkî düşüncelerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. O nedenledir ki, Huneyn bin İshak'tan sonra mantık eserlerinin tercüme edilmişinde en meşhur mütercimlerden biri Sabit bin Kurra da sayılmıştır.

2.3.6. Mekanik ve Fizik

Mekanik biliminde Sabit '*Kitab fi sıfat el-vezn ve ihtilafihî*' (*Ağırlığın ve dengesizliğin özellikleri üzerine kitap*) adlı eserinde ağırlık konusunu, *Kitab Fil Karastun* (*Kirişlerin dengesi üzerine bir kitap*) adlı eserinde mekanik konusunu incelemiştir. Yine dinamik ilkesini uygulayarak çeşitli aletlerle denge konusunu ayrıntılı biçimde işler; çözümlerin, özellikle matematikte geliştirdiği tüketme yöntemiyle en alt ve en üst entegral toplamlarını kullanır. Fizik alanında deniz suyunun tuzlu olması ile dağların oluşmasının sebeplerini inceleyen iki risâle daha kaleme alan Sabit, müzik konusunda da iki çalışma yapmıştır.¹³⁶

Sabit'in tabii bilimlerdeki çalışmaları arasında elle yazılmış örnekleri hala mevcut olan, dağların oluşum nedenleri ve ateşin kaya parçalarıyla yakılması hakkında yazıldığı "*Kavl fi'l sebeb ellezi cuilet lahu miyah el bahr maliha*" (deniz suyunun tuzlu olması nedeni üzerine tartışma) adlı eseridir.¹³⁷

2.3.7. Tarih

Harranlı tarihçi Sabit bin Kurra'nın tarihle ilgili faaliyetlerinden bahsetmeden önce Müslüman tarihçiliği hakkında bilgi paylaşımının uygun olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği gibi İslam'ın ilk başlangıcında yazılı bir tarihten bahsetmek mümkün değildi. Bilgiler nesilden nesile şifahî olarak aktarılırdı. Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifıyla Arap toplumunda büyük bir değişim yaşanmıştır. Özellikle, Kuran-ı Kerim, Arap yarımadası ve Filistin bölgesinde yaşayan birçok topluluğun peygamberleriyle olan münasebetlerini bizlere bildirmektedir. Öte yandan son peygamber Hz. Muhammed(s.a.s)'ın 23 sene peygamberlik devri boyunca hadislerin kaydedilmesi, Araplarda tarih yazıcılığına giden önemli bir adım olmuştur.

İslam devleti hâkimiyetine alınan Harran, hem bütün ilimlerin merkezi olmuş, hem de İslam tarihçiliğinde önemli bir konumda olmuştur. Ancak bu konuda Prof.

¹³⁶ FAZLIOĞLU, İhsan, "*Sabit bin Kurra kimdir? Hayatı ve Eserleri*", <http://www.kimdir-hayati-ve-eserleri.com/sabit-b-kurra-kimdir-hayati-ve-eserleri.html> (Erişim 04. 04. 2017.)

¹³⁷ ŞEŞEN, age. , s. 68- 69.

Ramazan Şeşen'in yazdıkları dışında kapsayıcı bir araştırmanın olmadığını ifade edebiliriz. Ramazan Şeşen Harranlı Tarihçileri Sabii olan ve Sabii nesebi olmayan tarihçiler olarak iki kısımda ele almıştır. Sabit bin Kurra Sabii tarih yazıcılarından. Kendisi hicrî 190. tarihinden başlayarak kendi zamanına kadar meydana gelmiş olayları tarih kitabının içine almıştır. Sabit'in vefatından sonra bu kitaba birçok tarihçi tarafından zeyl ve ek yazılmıştır. En son zeyli ise İbnü'l-Cevzi'nin Muntazam isimli tarih kitabı olmuştur. Ancak bu kitap kaybolduğu için Sabit bin Kurra'nın ismi tarihçiler arasında pek geçmez. Ayrıca onun tarihçiliği diğer bazı özelliklerinin yanında çok gerilerde kalır. Sabit bin Kurra'nın tarih açısından bir diğer özelliği de Sabii dini hakkında dokuz eser yazmış olmasıdır.¹³⁸

2.3.8. Arap Dili ve Edebiyatına Katkısı:

Sami kavimlerde Şiir ve Edebiyat; dini, ırkı, milleti olmayan bir iletişim aracıdır. Gerek Sabii, gerek Müslüman, gerekse Hıristiyan topluluklarda şiir, güzel söz söyleme sanatıdır. Harran'da da tarihsel süreçte pek çok şair ve edebiyatçı yetişirken, daha çok Sabii kökenlilerde bu gelişme olmuştur. Özellikle de Kurra ve Zehrun aileleri bu sahada ilerlemiş, birçok eser bırakmıştır. Harranlılar arasında Edebiyatla uğraşanların başında Sabit bin Kurra gelmektedir. O Edebiyata daha çok bir araştırmacı zihniyeti ile yaklaşmıştır. Süryani dili ve alfabetiyle ilgili bir eser yazdığı gibi, Arap edebiyatında şiir ve vezinlerin ile ilgili bir eser de yazmıştır.¹³⁹

Sabit bin Kurra bu özelliklerinden dolayıdır ki çok yönlü bir bilgin özelliğine sahiptir. Kendisinin vefatından sonra çalışmalarını oğlu Sinan bin Sabit ve İbrahim, torunun oğlu Ebu'l-Ferec devam ettirmiştir. Sâbit b. Kurra'nın şiirdeki arûz ölçüsünün, ilim tasnifinde esas unsurlardan olduğunu ve aruzun tabîî bir ilim olması yönü ile felsefenin bir dalı sayılacağını belirtmesi, onun edebiyat ve felsefeyi aynı kategoride gördüğünü ve kendisinin de edebiyatla ilgilendiğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁴⁰

Sâbit b. Kurra'nın Süryanî grameri üzerine yazdığı rivayet edilen kitap¹⁴¹ dışında Arap Dili ve Edebiyatına iki önemli noktada katkı sağlamıştır: Birincisi, Tercüme faaliyetleriyle Arapça'ya yeni kavram girmiş ve kelime ve ifadelerle tanışarak,

¹³⁸ Fahreddin Acar Eğitim Vakfı, “Çağı Aşan 10 Bilim Adamı, Sabit bin Kurra”, 4.Bölüm, (çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=eqli87ks>; Q8,(01.05.2015); BAKKAL, age. , s. 158.

¹³⁹ BAKKAL, age. , s. 186.

¹⁴⁰ ÖZDOĞAN, M. Akif, “ Harran Okulu'nun Arap Dili Ve Edebiyatına Etkisi” , UKHOS. , 28- 30 Nisan 2006, s. 244.

¹⁴¹ ŞEŞEN, age. , s. 9.

Arapça'nın üslup zenginleşmesine katkı sağlamıştır. İkincisi ise Felsefe ve Mantık alanında te'lif ve çevirileriyle bu ilimlerin İslam dinine girmesine vesile olmuştur. Sâbit'in Arap dili ve edebiyatına bir diğer katkısı ise Ebû İshâk es-Sâbiî ve Hilâl b. Muhassin es-Sâbiî gibi edip, Şâir ve belâğatçıların edebiyat çevresine girmelerinde öncülük yapmış olmasıdır.¹⁴² Sabit bin Kurra'nın oğlu Sinan, Yunan ve Süryanice eserlerini tercümesi onu Edebiyat sahasında söz sahibi kılmıştır. Torunu Sabit bin Sinan da tercüme faaliyetlerinde ve edebiyat sahasında çalışmalar yapmıştır.

¹⁴² ÖZDOĞAN, *agm.* , s. 245.

SONUÇ

“ Gelirse Harran, gelmezse viran”

-Urfa deyimi-

İnsanlık tarihi boyunca önemli yere sahip olan Harran, birçok din ve milletten insanın bir arada yaşadığı bir merkez olma özelliğine sahiptir. Harran günümüzde çoğulculuk kavramına uygun bir yaşam şekliyle, günümüz modern dünyasına örnek olmaktadır. Bir dönem Asur İmparatorluğuna başkentlik yapmış Harran, en zirve dönemini Antik Çağ'da yaşamıştır. Antik Çağ'da ilim ve kültür merkezi olmasının yanı sıra fiziki çevresi yönüyle de bir doğa harikasıdır. Bir zamanlar mimarisi, sanatı ile dünyanın merkezi konumunda olan bu şehir, her ne kadar harabe haline gelse de dünyanın en eski üniversitesini de bünyesinde barındırmaktadır.

İlim ve tarih kitaplarında “Harran Okulu” adıyla anılan bu okul, bulunduğu dönemde birçok yeniliğe imza atmıştır. O dönemde yok olmaya yüz tutmuş Yunanca el yazma eserler burada hayat bulmuştur. Ancak Yahudilik Hıristiyanlık ve İslamiyet'ten de beslenmiştir. Moğollar 1290'da, on yıl kadar hâkim oldukları Harran'da hâkimiyetlerini devam ettiremeyince tarihî şehrin camilerini, medreselerini, 8. yy'dan kalma surlarını ve kalesini yakıp yıkarak, tahrip etmişlerdir. Bu tahribattan sonra Harran, Osmanlı Döneminde dahi eski haline dönememiştir. Şanlıurfa'daki üniversitenin “Harran üniversitesi” olarak adlandırılması Harran Okulu'nun ismini yaşatmak adına güzel bir vefa örneğidir.

Sabit bin Kurra, Harran Okulu'nun seçkin ilim adamlarından birisidir. Sabit bin Kurra'ya mevki ve makamlar sunulmasına ve İslam'ı kabul etme hususunda birçok teklif yapılmasına rağmen yıldız-gezegen kültü olan pagan inancından asla vazgeçmediğini yazanlar olduğu gibi, onun ömrünün son yıllarında İslam dinine girdiğini yazan araştırmacılar da olmuştur. Sabit bin Kurra, Beytü-l Hikme'nin en önemli çevirmenlerinden birisi olmuştur. Orada tercüme faaliyetleri devam ederken, bilimsel çalışmalar da hız kaybetmeden devam etmiştir. Sabit'in matematik, tıp, astronomi, mekanik ve fizik, felsefe ve mantık, musiki ile ilgili yorum, te'lif ve özet içeren çok sayıda eserinin olduğu bilinmektedir. Çağları aşan bu eserler bugün hala birçok alana kaynaklık etmektedir. Bu eserler Doğu'da ve Batı'da büyük bir titizlikle incelenmiştir. Yaşadığı hayatı, inancı ve siyasi düşüncesini eserlerinde harmanlamış özgün bir bilim adamıdır. Kâtip Çelebi'nin dediği gibi “*Sabit'in çevirileri olmasaydı,*

bugün kimsenin hikmete (felsefeye) dair bir bilgisi bulunmayacaktı.” Dolayısıyla Müslümanların muazzam düşünce hareketi Sabit’ in çevirileri olmasaydı kısır kalacaktı.

Sabit’in, yüzden fazla kitabı kayıptır. O’nun eserleri Avrupa ve İslam coğrafyasında birçok düşünüre ilham kaynağı olmuştur. Sabit aynı zamanda talebeler yetiştirerek bilimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Sabit bin Kurra, 901 yılında 67 yaşında Bağdat’ta vefat etmiştir. Onun vefatından sonra Sabit’in çalışmalarını oğlu Sinan, torunları Sabit, İbrahim ve torunu Ebu’l-Ferec devam ettirmiştir. Burada ele aldığımız bilgilerin yanında gözden kaçan malumatlar elbette vardır. Bu sebeple daha tafsilatlı ve ayrıntılı çalışmaların gelecekte de yapılacağını umuyoruz. Elbette ki iltifat marifete tâbîdir bağlamında gelişmeler olacaktır.

EKLER**Ek 1. Orjinallik Raporu**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	RUKİYE TURAN
Öğrenci Numarası	142206102
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	YÜKSEK LİSANS
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDURRAHMAN DAŞ
Tez Başlığı (Türkçe)	SÂBİT BİN KURRA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 84 sayfalık kısmına ilişkin, 28/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 28'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 28.06.2018

Dr. Öğretim Üyesi Abdurrahman DAŞ
Danışmanın Adı-Soyadı

Dr. Öğretim Üyesi Murat GÖKALP
Anabilim Dalı Başkanı

Ek 2. Fotoğraflar**Foto 1. Harran Harabeleri****Foto 2. Harran Harabeleri**

Foto 3. Harran Harabeleri

Foto 4. Harran Harabeleri

Foto 5. Eski Harran şehri' nin yerleşim düzeni

1- Anadolu Kapısı, 2- Halep Kapısı, 3- Rakka Kapısı, 4- Kale, 5-Bağdat Kapısı, 6- Musul Kapısı, 7- Aslanlı Kapı, 8- Ulu Camii, 9- Höyük, 10- Kilise Kalıntısı, 11- Cami Kalıntısı, 12- Mervan Evi'nin Kalıntıları, 13- Hayat el- Harrânî Cami ve Türbesi, 14- Küçük Cami' nin Kalıntıları¹⁴³

¹⁴³ KÜRKÇÜOĞLU, *Tarih ve Tarım Şehri Harran*, s. 15.

KAYNAKÇA

- ABACI, Müslüm, **Hayat bin Kays El Harrani' nin Hayatı ve Harran**, Şanlıurfa, 2004.
- ARICAN, Musa Kazım, *Antakya Felsefe Okulu, Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Ankara, 2013.
- ATALAY, Orhan, “ *Evrensel Kültür Mirasının İnşa, İntikal Ve İkbâsında Harran Okulu'nun Rolü*”, **1.UKHOS**, Şanlıurfa, 2006.
- AZİMLİ, Mehmet, “*Bir Emevi Başkenti Harran*”, **1.UKHOS.** , 28-30 Nisan 2006, Şanlıurfa.
- BAKKAL, Ali, **Harran Okulu**, Şanlıurfa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa.
- BAŞ, Eyüp, **İslam kurumları Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- BAYRAKTAR, Mehmet, **İslam' da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, TDV. Yayınları, Ankara, 1989.
- BAYRAKTAR, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Ankara, 1999.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Kuran-ı Kerim ve Sabiiler*, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1962.
- ÇELİK, Mehmet, **Edessa' dan Urfa' ya**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007.
- ÇELİK, Mehmet-YAŞAR, Şükran, “ *Ortaçağ Bilim Dünyasında Bir Portre Sabii Bilgin Sabit Bin Kurra* ” , **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 18, Elazığ, 2008.
- ÇETİNKAYA, Bayram Ali, “ *İslam Felsefecilerinin İlk İnşacıları Urfalı ve Harranlı Mütercimler*”, **1. Uluslararası Harran Okulu Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2006.
- DARKOT, Besim, “ **Harran** ”, MEB. İA. , C. 5/ 1, İstanbul, 1993.
- DİLEK, Mehmet- ÖZCAN, Halil, “ Meşhur İslam Bilgini Sabit bin Kurra”,**1. UKHOS.**, Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 2006,
- DORU, Nesim, “ *İslam Felsefesinin Kaynaklarından Biri Olan Harran Akademisi ve Süryani Felsefesi*”, **1. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu** Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.
- DÖNMEZ, Ali, **Matematik Tarihi**, Toplumsal Değişim Yayınları, C. 10, İstanbul, 2002.

- DÖNMEZ, Süleyman , “*Simplicius ve Onun İslam Üzerine Etkileri Etrafındaki Tartışmalar*”, **1. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, Şelale Matbaası, C. 1, Konya, 2006.
- EKİNCİ, Abdullah, “*Harran ve Harran okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafi ve İlmi Unsurlar*”, **1. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, TDV Yayınları, C. 2, Şanlıurfa, 2006.
- EKİNCİ, Abdullah, **Ortaçağ’ da Urfa**, Gazi Kitabevi, 2006.
- EL-BEHİY, Muhammed, **İslam Düşüncesinin İlahi Yönü**, Fecr Yayınları, Ankara, 1992.
- ERDEM, Gazi, *İslam Kültür Tarihi’nin İlk İlimler Akademisi: Beyt’ül-Hikme*, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 16, 2013.
- EŞGİN, Mehmet, **Kuran- ı Kerim Açısından İslam Dışı Dinler**, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya,1990.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “*Harraniler*”, *DİA.* , C. 16. , İstanbul, 1997.
- _____; “*Kurandaki Sabiilerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme*”, **Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (24-25 Eylül 1992)** , Samsun, 1992.
- _____;“Mandeen /Sabii Geleneğinde Harran”, **1. UKHOS, C.1**, Şanlıurfa, 2006.
- _____; **Sabiiler Son Gnostikler**, Ankara, 1999.
- _____; “*Sabülik* ” , TDV. İA, İstanbul, 1997.
- HASIRCI, Nazım, “*Mantık Biliminin İslam Dünyasına Geçişinde Harran Okulu’nun Önemi*”, **1. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, C. 2, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.
- HUNKE, Sigrid, **Avrupa’nın Üzerine Doğan İslam Güneşi**, İstanbul, 1975.
- İŞILTAN, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul, 1960.
- İLHAN, Esra, **Erken Dönem Tarihinde Harran Okulu**, Yüksek lisans Tezi, Sakarya, 2009.
- İNAN, Ahmet, “*Harran Okulu’nun Ana Görüşlerinin Tefsir Mutevvenatındaki İzdüşümleri Üzerine Bir Tedarik* ” , **1. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, Şanlıurfa, 2006.
- KARATAŞ, Mahmut, **Urfa’ nın Kültür ve İnançlar Serüveni**, Ş.V. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi -19, Ankara.

- KARLIKLI, Şaziye, **Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa**, Creative Yayıncılık, Bizim iller 2, Şanlıurfa, 1998.
- KAYA, Remzi, “ *Ehl-i Kitap* ”, TDV. İ. A, C. 10, İstanbul, 1994.
- KÖKER, Ahmet Hulusi, “ **Sabit bin Kurra’ nın Hayatı ve Tıbbi Eserleri** ”, Kayseri, 1995.
- Kuran-Kerim**, 2/ 62, 5/ 69, 22/ 17.
- KURTOĞLU, Mehmet, **Kültür Şehri Urfa**, Ankara, 2009.
- KÜRKCÜOĞLU, Cihat, **Yolların Buluştuğu Kent Harran**, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları, Şanlıurfa, 2000.
- _____ ; Cihat, **Tarih ve Tarım Şehri Harran**, Harran Köylere Hizmet Götürme Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 1995.
- OYMAK, Mehmet, “ *Halk kültüründe Hz. İbrahim Ve Urfa* ” , **I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri**, Şurkav Yayınları- 29, Şanlıurfa, 1997.
- ÖNAL AKKAŞ, Sema, “ *Bir Kültür Merkezi olarak Harran*” , **UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.
- ÖZDOĞAN, M. Akif , “ *Harran Okulu’ nun Arap Dili Ve Edebiyatına Etkisi* ’ , **I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, 2006.
- ÖZEVİN, AYŞE, **Süleyman Ateş’ in Yüce Kuran’ ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserinde Ehli Kitap ve Yorumu**, Yüksek lisans Tezi, Adana, 2006.
- POLAT, Mahmut, “ Beytü’l- Hikmenin İlmi Mevzii ve Harranlı Bilim Alimlerinin Beytü’l- Hikme’ nin Gelişmesindeki Rolü, **1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.
- RIZVANOĞLU, Mehmet Sait, **Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa**, Ş. V. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa
- RUSKA, J. “ **Sabit bin Kurra** ” , MEB. İA. , C. 10.
- SARIKAVAK, Kazım, “Sabit bin Kurra’ nın İslam Bilim Ve Felsefesinin Oluşumundaki Yeri ve Önemi “ , **1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta, 2002,
- SEZGİN, Fuat, **İslam’ da Bilim ve Teknik**, İBB Kültür1.Ş. Yayınları, C. 1, İstanbul, 2008.
- ŞEŞEN, Ramazan, **Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

ŞİRAZİ, Said, “**Sabit bin Kurra**” , İdem Dergisi, Sayı: 5, İstanbul, 2003.

ŞULUL, Cevher , “ *Felsefenin İslam Dünyasına Geçişinde Harran Mektebi ve Önemi*” , **I. UKHOS.** Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.

TOKSÖZ, Hatice, “ *Sabit bin Kurra El- Harrani'nin Felekler Nazariyesi*”, **1. UKHOS.** , Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 1, Şanlıurfa, 28-30 Nisan 2006.

TÜMER Günay-KÜÇÜK Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1997.

YARDIMCI, Nureddin, “ **Harran**” , XXXIV. Uluslararası Assuriyoloji Kongresi, 610/Temmuz/ 1987, TTK. , İstanbul, 1998.

YAZIR, M. Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul, 1936.

Y. Kumeyr, **İslam Felsefesinin Kaynakları**, çev. Fahreddin Olguner, İstanbul, 1992.

ZEYDAN, Corci, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Mütercimi; Zeki Megamiz, C. 3, Üçdal Neşriyat, Ankara, 1973.

İNTERNET KAYNAKLARI

BOYER, Carl, **A History Of Mathematics**, [http:// users. metu. edu. tr/beyaz/ 304/ sunumlar/ arap Matematigi. pdf.](http://users.metu.edu.tr/beyaz/304/sunumlar/arap_Matematigi.pdf)

Fahreddin Acar Eğitim Vakfı, “**Çağı Aşan 10 Bilim Adamı 4. Bölüm, Sabit bin Kurra**”, (çevrimiçi) [https://www.youtube.com/watch?v=eqfi87ks;Q8.](https://www.youtube.com/watch?v=eqfi87ks;Q8)

FAZLIOĞLU, İhsan, **Sabit bin Kurra kimdir? Hayatı ve Eserleri**, [http:// www. kimdirhayatieserleri. com/sabit-b-kurre-kimdir-hayati-ve-eserleri.html](http://www.kimdirhayatieserleri.com/sabit-b-kurre-kimdir-hayati-ve-eserleri.html)

TELLİOĞLU, Ömer, **Sabit bin Kurra**, [http:// www.suryaniler. com/forum.asp?fislem =cevaplar&kategoriid=4&ustid=28](http://www.suryaniler.com/forum.asp?fislem=cevaplar&kategoriid=4&ustid=28)

ÖZ GEÇMİŞ

1989 yılında Adıyaman Merkez’de doğdum. İlkokul ve ortaokul öğrenimimi İnönü İlköğretim Okulunda, lise öğrenimimi Adıyaman İmam Hatip Lisesi’nde tamamladım. 2007 yılında Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesi’nde Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğini kazandım. 2010 yılında İstanbul Üniversitesi’ne yatay geçiş yaptım. Şuanda Şanlıurfa merkezde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir İmam Hatip Ortaokulu’nda görev yapmaktayım. 2015 yılında Fırat Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalında Yüksek Lisans’a başladım. Evli ve bir çocuk annesiyim.

